

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

JEREMY BENTHAM'IN CEZA TEORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif Çağla YILDIZ

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

JEREMY BENTHAM'IN CEZA TEORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif Çağla YILDIZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Gülriz UYGUR

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

JEREMY BENTHAM'IN CEZA TEORİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülriz UYGUR

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı	İmzası
Doç. Dr. Gülriz UYGUR
Prof. Dr. Ülker GÜRKAN
Yard. Doç. Dr. Saim ÜYE

Tez Sınavı Tarihi: 13.01.2014

Ankara 2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Elif Çağla YILDIZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BENTHAM'IN FAYDACI AHLAK TEORİSİ

I. GENEL OLARAK FAYDACI DÜŞÜNCE.....	3
II. FAYDACI DÜŞÜNCENİN KÖKENLERİ VE BENTHAM'IN ÖNCÜLERİ.....	5
A. Antik Yunan Hazcılığı.....	5
B. İngiliz Faydacı Okulu'nun Öncüleri	7
C. Avrupalı Faydacılar.....	12
III. BENTHAM'IN AHLAK TEORİSİ.....	13
A. Psikolojik ve Ahlaki Hedonizm Sentezi.....	13

B. Fayda Kavramı ve Fayda Prensibi.....	20
a. Fayda Kavramı.....	20
b. Fayda Prensibi.....	20
c. Fayda Prensibinin Kanıtlanması.....	23
d. Bentham'ın Fayda Prensibine Dair Nihai Düşünceleri.....	24
e. Fayda Prensibine Karşıt İlkeler.....	27
C. Nicelik ve Nitelik Bakımından Hazlar.....	30
D. Haz ve Acıların Hesaplanması.....	33
E. Haz ve Acıların Kaynakları.....	37
F. Duyarlılığı Etkileyen Faktörler.....	39
G. Bireyin Faydası ve Sosyal Fayda.....	40
H. GÜDÜ ve Sonuçlar Üzerinden Sonuççu bir Teori Olarak Faydacılık.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

BENTHAM'IN HUKUK TEORİSİ

I. GENEL BAKIŞ.....	45
II. DOĞAL HAKLAR VE TOPLUMSAL SÖZLEŞME TEORİLERİ ELEŞTİRİSİ.....	46
A. Doğal Haklar Teorisi Eleştirisi.....	46

B. Toplumsal Sözleşme Teorisi Eleştirisi.....	48
III. HUKUKUN YAPISI, AMAÇLARI VE KURALLARIN TAHLİLİ.....	51
A. Yasa Tanımı.....	51
B. Olan ve Olması Gereken Hukuk Ayırımı.....	52
C. Hukuk Kurallarının Tahlihi.....	55
D. Hukukun Amaçları.....	56
E. Hukuki Yorum.....	59
IV. COMMON LAW ELEŞTİRİSİ VE KODİFİKASYON TALEBİ.....	60
V. REFORM ÖNERİLERİ.....	63
A. Hukuk Reformu Önerileri.....	63
B. Demokratik ve Anayasal Reform Önerileri.....	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BENTHAM'IN CEZA TEORİSİ	
I. BENTHAM'IN CEZA TEORİSİNİN KAYNAKLARI.....	75
II. GENEL OLARAK BENTHAM'IN CEZA ANLAYIŞI.....	79
A. Ceza ve Amaçları.....	79
B. Bentham'ın Tercih Ettiği Ceza Biçimleri ve Döneminde Uygulanan Ceza Türleri.....	81

III. ZARARLI BİR EYLEMİN SONUÇLARI.....	82
IV. CEZA VERİLMESİNE UYGUN OLMAYAN DURUMLAR.....	88
A. Cezanın Temelsiz Olması.....	89
B. Cezanın Etkisiz Olması.....	90
C. Cezanın Faydasız Olması.....	91
V. SUÇ VE CEZA ARASINDAKİ ORAN.....	94
VI. CEZANIN TAŞIMASI GEREKEN ÖZELLİKLER.....	100
VII. SUÇLARIN TASNİFİ.....	106
A. Genel Olarak Suçlar.....	106
B. Suçların Alt Ayrımları.....	109
VIII. BENTHAM'IN İDAM CEZASINA YAKLAŞIMI.....	117
IX. BENTHAM'IN İDEAL CEZAEVİ MODELİ OLARAK PANOPTİKON.....	127
A. Bentham'ın Cezaevi Reformuna Dair Düşünceleri.....	127
B. Proje Olarak Panoptikon.....	130
C. Panoptikon'un Mimari Yapısı.....	134
D. Panoptikon'un İşleyişi.....	136
E. Panoptikon'un İktidarı.....	147

SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	157
ÖZET.....	165
ABSTRACT.....	166

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
UC	University of California
UCL	University College London
Vol.	Volume

GİRİŞ

Anglo Amerikan hukuk felsefesinin önde gelen teorisyenlerinden olan **Bentham**, bugün faydacı düşüncenin mirasını derleyen ve böylelikle teorinin kurucusu olarak kabul gören bir isim olsa da, çoğunlukla ifade edildiği gibi filozof yanı, reformcu kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Faydacı ahlak teorisini hatırı sayılır ölçüde sistematize ettiği gerçeği bir yana, **Bentham**'ın asıl uğraşının, faydacı kurama göre değerlendirdiği ve toplumun çoğunluğunun faydasına uymadığı sonucuna vardığı hukuk kural ve kurumlarını fayda prensibi doğrultusunda geliştirilen yenileriyle ikame etmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Başta **Epikür**, **Francis Hutcheson**, **David Hume** ve **Cesare Beccaria** gibi düşünürlerden etkilendiği söylenebilecek olan **Bentham**, faydacı ahlak kuramını bir ekol inşa edecek boyutta düzenlemiş, ahlak kuramının kilit noktası olan fayda prensibini hukuk ve siyaset alanına da uygulayarak, faydacı düşüncüyü döneminin reform ihtiyacına cevap vermesi temennisiyle geliştirmiştir.

Bentham'ın ahlak teorisinin, kendisinden önce ileri sürülmüş düşüncelerin derlemesi olarak görülmesi, onun faydacı ahlak düşüncesine bir yenilik getirmediği fikrine yol açsa da, fayda ilkesini çeşitli toplumsal sorunlara uygulayarak getirdiği yenilik tartışmasız bir şekilde kabul görmektedir.¹ Sadece kişi değil, fakat hükümet edimlerinin de fayda ilkesine uygun bir doğrultuda gerçekleşmesini savunan **Bentham**, devletin çıkardığı yasaları da bu kapsamda değerlendirmiş ve toplumun

¹ Bkz. B. Russell, **History of Western Philosophy**, New York, 1945, s. 775; M. Eshleman, C. College, "Utilitarianism", **Encyclopedia of Morals**, Ed. V. Ferm, 1956, s. 628.

mutluluğunu sağlamayan hukuk düzenlemeleriyle caydırıcı olmayan ceza uygulamalarının kaldırılmasını savunmuştur.

Bentham, fayda ilkesi doğrultusunda şekillendirdiği ceza teorisiyle cezanın fonksiyonunu toplumun mutsuzluğunu önleme ve caydırıcılık olarak tayin etmiş, caydırıcı olmayan veya caydırmak için yeterli düzeyden fazla sertlik içeren uygulamaların son bulmasını talep etmiştir.² Etkisiz, faydasız, temelsiz cezalar ve gereğinden fazla şiddet içeren cezalar yerine, suçlunun suçtan sağladığı faydayı geçecek ölçüde zarar içeren, ancak asla caydırıcı olmaya yetecek minimum sertliği aşmayan cezaların getirilmesini savunmuştur.³

Bentham'ın ceza alanında ortaya koyduğu fikirler, döneminin intikam işlevine dayalı ve sertlikle desteklenmiş ceza anlayışı düşünüldüğünde epey ses getirmiş, ceza ve hukuk alanında hayata geçen önerileri onu çağının en önemli reformcularından biri payesine erdirmişti. **Bentham**'ın, döneminin eleştirisi ve reform önerilerinden beslenen ceza teorisini ele almadan önce dayandığı temeli, faydacı düşünceyi kökenleriyle birlikte incelemek yerinde olacaktır. **Bentham**'ın reformcu kimliğini tamamlamak ve konuyu bütünlüklü ele almak açısından hukuk teorisinden bahsedilmesinin de yararlı olacağı düşünülmüştür.

² G. Geis, "Pioneers in Criminology VII--Jeremy Bentham(1748-1832)", 1955, **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 4, No. 2, s. 165-166.

³ F. Copleston, **Felsefe Tarihi: Yararcılık ve Pragmatizm**, Çev. D. Canefe, İstanbul, 2000; M. Tunick, **Punishment: Theory and Practice**, Berkeley, 1992, s. 72

BİRİNCİ BÖLÜM

BENTHAM'IN FAYDACI AHLAK TEORİSİ

I. GENEL OLARAK FAYDACI DÜŞÜNCE

Hedonist **Aristippus** tarafından temas edilen, **Epikür** tarafından genişletilen faydacı teori, on sekizinci yüzyılın ortalarından, on dokuzuncu yüzyıl yarısına kadar İngiltere'nin önde gelen ahlak okullarından ve siyaset felsefesi teorilerinden biri olmuştur. Okulun İngiltere dışında, **Beccaria** ve **Claude Adrien Helvetius** gibi, çeşitli temsilcileri olsa da en önemli temsilcilerinin ağırlıklı olarak İskoç yahut İngiliz olduğu görülmektedir. **John Gay**, **William Paley**, sınırlı anlamda **David Hume**, **Bentham**, **James Mill**, **John Stuart Mill** ve **Herbert Spencer** bahsedilen temsilcilerdendir.⁴

Faydacı düşünceyi açık bir şekilde savunarak kuramlaştıran, İngiliz düşünürleridir. İngiliz ampirizminin geliştiği on sekizinci yüzyılda somut ve ampirik bir felsefe oluşturma çabası, İngiliz felsefesini tümdengelimci rasyonalist Avrupa felsefesinden ayırmıştır.⁵ **Kant** ve **Nietzsche**'nin dönemi boyunca, İngiliz filozoflar Alman çağdaşlarından etkilenmemişler, **Bentham** ve okulu felsefelerini **Locke**, **Hartley** ve **Helvetius**'tan türetmişlerdir.⁶ Hume'un, *A Treatise of Human Nature* adlı çalışmasıyla doruğuna ulaşan İngiliz deneysel felsefesi faydacı okulun kurucusu

⁴ Eshleman, College, 1956, s. 620; G. Del Vecchio, **Hukuk Felsefesi Dersleri**, Çev. S. Erman, İstanbul, 1952, s. 450

⁵ H. Özkurt, **Jeremy Bentham'ın Faydacı Ahlak ve Hukuk Teorisi**, İstanbul, 2013, s. 6.

⁶ Russell, 1945, s. 773.

Bentham'ın çalışmalarında kendini göstermeye devam etmiştir. Dolayısıyla faydacı okulun metafiziksel, dinsel hususlarda olgucu olarak görülmesi yerinde olacaktır.⁷

Ahlak boyutundan ele alındığında faydacılık, bireysel hedonizmi toplumsal hedonizmle birleştirmeye çalışan bir hedonist teori formuydu. Faydacılar, **Hobbes** egoizmini reddederek, insandaki hazcı ve bencil tarafı, yine onun iyiliksever ve fedakâr tarafıyla barıştırmaya çalışmışlar ve böylelikle “kendin için iyi” ve “ortak iyi” arasındaki çatışmayı çözmeye uğraşmışlardır.⁸

Faydacı teorinin politik tarafı incelendiğinde toplumsal bir reform hedefi göze çarpmaktadır. Daha az varlıklı olanların daha yüksek yaşama standartlarına kavuşturulması, politik ayrıcalığın kişi kapsamının genişletilmesi ve sert ceza hukukundaki adaletsizliklerin giderilmesi reformun kapsamına giren önerilerdendir. Faydacılar meselenin sadece teorik boyutuyla ilgilenmemiş, siyaset hayatında doğrudan eylem ve katılımı ilgili çalışmalar yürütmüşlerdir. Bahsi geçen çalışmalar, İngiltere’de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında görülen politik reformları meydana getiren faktörlerdendir.⁹

⁷ W. Sahakian, **Felsefe Tarihi**, Çev. A. Yardımlı, İstanbul, 1997, s. 195.

⁸ Eshleman, College, 1956, s. 620.

⁹ Eshleman, College, 1956, s. 620.

II. FAYDACI TEORİNİN KÖKENLERİ VE BENTHAM'IN ÖNCÜLERİ

A. Antik Yunan Hazcılığı

Faydacılık okulunun temelleri, Antik Yunan'a, **Demokritus**, **Epikür** ve **Aristippus** felsefesine dayanmaktadır.¹⁰ Faydacı düşüncenin kökeni Antik Yunan hazcılığına dek uzansa da, faydacı okulun kurucusu **Bentham** olarak görülmektedir. Zira üzerinde durulmamış, düzensiz faydacı düşünceleri ilkeselleştirmiş ve sistemleştirmiş olan **Bentham**'dır.¹¹

Faydacı düşüncenin kendisine temel aldığı hazcılık düşüncesine katkıda bulunmuş olan **Demokritus**, en iyi şeyin mümkün olduğunca çok sevinç ve mümkün olduğunca az acı dolu bir yaşam olduğunu ileri sürmüş ve böylelikle Yunan ahlak doktrininde eudaimonizm (mutlulukçuluk) düşüncesinin kurucusu olmuştur. **Demokritus**'a göre bütün insan davranışlarının ereği mutluluk, mutluluğa götürecek eylemleri belirleyecek kriterler ise haz ve acıdır.¹²

Hazcı düşüncenin ilk savunucusu olarak görülebilecek olan **Aristippus**, yaşamın amacının hazzı ulaşarak acıdan kaçınmak olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla insan eylemlerini belirleyen, ahlaki ilkeler değil, haz ve acıdır. İyiye haz ve kötüyü acıyla özdeşleştiren **Aristippus**'un haz anlayışı ağırlıklı olarak bedensel bir temele dayanmaktadır. **Aristippus**'a göre var olan tek haz duygusu, anın içinde var olan, tamamen bedensel zevklerdir. Yaşamın amacı bedensel zevklerde doyuma

¹⁰ A. Gürbüz, **Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisinin Eleştirisi**, İstanbul, 2012, s. 9-10.

¹¹ Özkurt, 2013, s. 5.

¹² Gürbüz, 2012, s. 9-10.

ulaşmaktır; sürekli ruhsal dinginlik ve manevi zevkler **Aristippus**'un haz tanımında kendilerine yer bulamazlar.¹³

Epikür, **Aristippus**'un hazcı düşüncelerinden etkilenmiş, ancak daha rasyonel bir temelde yeniden ele almıştır. **Epikür**'e göre maddi açıdan temelsiz inançlar ve metafizik düşünceler, sözgelimi dinin verdiği Tanrı korkusu, insana acı ve korku hissettirdiğinden, insanın mutluluğunu engellediğinden dolayı faydasızdır. **Epikür** felsefenin başlıca görevini insanı kendisine acı veren metafizik düşüncelerden kurtararak onu mutluluğa ulaştırmak, yaşamın amacını ise sıkıntıdan kaçmak ve hazzı ulaşmak olarak belirlemiştir. **Epikür**'e göre insan davranışlarını belirleyen de belirlemesi gereken de haz ve acıdır. Bir eylemin ahlaksal niteliği ondan türeyecek hazzın miktarına bağlıdır. En büyük hazzı doğuran eylem, ahlak açısından en doğru eylemdir. **Epikür**'ün haz anlayışı, **Aristippus**'un düşüncesinden farklılık arz etmektedir. **Epikür** hazzı geçici bir durumla sınırlı olmayan sürekli ve kalıcı bir hoşnutluk olarak görmektedir. Köklü ve sürekli bir mutluluğa ulaşmak için de fayda ölçülmelidir. **Epikür** ayrıca hazzı sadece bedensel değil, ruhsal zevklere dayandırması açısından da **Aristippus**'tan ve materyalizmden bir ölçüde sıyrılan bir hedonizm anlayışı geliştirmiştir. **Epikür**'ün haz anlayışı, **Aristippus**'unki gibi bedensel ihtiyaçların doyurulmasından ziyade, acının yokluğu durumuna tekabül etmektedir. Eylemin değerinin doğuracağı sonuca göre ölçülmesi gerektiğini, en fazla haz veren eylemin ahlaki ve tercih edilmesi gereken eylem olduğunu belirten

¹³ Gürbüz, 2012, s. 9-10.

Epikür, yasaların da doğurdıkları sonuçlara bakılarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴

Faydacı kuramın temelini oluşturan Antik Yunan hedonist düşünürlerinden, **Bentham** üzerinde en çok etkisi bulunanın **Epikür** olduğunu söylemek mümkündür. **Epikür**'ün hem bedensel hem ruhsal zevkleri haz kapsamına almasının, hazzın kalıcılığıyla sürekliliğine önem vermesinin ve eylemlerle yasaları doğurdıkları haz miktarını hesaplama üzerinden değerlendirmesinin **Bentham**'ın faydacı teorisindeki görülebilir etkisi, söz konusu sonuca ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

B. İngiliz Faydacı Okulu'nun Öncüleri

İngiliz düşünürlerden, faydacı düşünceye ilk katkıda bulunan ve İngiliz ampirizmini geliştiren **Francis Bacon**'dır. **Bacon**, gerçek bilginin, din aracılığıyla değil, duyumlarımız aracılığıyla elde edildiğini ve söz konusu bilginin insanı doğaya hâkim kılacağını belirterek İngiliz ampirizminin öncüleri arasında yer almıştır. **Bacon** din ve etiğin sınırlarını çizerek, en iyiye ulaşma misyonunu dine yüklemiş, ahlakın alanını ise görece iyi olarak belirlemiştir. **Bacon** ahlak açısından iyi olanın faydalı olanla özdeşliğini kurmuş, faydalı olanı hem bireyin iyiliğini hem toplumun iyiliğini sağlama üzerinden tanımlamıştır.¹⁵

İngiliz faydacı düşüncesine katkıda bulunan teorisyenlerden biri de **Thomas Hobbes**'tur. Ampirist yöntemden ayrılmayan **Hobbes**, bilginin kaynağı olarak duyumları işaret etmiştir. **Hobbes**'un faydacı düşüncesinde ahlak, doğal durumdaki insanın bencilliği üzerine temellenmiş ve **Hobbes**'un teorisi bencil hazcılık adını

¹⁴ Gürbüz, 2012, s. 15-28.

¹⁵ Özkurt, 2013, s. 7-9.

almıştır. **Hobbes**'un doğal durumunda, insan bencildir ve insanın temel güdüsü, kendini koruma ve kendini sevmedir. İnsanlar kendi hazlarını tatmin etmenin peşindedirler, başkalarının hazzını yalnızca kendilerine fayda getirdiği sürece isterler. Kaçınılmaz olan bencillik insanı kendisi için faydalı olana yöneltir.¹⁶ **Hobbes**'un tasvir ettiği insan doğuştan herkesle eşittir, çünkü aynı yeteneklerle donanmış olarak doğmuştur. Aynı şeyleri arzular, amaca ulaşma ümidinde de diğerleriyle eşittir ve diğer insanlarla, bir anlamda, rakipleriyle aynı anda aynı amaca ulaşamayacağından onları yok etmeye ya da hâkimiyet altına almaya çalışır. İnsanın mutluluk arayışı devamlıdır, insan anlık hazlarla yetinmez, hâlihazırda elinde olandan daha fazla hazzı sahip olmak ister. Dolayısıyla devlet olmadan, herkes herkese karşı savaş halinde ve düşmanlık, güvensizlik, rekabet içindedir. İnsanlar başka insanların kişiliğine, mallarına sahip olmak, kendilerini korumak veya kendilerine yönelen küçümsemelere karşı koymak için şiddet kullanırlar. İnsanları birbirlerinin zararından koruyacak ve bencil eğilimlerini ortak faydaya yöneltecek tek güç devlettir.¹⁷ **Hobbes**'un çizmiş olduğu, doğuştan anti-sosyal ve tamamıyla bencil doğal durum insanı tablosu, faydacı okul temsilcilerince benimsenmiş değildir.

John Locke'un ahlak teorisi, **Bentham**'inkini etkileyen teorilerdendir. **Locke**'a göre iyi olan, haz yaratmaya veya hazzı arttırıp acıyı azaltmaya yönelen şeylerdir. Kötü ise tersidir. İnsan iradesi mutluluk tarafından belirlenir.¹⁸ Ancak **Locke**'un **Bentham**'ı en fazla etkileyen tarafının, ampirik yöntemi olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁶ Özkurt, 2013, s. 10-12.

¹⁷ T. Hobbes, **Leviathan**, Çev. S. Lim, İstanbul, 2011, s. 101, 106, 136

¹⁸ Gürbüz, 2012, s.42.

Locke bütün fikirlerin kaynağının deney olduğunu ileri sürmüştür. İnsan zihni en başta hiçbir fikre sahip olmayan beyaz bir kâğıt, üzerine hiçbir şey yazılmamış olan boş bir levha, “tabula rasa”dır. Ancak deney yoluyla, dıştaki nesnelere duyumu ve zihnin algılanan şeyler üzerine yaptığı düşünme, inanma, bilme, isteme gibi içsel işlemler vasıtasıyla insan anlığı düşüncelerle donanır. Ruhta doğuştan bazı yetiler bulunsa da düşünceler deneyler sonucunda meydana gelmektedir.¹⁹

İngiliz faydacı okulunun en önemli temsilcilerinden olan **Francis Hutcheson**’ın önemi ise, faydacı teorisinin temellerinden olan ve **Bentham**’ın fayda prensibi olarak benimsediği “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” prensibinin mucidi olmasıdır. **Hutcheson**’ın söz konusu prensibin ahlak, politika ve hukukun temelini oluşturması gerektiği görüşü, **Bentham**’ın teorisinde önemli bir yer işgal etmektedir.²⁰

“Faydacı” kavramını geliştirmiş veya “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” prensibini kullanmış olmasa da, **Hume** fayda kavramını geliştirerek **Bentham** ve **James Mill** için bir başlangıç noktası yaratmıştır. **Bentham**, **Hume**’un *A Treatise of Human Nature* adlı eserini okuduğunda, gözünden bir perdenin kalktığını hissettiğini ve bütün erdemlerin ölçütünün fayda olduğunu öğrendiğini belirtmiştir.²¹ **Hume**’un ahlakın ölçütünü fayda olarak tespit etmesi, **Bentham**’ın düşüncesine yaptığı en önemli katkıdır, denebilir.²²

¹⁹ J. Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, Çev. V. Hacıkadıroğlu, İstanbul, 2013, s. 346; M. Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, 1961, s. 97-98.

²⁰ Gürbüz, 2012, s.46-47.

²¹ J. Plamenatz, **The English Utilitarians**, Oxford, 1966, s. 67; Eshleman, College, 1956, s. 624.

Hobbes egoizmini reddeden **Hume**, bencilliğin insan doğasının gözlemlenebilir bir özelliği olduğunu, fakat insanın iyilikseverliğinin tümünden riyakârca olmadığını, insanın özünde bir iyilik taşıdığını belirtmiştir. İnsanlar birbirlerine ilgi ve sevgi gösterirler, birbirleri hakkında memnun edici ve faydalı veya hayırlı düşünceler besler ve ifade ederler. **Hume**, insanların kimi zaman bir huyu, özelliği veya düşünceyi, kendileri için hayırlı, faydalı ve kabul edilebilir buldukları için takdir ettiklerini belirtmiştir. İnsanların bir düşünceyi ya da eylemi hazza veya huzursuzluğa yol açmalarına göre iyi ya da kötü olarak yargıladıklarını savunan **Hume**'a göre, ahlakın temelinde duygu yatmaktadır. İyi ya da kötü konusundaki bilgilerimiz haz veya acı duygularımız aracılığıyla oluşmuştur. Ahlaka uygun duygular topluma iyilik getirenlerdir ve bu yüzden onanırlar, ahlaka karşı tutumlar topluma zararlıdır ve onanmazlar. **Hume**'un teorisinde insanda başkalarının iyiliğine yönelme temelinde bir sempati duygusunun var olduğu iddiası dikkat çekmektedir. **Hume**'un sözünü ettiği fayda, insanın yalnız kendi faydası değildir, toplumun yararına katkıda bulunan her şey, insanların iyilikseverlikleri övgüye değerdir. Ahlaki yargılar, büyük oranda toplum çıkarına yapılan etkiden gelişmektedir. Söz konusu çıkar doğrultusunda insanlar bir şeyi onar ya da kınarlar. **Hume**, insanların başkalarının davranışlarını genel iyiliğe yaptığı etkiyle tartarken, zamanla kendi davranışlarını da aynı şekilde değerlendirmeye başlayacaklarını belirtir. Mevcut değerlendirmelerin toplamı vicdandır ve vicdan insana doğuştan verilen bir şey olmayıp, insanların birlikte yaşama sürecinde sempati duygusuyla kazandığı bir şeydir.²³

²² Özkurt, 2013, s. 23.

²³ Gürbüz, 2012, s. 48-51, Eshleman, College, 1956, s. 624-625.

Hume, İngiliz ampirizmini sonuna kadar ilerletmiştir. Tasavvurun kaynağını izlenimler ve idealar olarak ikiye ayırmıştır. İzlenimler iştirken, görürken, isterken deneyimlenen canlı duyumlardır. İdealar ise izlenimlerden daha az canlı olan hatırlama ya da hayal gücü tasavvurlarıdır. **Hume** izlenimlerin ideaları öncelediği görüşündedir. İdealara ancak izlenimler üzerinde durulduğunda ulaşılır. Bütün idealar izlenimler üzerine inşa olur, izlenimlerin yansımalarıdır. Sözgelimi, görme engelli doğan biri izlenimlerden yoksun olacağından, izlenimlere denk düşen düşüncelerden de yoksun olacaktır. Benzer şekilde, bir ananas tadılmadan, tadına dair bir düşünce edinmek olanaksız olacaktır. Sonuç olarak insanda bulunan her şeyin kökü deneye dayanmaktadır.²⁴ İyi ya da kötü hakkındaki düşünceler, haz ve acı duygularınca öncelenmektedir. Bir eylemin iyi veya kötü olduğu düşüncesine, neden olduğu haz ve acı duygusu, diğer bir deyişle, bıraktığı izlenim üzerinden varılmaktadır.²⁵

Bentham'ın sunduğu insan portresi **David Hartley**'e ve **Hume**'a borçlu olunan psikolojik çağrışıcılık üzerine kuruludur. **Bentham**'ın insan doğası analizi, çağrışımcı varsayımlara dayalıdır.²⁶ **Hartley**'nin faydacı düşünce bakımından önemi, bilginin elde edilmesine dair çağrışımcı teorisidir. **Hartley**'e göre, duyuların tekrarlanması insan zihninde duyumlara ait basit fikirler, diğer deyişle izlenimler meydana getirecektir. İzlenimlerin, basit fikirlerin birleşimi ise birleşik fikirleri ortaya çıkaracaktır. Basit fikirler olan izlenimler insan bilgisinin esas unsurlarıdır,

²⁴ D. Hume, **A Treatise of Human Nature**, s. 5; Gökberk, 1961, s. 361.

²⁵ Gürbüz, 2012, s. 49-50.

²⁶ “Jeremy Bentham (1748-1832)”, 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013)

dolayısıyla bilginin kaynağı duyumlardır. **Hartley**, haz ve acıyı çağrışımıcı düşünce üzerinden ele alarak faydacılık için bilimsel bir temel hazırlamaya çalışmıştır.²⁷

C. Avrupalı Faydacılar

Bentham'ın faydacılık kuramı üzerinde etkili olmuş bir diğer düşünür, Fransız teorisyen **Helvetius**'tur. **Helvetius**, **Hume** ve **Locke**'un ampirizminden etkilenerek bütün bilgilerin duyumlardan geldiğini savunmuştur. **Helvetius**'a göre insan davranışlarının ereği, olabildiğince çok ölçüde haz ve olabildiğince az ölçüde acı duymaktır. **Helvetius**'un doğal dürtüler olan acı ve hazzı doğanın insana verdiği iki koruyucu olarak nitelemesi, **Bentham** üzerinde belirgin şekilde etkili olmuş, **Bentham** sonradan benzer şekilde, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* adlı eserinde, acı ve hazzı doğanın insanı egemenliği altına koyduğu iki efendi olarak ifade etmiştir.²⁸ İngiliz ampirizmini takip eden Fransız düşünür **Helvetius**, insanın doğası itibarıyla bencil olduğunu, her eyleminin temelinde kendi çıkarının bulunduğunu ve olabildiğince fazla haz elde etmeye yöneldiğini ileri sürmüştür. Ancak **Helvetius**'un teorisi genelin mutluluğunu da ihmal etmemiş, kamusal alanda erdemli olanın kamu yararına, en büyük sayıda insanın faydasına uygun olan olduğunu vurgulamış ve kişisel çıkarla genel çıkarı uzlaştırmanın gereği üzerinde durmuştur. Bireysel alanda erdem, bencil davranışlardır. Kamusal alanda ise kamu yararına uygun olan davranışlardır. Yasa koyucu özel çıkarları, kamusal çıkarı ve en büyük sayıda insanı göz önüne alarak düzenleme yapmalıdır.²⁹

²⁷ A. Güriz, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ankara, 1963, s. 17.

²⁸ Gürbüz, 2012, s. 56.

²⁹ Özkurt, 2012, s. 19-20.

Bentham'ı etkileyen başka bir Avrupalı düşünür, ceza hukukçusu **Beccaria**'dır. İtalyan düşünür **Beccaria** da, bilginin duyumdan türediği düşüncesini takip etmiş ve insanın tek amacının mutluluk olduğunun gözlemle ispat olunacağını ileri sürmüştür. **Beccaria** söz konusu iddiasından yola çıkarak, yasaların en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu gerçekleştirme amacına hizmet etmesi gerektiğini belirtmiş, bu doğrultuda ceza hukuku alanında reform talep etmiştir.³⁰

Beccaria'nın ceza teorisinde en iyi cezanın suçluya en az acıyı verip, toplum için en fazla caydırıcılığa sahip olan ceza olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Diğer yandan ceza kesin ve açık olmalı, yasaların açıklığı karşısında yargıca düşen yorumlamak değil, sadece uygulamak olmalıdır.³¹ **Beccaria**'nın ceza ve yorum alanındaki görüşlerinin **Bentham**'ın fikirleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. **Bentham**'ın genişletici yoruma karşıtlığı ve cezanın caydırıcı olduğu minimum ölçüyü aşmaması gerektiğine dair söylemleri göz önüne alındığında benzerlik açığa çıkacaktır.

III. BENTHAM'IN AHLAK TEORİSİ

A. Psikolojik ve Ahlaki Hedonizm Sentezi

Bentham'ın ahlak teorisinin merkezi hedonizmdir. Dolayısıyla ahlak teorisi insanın arzuladığı, peşinden gittiği tek şeyin haz olduğu iddiasına dayanır.³² Hazcılık, bir eylemi, hazzı amaçladığında onayan ve insanın en büyük amacını en yüksek haza ulaşmak olarak belirleyen bir teoridir. Hazcılık, psikolojik ve ahlaki hazcılık

³⁰ Özkurt, 2012, s. 20.

³¹ Özkurt, 2012, s. 20.

³² Eshleman, College, 1956, s. 628.

olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanların her zaman acıdan kaçınıp hazlarının peşinden gittiği psikolojik olgusuna dayanan psikolojik hazcılığın³³ **Bentham**'ın ahlak teorisinde izlerini açıkça görmek mümkündür. Zira ahlak teorisinin genel olarak dayandığı, en bilinen eseri *An Introduction to the Principles and Morals*³⁴ adlı çalışmasında acı ve hazzı insanın hâkimiyeti altında olduğu iki efendi olarak nitelemektedir:

“Doğa, insanı iki egemen efendinin, haz ve acının hâkimiyeti altına yerleştirmiştir. Ne yapacağımızı gösterdikleri kadar, ne yapmamız gerektiğini de yalnız onlar belirlerler. Bir yanda doğru ve yanlışın ölçütü, diğer yanda sebep ve sonuçlar zinciri onların hükmüne bağlanmıştır. Her yaptığımızda, her söylediğimizde ve her düşündüğümüzde bizi yönetirler, tâbiyetimizi kaldırmak için sarf ettiğimiz her çaba sadece onu göstermeye ve onaylamaya hizmet edecektir. Bir insan sözde onların hâkimiyetini reddetmiş görünebilir, ancak gerçekte her zaman onların tâbiyetinde kalacaktır.”³⁵

Bentham için ahlak ve yasama bilimsel olarak tanımlanabilir, fakat böyle bir tanım insan doğası değerlendirmesi gerektirmektedir. Doğanın fizik yasalarıyla açıklanması gibi, insan davranışı da **Bentham**'ın psikolojik hedonizmine göre iki temel güdüyle, acı ve hazla açıklanmaktadır.³⁶ **Bentham**'ın ahlak teorisinde insan psikolojik bir temelde ele alınmış ve doğası gereği acıdan kaçan, hazzın peşinden

³³ Özkurt, 2013, s. 52.

³⁴ E. Albee, **A History Of English Utilitarianism**, 1902, New York.

³⁵ J. Bentham, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Kitchener, 2000, s. 14.

³⁶ “Jeremy Bentham (1748-1832)”, 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013)

giden bir varlık olarak betimlenmiştir.³⁷ **Bentham** ahlak için bilimsel bir temel bulmaya çalışmış ve söz konusu temeli gözlem olarak ilan etmiştir. **Bentham**'a göre gözleme dayanmayan bir ahlak sistemine kuşkuyla yaklaşılmalıdır. **Bentham**, insanın hayatı boyunca acıdan kaçtığı ve hazzı yöneldiği iddiasını gözlemden elde edilen bir gerçek olarak arz etmektedir.³⁸ **Bentham**, fizik dünyası için **Bacon** neyse, ahlak dünyası için **Helvetius**'un o olduğunu, ahlak dünyası **Bacon**'ına kavuşmuşken **Newton**'un henüz gelmekte olduğunu belirtmiş ve kendisini ahlak dünyasının **Newton**'u ilan ederek ahlaki bilimsel temellere oturtma iddiasını vurgulamıştır. **Bentham**'ın ahlaki bilimsel temeller üzerine kurma teşebbüsünü, on dokuzuncu yüzyılın gelişen doğa bilimleriyle ortaya çıkan, kendi ülkesinde **Locke** ve **Hume**'un başını çektiği ampirizmin yükselişine bağlamak mümkündür. **Bentham**, deneyci felsefenin yarattığı tesirle, ahlak biliminde bir tür reform gerçekleştirmeyi amaçlamış, rasyonalist yöntemlerle varsayılan değerlerden ve ilkelerden oluşan bir ahlak sistemi yerine, deney ve gözlemlerle elde edilen ilkelerden oluşan bir ahlak sistemi önermiştir.³⁹

Bentham'ın faydacı kuramı, insan eylemlerinin haz ve acı denetiminde gerçekleştiği iddiasına dayanmakla kalmayıp, olması gerekenin de bahsi geçen yönde olduğunu savunmuştur. **Bentham** insan eylemlerini yönlendiren etmenlerin acı ve haz olduğunu savunurken, aslında yeni bir şey söylememekle birlikte tam olarak **Epikür**'ün felsefesinden yola çıkmıştır. Acı ve hazzın insanları bütün yaptıkları, söyledikleri ve düşündüklerinde yönettiğini kabul etmenin yanı sıra acı ve hazzı insan eylemlerinin nesnel ahlaki ölçütü olarak belirlemiş ve böylelikle faydacı bir

³⁷ Özkurt, 2013, s. 3.

³⁸ Güriz, 1963, s. 36.

³⁹ Özkurt, 2013, s. 76-78.

ahlak kuramı inşa etmiştir. Kendi deyimiyle, ne yapacağımızı belirlemek de ne yapmamız gerektiğini belirlemek de acı ve hazza düşmektedir. Faydacılık, **Bentham** tarafından hem bir çözümlene hem de eylem rehberi olarak görülmüştür.⁴⁰ **Bentham**, insanın hazza yönelip acıdan kaçtığı gerçeğinden bir ahlak sistemi, diğer deyişle olandan bir olması gerekenler düzeni, çıkarmıştır.⁴¹

Bentham'ın ahlak teorisinde haz iyidir, ondan başka bir şey iyi değildir. Hazzı kendinde iyi görmesi, **Bentham**'ı ahlaki hedonist olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.⁴² Ahlaki hedonizm bireylerin eylemde bulduklarında uymaları gereken bir ölçüt ortaya koyan, olması gerekeni belirleyen düşüncedir. Ahlaki hedonizm de kendi arasında egoistik hedonizm ve faydacılık olarak ikiye ayrılmaktadır. Egoistik hedonizm, insan eyleminin nihai amacını tek bireyin en yüksek mutluluğu olarak gösterirken, karşısına amacı çoğunluğun hazzı veya en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu olarak belirleyen faydacılık çıkmaktadır. **Bentham**'ın faydacı teorisinin netice itibariyle hem psikolojik hem de ahlaki hedonizm temelinde geliştiğini söylemek mümkündür.⁴³ **Bentham**, psikolojik bir teoriyle bir ahlak teorisini birleştirmeye çalışmıştır.⁴⁴

Bentham, haz ve acı kelimelerinden ne anlaşılması gerektiği üzerinde dururken, kendi deyimiyle keyfi bir tanım icat etmekten kaçınarak, haz ve acı kelimelerini bilindik anlamları içinde ele aldığını belirtmiştir: “ [Kısaca, bu taraftarlık] bunlara başka hiçbir anlam vermeden [gerçekleşmektedir]. Ayrıntı yoksa

⁴⁰ Copleston, 2000, s. 13-14, 17.

⁴¹ Güriz, 1963, s. 50.

⁴² Güriz, 1963, s. 35.

⁴³ Özkurt, 2013, s. 53.

⁴⁴ Plamenatz, 1966, s. 72.

metafizik de yoktur; ne Aristoteles'e ne de Platon'a bakmak lüzumludur. *Haz ve acı*, herkesin, bir köylünün, hatta bir prensin, cahil birinin, hatta bir filozofun hissettiği şekilde..."⁴⁵

Bentham'dan önce faydacı düşünceyi dile getiren teorisyenlerde, insanın düşüncelerin çağrışımı fikrine dayanan, haz ve acı temelli psikolojik bir çözümlenmeye tâbi tutulmasına ve böylelikle hem insan doğası analizi gerçekleştirilmesine, hem de bir ahlak teorisi oluşturulmasına yönelik çabalara rastlanmaktadır. İngiliz ampirizmine dayanan söz konusu faydacı düşünceler, **Bentham** tarafından sistematize edilerek faydacı okul çatısı altında toplanmıştır. **Bentham**, daha önce gereğince ele alınmamış olan en büyük mutluluk ilkesi üzerine teorisini inşa etmiş, ilkeyi her alanda uygulamaya gayret etmiştir. Gerek ahlak gerek hukuk teorisinde ölçüt olarak ele aldığı fayda ilkesi temelinde, eylemlerin pratik olarak değerlendirilmesi önerisiyle yalnızca olan eylemleri incelememiş, aynı zamanda normatif bir ahlak teorisi geliştirerek olması gerekeni de ortaya koymuştur.⁴⁶

Bentham, haz ve acı olarak belirlenen iki efendiden kaçmanın, yalnızca onların egemenliğini doğrulamaya ve göstermeye hizmet edeceğini belirtmiştir. Öyleyse yapılması gereken tüm koşullar altında olabildiğince çok mutlu olmanın, insan eylem ve davranışlarının amacı olarak belirlenmesidir. **Bentham**'a göre acıdan kaçıp haza ulaşma isteği bütün canlılar, özellikle insanlar için geçerlidir. Dünyevi zevklerden vazgeçmiş bir dindar bile, öteki dünyada mutluluğa erişme amacı gütmekte, diğer deyişle hazzı aramaktadır. **Bentham**, deontolojik teorilerin

⁴⁵ J. Bentham, **Yasamann İlkeleri**, Çev. B. Arsal, İstanbul, 2011, s. 3.

⁴⁶ Özkurt, 2013, s. 22-25.

temelinde de faydacı düşüncenin yattığını savunmuştur. Eylemde bulunurken amacının haz elde etmek değil, ödevlerini yerine getirmek olduğunu ileri süren bir insan ele alındığında, eylemin aslında başlı başına ödevi yerine getirmek soyut düşüncesine dayanmadığını, kişinin ödevi yerine getirmeme sonucunda karşılaşacağı acıdan veya ödevi yerine getirme sonucunda elde edeceği hazdan ileri gelerek hareket ettiğini ileri sürmüştür. Ödevi yerine getirmek, insanın kendisine en büyük ölçüde haz veren davranışı gerçekleştirmesidir. Bir insanın bir ödevi varsa ve ödevi uygun eylemde bulunmazsa acı çekecektir. Dolayısıyla ödev denilen kurgusal kavrama anlam kazandıran şey, ödevi yerine getirmeme sonucunda çekilecek olan acının, dış kaynaklardan gelecek olan cezanın varlığı veya olasılığıdır. Öyleyse onur, vicdan ve ödev gibi ahlaksal soyut ilkeler aslında faydacılığın son hâlini almamış eksik ilkelerinden başka bir şey değildir.⁴⁷

Bentham'ın ahlak teorisi **Kant**'ın iyinin ve kötünün ölçütü olarak ödevi yerleştirdiği ahlak teorisinin bir reddi olarak görülebilir. **Bentham**'ın kuramına göre iyi ve kötünün ölçüsü yalnızca haz ve acı olabilir.⁴⁸ İnsanın çıkarına aykırı ahlaki ödevlerin varlığı savunulamaz. **Bentham**, çıkarın yapılmamasını gerektirdiği bir eylemi gerektiren ahlaki bir ödevi yadsımaktadır. Yapılması gereken eylem fayda esasına göre belirlenmelidir.⁴⁹

Öyleyse **Bentham**'ın ahlak teorisinde bir eylem, ilgili kişiyi mutluluğa götürme ve acıyı yok etme eğiliminde olduğu sürece doğru bir eylemdir.⁵⁰ Eylemde ölçüt, çıkarı söz konusu olan taraf bireyse onun en büyük mutluluğu, toplumsa en

⁴⁷ Gürbüz, 2012, s. 76-79, 87-88.

⁴⁸ Sahakian, 1997, s. 196.

⁴⁹ Güriz, 1963, s. 37.

⁵⁰ Eshleman, College, 1956, s. 628.

büyük sayıda insanın en büyük mutluluğudur. Birey olanaklı eylemler arasında kendisi için en faydalı olanı seçmelidir. Eğer bireyin eylemi, kendisi dışında, diğer bireyleri veya bütün olarak toplumu etkileyecekse, birey en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlayacak şekilde eylemde bulunmalıdır.⁵¹ **Bentham**'ın ahlak teorisi, böylelikle fayda prensibi veya en büyük mutluluk prensibi olarak adlandırdığı terimi açığa vurmaktadır. **Bentham**, söz konusu prensibin kullanım alanını sadece eylemin faydalılığını belirlemeyle sınırlı tutmamış, eylemlerin toplumun genel faydasına olup olmayacağını ortaya koymaya kadar genişletmiştir. Ahlaki olarak zorunlu olan eylem en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu üreten eylemdir.⁵²

Bentham'ın ahlak teorisi, insanlar hâlihazırda hazzı arttırma ve acıyı azaltma yönünde davranma eğilimindeyken, acı ve hazzı davranış ölçütü olarak belirleyen bir ahlak kuramı geliştirmenin anlamı ve gereğinin olup olmadığı şeklinde bir soruyla karşı karşıya kalmaktadır. Sorunun yahut eleştirinin cevabı faydacılık cephesinden, insanın peşinde olduğu hazdan kast edilenin daha büyük haz veya hazzın olanaklı en büyük miktarı olduğu şeklinde verilebilir. Yanı sıra, insanın kendisini haza ulaştıracak eylemi, her zaman doğal ve zorunlu olarak yerine getiremeyebileceği de ifade edilmektedir.⁵³

⁵¹ Özkurt, 2013, s. 52, 54.

⁵² “Jeremy Bentham (1748-1832)”, 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013)

⁵³ Copleston, 2000, s. 14.

B. Fayda Kavramı ve Fayda Prensibi

a. Fayda Kavramı

Bentham, faydayı haz kavramıyla bağlantılı olarak ele almaktadır. Haz ve mutluluğu aynı anlamda kullanan ve iyiyle özdeşleştiren **Bentham**, faydayı ise, bir şeydeki acıya engel olma ve hazzı arttırma özelliği olarak tanımlamaktadır.⁵⁴

Bentham faydayı bir nesnedeki çıkarı söz konusu olan taraf için, avantaj, haz, iyilik, mutluluk üretme veya zararı, acıyı, mutsuzluğu ve kötülüğü önleme özelliği olarak tanımlamaktadır.⁵⁵

Şu halde fayda, toplum söz konusu ise toplum için mutluluk üretme, birey söz konusu ise birey için mutluluk üretme özelliği olacaktır. Toplumun faydasını açıklarken, **Bentham**, toplumun kendisini oluşturan bireylerden meydana gelen kurgusal bir yapı olduğunun altını çizmektedir. Toplumun faydası, kendisini oluşturan bireylerin faydası toplamından başka bir şey değildir. Bireyin faydasına uygun olan ise onun hazları toplamını arttıran veya acıları toplamında eksilme meydana getiren şeydir. Toplumun mutluluğunu arttırma eğilimi azaltma eğiliminden fazla olan eylem fayda ilkesine veya faydaya uygundur. Bir hükümet edimi, bahsedilen eğilime sahipse toplum için faydalı olacaktır.⁵⁶

b. Fayda Prensibi

Bentham fayda prensibini şu şekilde açıklamaktadır: “Fayda prensibiyle kast edilen, her eylemi, çıkarı söz konusu olan tarafın mutluluğunu arttırma veya azaltma,

⁵⁴ Gürbüz, 2012, s. 77.

⁵⁵ Bentham, 2000, s. 15.

⁵⁶ Bentham, 2000, s. 15.

diğer deyişle mutluluğu destekleme veya onu engelleme eğilimine göre onaylayan ya da tasvip etmeyen bir ilkedir.” **Bentham**, fayda prensibini sadece bireylerin eylemleri için değil, hükümet edimleri için de ölçüt olarak kabul ettiğini belirtmiştir.⁵⁷

Fayda prensibi bir eylemi, çıkarı söz konusu olan kesimin mutluluğunu arttırma veya azaltma eğilimine göre değerlendirir. Sadece birey eylemini değil, bir hükümet edimini de aynı şekilde değerlendirir.⁵⁸ **Bentham**’ın fayda prensibinde bahsettiği çıkarları etkilenecek tarafı, ahlaki eylemi yöneten taraf değil, eylemden etkilenecek kişiler olarak algılamak gerekmektedir.⁵⁹

Bentham’a göre bu meyanda fayda ilkesinin taraftarları, bireysel ya da toplumsal bir eylemi acı veya haz doğurmasına göre değerlendirir; eylemleri haz doğurdukları takdirde iyi, ahlâki, âdil, acıya sebep oldukları halde ise kötü, gayri adil, gayri ahlaki olarak adlandırır. Faydacılık yanlıları hazdan çok acı verdiği halde kendilerine erdem olarak dayatılan bir eylemle karşı karşıya kaldıklarında eylemi erdemsizlik örneği olarak görmekte tereddüt etmeyeceklerdir. Aynı şekilde suçla ilgisiz masum bir haz verici eylemin, suç olarak dayatılması durumunda eylemin meşru olduğunu düşünmekte gecikmeyecek, sözde suçtan dolayı ceza çekenlere karşı merhamet duygusu geliştireceklerdir.⁶⁰

⁵⁷ Bentham, 2000, s. 14.

⁵⁸ J. Bentham, “The Good As Pleasure”, **Philosophic Problems: An Introductory Book of Reading**, New York, 1958, s. 373.

⁵⁹ J. H. Burns, “Happiness and Utility: Jeremy Bentham’s Equation”, **Utilitas**, Vol. 17, No.1, 2005, s. 52.

⁶⁰ Bentham, 2011, s. 3-4.

Bentham, faydayı ölçüt olarak belirlemede **Hume**'un faydayı bütün erdemlerin ölçüsü ilan eden görüşünden etkilenmiştir. Ancak **Hume**, eylemlerin ürettikleri acı veya hazzın niceliğine göre iyi veya kötü olarak değerlendirilebileceğini iddia edecek kadar ileri gitmemiştir. Söz konusu nicelikçi faydacılık anlayışı **Bentham** tarafından benimsenmiştir. *A Fragment on Government*'ın önsözünde temel önermesi, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunun doğru ve yanlışın ölçütü olduğu şeklindedir. Yarım yüzyıl önce **Hutcheson** aynı önermeyi öne sürmüştü de **Bentham**, **Hutcheson**'dan etkilenmiş görünmemektedir. **Bentham** ilkeye **Joseph Priestley**'nin *Essay on the First Principles of Government* adlı risalesini okurken rastladığını belirtmiştir. **Priestley**'nin devletin işlerini değerlendirme ölçütü olarak devlet üyelerinin çoğunluğunun mutluluğunu ileri sürmesinden etkilendiğini belirten **Bentham**, fayda prensibini gerek ahlakın gerek yasamanın temel ilkesi ilan etmiştir.⁶¹ Fakat formülü **Priestley**'nin risalelerinden aldığını kaydetmişse de, hafızasının **Bentham**'ı yanılttığı, zira formülün **Priestley** tarafından tam anlamıyla kullanılmamış olduğu öne sürülmektedir. **Bentham**'ın formüle aslında İtalyan teorisyen **Beccaria**'nın 1768 yılında yayınlanmış olan, *Dei delitti e delle pene* adlı eserinin İngilizce tercümesinde rastladığı öne sürülmektedir. İddia edilene göre **Bentham**, hafızasının yanıltması sonucu, esasında **Beccaria**'nın eserinde rastladığı prensibe, aynı sene okuduğu **Priestley**'nin risalesinde rastladığını düşünmüştür.⁶²

Bentham'ın fayda prensibinden bahsettiği ilk eseri, *A Fragment on Government*'tır. Söz konusu eseri, **Blackstone**'un *Commentaries on the Laws of*

⁶¹ Copleston, 2000, s. 10.

⁶² W. R. Sorley, **History of English Philosophy**, Cambridge, 1951, s. 219-220; Burns, 2005, s. 46

England adlı eserine cevap niteliğindedir. Yirmi sekiz yaşındaki **Bentham**, **Blackstone**'un eserindeki, toplumun sözleşmeden doğduğu düşüncesine ve doğal hukuk yanlılığına eleştiri yöneltmekteydi. **Bentham**'ın üzerinde durduğu asıl nokta ise, inandırıcılıktan uzak referanslar üzerine kurulan ve hukuk sisteminin değerleriyle yasaların altında yatan nedenleri takdir etmede verimli bir sonucun alınamayacağı hukuk sistemi tanıımıydı. **Bentham**'a göre böylesi antik teorileri kullanmak yerine, her hukuk kuralının fayda prensibine göre ölçüleceği bir hukuk bilimine ihtiyaç vardı. **Bentham** bahsettiği hukuk bilimini, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* adlı eserinde geliştirmeye çalışmıştır.⁶³

c. Fayda Prensibinin Kanıtlanması

Fayda prensibinin kanıtlanması **Bentham**'a göre olanaksız ve aynı ölçüde gereksizdir. Olanaksızdır, çünkü her şeyi kanıtlamak için kullanılan bir prensibin kanıtlanması mümkün değildir.⁶⁴ Fayda prensibi kanıtlar zincirinin başlangıç noktasıdır.⁶⁵

Bentham insanın doğal yapısı gereği farkında olmadan çoğu durumda fayda prensibine uygun hareket ettiğini ifade etmiştir.⁶⁶ **Bentham**'a göre insanların davranışları gözlemlendiğinde, eylemlerine yön veren tek şeyin fayda olduğu görülecektir. İnsanların pek çoğunun eylemlerinde fayda prensibine göre hareket etmeleri, fayda prensibini ahlak bakımından ölçüt olarak ele almak için başlı başına bir sebeptir. Fayda ilkesi ahlaki eylemler için nesnel bir ölçüttür. Bir eylemin

⁶³J. M. Kelly, *A Short History of Western Legal Theory*, Oxford, 1992, s. 287.

⁶⁴ Bentham, 2000, s. 16.

⁶⁵ A. Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, 2011, s. 243.

⁶⁶ Bentham, 2000, s. 16.

değerlendirilmesinde tek ölçüt olan fayda prensibi dışındaki bütün ilkeler yanlıştır ve yanlış olmak durumundadır.⁶⁷

Bentham'ın fayda prensibini, ortaya konulan diğer ahlaki ilkeler arasında olabilecek en iyi ilke olarak görmüş olduğu söylenebilir. Fayda ilkesinin geçersizliğini ortaya koymak için, öncelikle onun yerini alabilecek daha iyi bir ilkenin bulunması gerektiğini şu sözlerle ifade eder gibidir, “Bir insanın dünyayı yerinden oynatması mümkün müdür? Evet, ancak önce, üzerinde duracağı başka bir yerküre bulması gerekir.”⁶⁸ **Bentham** en büyük mutluluk ilkesinin, bir matematik aksiyomu gibi, yanlışlığı ispatlanmadığı sürece doğru kabul edilmesi gereken bir ilke olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁹

Bentham fayda prensibini kanıtlama üzerinde durmamış, doğru ve yanlışın belirlenmesinde tek ölçüt olarak gördüğü prensibin her alanda uygulanması gerektiğini belirterek daha ziyade savunusunu üstlenmiştir. Fayda prensibi geçerli tek ölçüttür. Zira eylemlerin haz ve acıya neden olma türünden sonuçlarını göz önünde bulunduran ve dolayısıyla eylemleri gerçek anlamda değerlendirerek yapılması gereken eylemi gösteren fayda prensibidir. Doğru-yanlış, iyi-kötü kavramları ancak fayda prensibiyle anlam kazanırlar.⁷⁰

d. Bentham'ın Fayda Prensibine Dair Nihai Düşünceleri

Bentham'ın ahlak ve yasama sisteminin temeline yerleştirmiş olduğu fayda prensibi üzerinde ilerleyen yıllarda gelişen belli düşüncelerinden bahsetmek yerinde

⁶⁷ Gürbüz, 2012, s. 84-85.

⁶⁸ Bentham, 2000, s. 16.

⁶⁹ Güriz, 2011, s. 243.

⁷⁰ Özkurt, 2013, s. 41, 43.

olacaktır. Bahsi geçen düşünceleri, fayda prensibiyle en büyük mutluluk prensibi ifadeleri arasında yaşadığı tereddütten ve fayda prensibinin çoğunluk lehine kullanılması olasılığı karşısında duyduğu endişeden oluşmaktadır.

Bentham'ın fayda prensibini ilk olarak en büyük mutluluk prensibi ifadesiyle sunmuş olduğu ve zaman zaman ifadeler arasında geçiş yaşadığı görülmektedir. 1776'da yılında ilk eseri *A Fragment on Government*'ta "en büyük mutluluk prensibi" olarak yer verdiği ve doğru ve yanlışın nesnel ölçütü olarak ilan ettiği prensibine, 1776'dan sonra yaklaşık otuz kırk yıl boyunca yayınladığı çalışmalarda yer vermediği görülmektedir. 1789'da yayınlamış olduğu *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*'da "en büyük mutluluk prensibi" ifadesi kullanılmamakta, "fayda prensibi" ifadesinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. 1823'te eserin ikinci baskısına yerleştirdiği bir dipnotta **Bentham**, "fayda prensibi" terimi yerine, "en büyük mutluluk prensibi" ifadesinin tercihinin gerektiğini, çünkü fayda kelimesinin haz düşüncesine mutluluk kadar işaret edemediğini belirtmiştir. Sonraları yayınlanan eseri, *To His Fellow Citizens of France*'ta, bir zamanlar fayda prensibi ifadesini tercih etmesinin sebebini **Hume** ve **Helvetius** geleneğini devam ettirme isteğine dayandırmıştır.⁷¹

Bentham, en son 1822 yılında, *Constitutional Code* adlı yapıtında, bir hükümetin amacını en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu olarak saptamış ve en büyük mutluluk prensibi ifadesini tercih etmiştir. **Bentham**'ın, eseri basım aşamasındayken, prensip hakkında bazı kuşkuları olduğu iddia edilmektedir. 1829 yılında yazdığı bir denemede, **Bentham**'ın prensibin çoğunluk tarafından azınlığa karşı olarak kullanılmasından duyduğu endişeleri göze çarpmaktadır. Toplumun iki

⁷¹ Burns, 2005, 46-49.

eşitsiz parçadan, azınlık ve çoğunluktan meydana geldiğini belirten **Bentham**, en büyük mutluluk kriterinin, azınlığın mutluluğu feda edilerek çoğunluğun çıkarı sağlanacak şekilde kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Kullanıldığı takdirde, toplumun söz konusu mutluluğu bir kazanç değil kayıp olacaktır.⁷²

Bentham'ın söz konusu ifadelerini, "Utilitarianism" başlıklı makalesinde, en büyük mutluluk prensibini açıklığa kavuşturmak için vermiş olduğu örnekle bir arada düşünmek mümkündür. Çoğunluk ve azınlık olmak üzere iki eşit olmayan parçadan oluşmuş 4001 kişilik bir toplum varsayımı sunan **Bentham**, toplumu 2000 kişilik azınlık ve 2001 kişilik çoğunluk olmak üzere iki parçaya ayırmıştır. **Bentham** söz konusu toplumda, ilk önce mutluluğun eşit bir biçimde 4001 kişi arasında bölüştürülmesi varsayımından yola çıkmış ve herkesin mutluluktan eşit bir pay alacağı sonucuna varmıştır. Ancak azınlık olan 2000 kişiden mutlulukları alınıp, çoğunluk olan 2001 kişi arasında tekrar bölüştürüldüğünde, toplumun toplam mutluluğu artmayacak, tersine büyük ölçüde azalacaktır. Azınlık hesap dışı bırakıldığında, azınlıktan kalan boşluk mutsuzlukla doldurulmuş olacak, sonuç 2001 kişinin mutluluğuyla 2000 kişinin mutsuzluğu olacaktır. **Bentham**, mutlu 4001 kişilik bir toplumla karşılaştırıldığında, 2001 mutlu 2000 mutsuz kişiden oluşmuş bir toplumda, toplam mutluluk hesabında kâr elde edilmediğinin son derece açık olduğunu belirtmiştir.⁷³ **Bentham**'ın örneği göz önüne alındığında, teorisinde daha az kişinin daha büyük mutluluğundan ziyade, mümkün olduğunca en büyük sayıda kişinin olanaklı en büyük mutluluğunun önemsendiği ortaya çıkmaktadır.

⁷² Burns, 2005, 57-58.

⁷³ J. Bentham, "Utilitarianism", **Classical Utilitarians Bentham and Mill**, United States of America, 2003, s. 92-93.

e. Fayda Prensibine Karşıt İlkeler

Bentham, bir prensibin fayda prensibine iki şekilde zıt olabileceğini ifade etmiştir. Bir prensip fayda prensibine tamamıyla karşıt olabilir. Bununla birlikte kimi zaman uygun kimi zaman karşıt da olabilir. Birinci durumda söz konusu olan çilecilik ilkesi, ikinci durumda söz konusu olan sempati ve antipati ilkesidir.⁷⁴

Bentham, fayda ilkesine uygun olmayan iki ilke dışlandığı takdirde, fayda ilkesinin kendi saflığı içinde kalacağını belirtmiştir. Fayda ilkesi ve iki diğer ilke sürekli bir kesişme halinde olsalar da, **Bentham**, sadece fayda ilkesinin doğru sonuca erişirmeye muktedir olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Çilecilik ilkesi, **Bentham**'a göre, fayda ilkesinin tamamen karşıtıdır. Fayda ilkesinin tam aksine, hazzı azaltma eğilimindeki eylemleri onaylama, hazzı arttırma eğilimindeki eylemleri ise tasvip etmeme hâindedir. **Bentham** çilecilik yanlılarının duyulara hoş gelen her şeyi kınadıklarını belirtmiştir. **Bentham**, çilecilik ilkesini belli durumlarda hazzı tatmış ancak uzun vadede hazlardan daha büyük ölçüde acıya maruz kalmış ve kendini haz altında sunmuş her şeyle kavgaya tutuşmuş, aceleci spekülâtorlerin hülyası gibi görmektedir. **Bentham**'a göre çilecilik ilkesi birbirini karşılıklı olarak küçümseyen iki kitle olan filozoflar ve dindarlar tarafından benimsenmektedir. **Bentham**, çileciliği benimsemiş olan filozofların alelâde hazları hor görüp, onlardan vazgeçseler de mevcut fedakârlıklarının kendilerine şöhret ve takdir olarak dönmesi beklentisi içinde olduklarını belirtmiştir. Dindarlar ise yeryüzünde çektikleri acı sebebiyle başka bir dünyada mutlulukla ödüllendireceklerini hayal etmektedirler. **Bentham** söz konusu yaklaşımları

⁷⁴ Bentham, 2000, s. 19.

⁷⁵ Bentham, 2011, s. 1-2.

üzerinden çileciliğin, aslında yanlış uygulanmış bir fayda fikrine dayandığını ifade etmektedir.⁷⁶ **Bentham** sadece çileciliğin değil, bütün ahlak kuramlarının uzun vadede faydaya dayandığını ifade etmiştir. **Bentham**'a göre faydacı ahlak kuramı dışındaki kuramlar, bir kimsenin yapması gerekeni belirlerken, neden yapması gerektiği sorusuna cevap vermeye yetersizdirler. Cevap vermeye kalkıştıklarında fayda ilkesinin dilinden konuşacak ve eylemin ilgili tarafa getireceği mutluluk veya hazdan bahsedeceklerdir.⁷⁷

Bentham fayda ilkesinin devamlı olarak takip edilmeye müsait olduğunu, ne kadar tutarlı bir şekilde takip edilirse insanlık için o kadar iyi sonuç alınacağını belirtmiştir. Çilecilik ilkesi ise herhangi bir canlı tarafından sürekli olarak takip edilemez. **Bentham**, insanların onda birinin çilecilik ilkesini devamlı olarak takip edeceği bir dünyanın bir gün içinde cehenneme döneceğini belirtmiştir.⁷⁸

Bentham, yönetim meseleleri üzerinde en fazla etkisi olduğunu kaydettiği keyfilik veya sempati ve antipati ilkesini, bir şeyi duyguya dayalı olarak kınamak veya onaylamamaktan ibaret olarak değerlendirmiştir. **Bentham**'a göre ilke, kendisinden başka bir yargılama ölçütü kabul etmemektedir. “Seviyorum” ve “nefret ediyorum” ifadeleri ilkenin eksenini meydana getirmektedir. Sempati ve antipati ilkesi, eylemleri çıkarı söz konusu olan tarafın mutluluğunu artırma veya azaltmasına göre değil, bireyin eylemden hoşlanıp hoşlanmamasına göre

⁷⁶ Bentham, 2011, s. 6.

⁷⁷ Copleston, 2000, s. 15.

⁷⁸ Bentham, 1958, s. 375.

değerlendirir. İlke, ahlaka olduğu kadar, politikanın belli alanlarına da, cezanın miktarının belirlenmesine varana dek etki etmiştir.⁷⁹

Bentham, sempati ve antipati ilkesinin takip edilmesi durumunda, kişilerin itiraz kabul etmeksizin özel duygularını yasaymış gibi dayatacaklarını ifade etmiştir. Her insanın diğerleri kadar kendi duygusunu kural olarak öne sürme olanağı bulunduğundan, bir fikirler anarşisi ve değerlendirmede ortak ve evrensel bir ölçütten yoksunluk ortaya çıkacaktır. **Bentham** bu sebeple sempati ve antipati ilkesinin bir muhakeme ilkesi olmaktan çok uzak olduğunu kaydeder. Bir prensipten beklenen, kişinin onaylama veya onaylamama düşüncesine dışsal bir ölçüt üzerinden rehberlik etmesidir. Antipati ve sempati ilkesi ise, insanın onaylama veya onaylamama yargılarının bizzat kendilerini ölçüt kabul ederek beklentiyi karşılamaktan uzaklaşmaktadır.⁸⁰

Bentham'ın sempati veya antipati ilkesi kapsamında doğal hukuka da eleştiri yönelttiği görülmektedir. **Bentham**'a göre ebedi ve değişmez yasalar, doğa yasası, doğal eşitlik, doğal haklar adı altında bazı hukukçu, bürokrat ve filozoflar kendi kanaatlerini dayatmaktadırlar. Kanaatlerini, değişmez hukuk kuralları olarak ileri sürerek insanları uyma yükümlülüğüyle baş başa bırakmaya çalışmaktadırlar.⁸¹ Ahlak duygusu, sağ duyu, anlayış, akıl, doğa, doğal hukuk, doğal adalet, doğal eşitlik gibi kavramları **Bentham**, kendi hükümlerine itaat isteyen insanların dogmaları olarak nitelendirmiştir.⁸²

⁷⁹ Bentham, 1958, s. 375.

⁸⁰ Bentham, 1958, s. 375.

⁸¹ Bentham, 2011, s. 10.

⁸² Albee, 1902, s. 179.

Bentham'a göre sempati ve antipati ilkesi zaman zaman fayda ilkesiyle çakışır. İnsanın kendisine yararı dokunan bir şeyi sevmesi veya kendisine zarar veren bir şeyden nefret etmesi evrensel bir kaidedir. Dünya üzerinde faydalı veya zararlı fiiller için ortak bir onama veya kınama hisleri bulunur. Antipati ve sempati ilkesiyle yönlendirilen hukuk ve ahlak bilimi, fayda prensibinin amacına bilinçsizce ve rastlantısal olarak erişir. Ancak bir eylemi değerlendirmede antipati veya sempatiiler değişmez ve güvenilir ölçütler değildir. Kimi zaman faydalı sonuçlara yol açarken, kimi zaman da zararlı sonuçlara sebep olurlar. **Bentham** bu meyanda bir hırsızlık eyleminin kovuşturulması örneğini vermiştir. Bir hırsız hakkında kine dayanarak kovuşturma yapılması eyleminde, kovuşturma eylemi “iyi” olsa da, gerekçe olarak belirtilen kin, tehlikelidir. Kör bir sempati veya antipatiye dayanarak değerlendirme yapmak, zararlı sonuçlara neden olabilir. **Bentham** tarihin “en abes garazlar, en faydasız zulümler” toplamı olduğunu ifade ederken, sempati ve antipati ilkesinin sorumluluğunu işaret etmektedir.⁸³

C. Nicelik ve Nitelik Bakımından Hazlar

Bentham, haz ve acılar arasında nitelik bakımından hiçbir fark olmadığını belirtmektedir. Kendi deyimiyle bir push-pin oyunuyla bir şiirin verdiği haz arasında nitelik olarak hiçbir fark yoktur.⁸⁴

Bentham, acı ve hazları basit ve karmaşık olarak sınıflandırmaktadır. Basit olanlar başka haz veya acılara ayrılamayanlardır. Karmaşık haz ve acılar ise başka

⁸³ Bentham, 2011, s. 11-12.

⁸⁴ Sorley, 1951, 228-229.

haz ve acılara ayrılabilenlerdir. Karmaşık haz ve acılar sırf hazdan, sırf acıdan veya acı ve hazların birlikteliğinden oluşabilirler.⁸⁵

Basit hazlar **Bentham**'a göre, duyu hazları (duyu organlarıyla ilgili olan, tat, duyma, koku, dokunma ve görme hazları), zenginlik hazzı (bir nesnenin mülkiyetinin insana verdiği haz), yetenek hazzı (üstesinden gelinmiş zorluklardan, fayda veren araçların yönetiminde yetkinlikten doğan haz), dostluk hazzı (belli bir bireyin sevgisine ve ondan gelecek hizmetlerin beklentisine sahip olmanın verdiği haz), iyi bir ünün verdiği haz, iktidar hazzı, dindarlıktan kaynaklanan hazlar (Tanrının sevgisine sahip olma inanişından ve iki dünyada inayet beklentisinden doğan haz), iyi yüreklilik veya sempati hazzı (sevilen kişilerin iyiliğinden doğan haz), zalimlik veya antipati hazzı (sevilmeyen kişilerin kötülüğünden doğan haz), yeni fikirlerden doğan hayal gücü hazları, hafıza hazzı (erişilen bir hazzı aktarırken doğan haz), umut hazzı (bir haz beklentisinden doğan haz), tek başına hissedilmeyen fakat başka bir nesneyle birleştiğinde oluşan birleşme yahut çağrışım hazları (sözgelimi şans oyununun kazanma hazzıyla birleşiminden doğan haz) ve katlanılan bir ızdırabın azalması veya sona ermesinden doğan kurtulma hazlarıdır.⁸⁶

Yukarıda temel biçimleriyle sayılan hazlar değişik şekillerde birleşirler ve karmaşık hazları meydana getirirler. **Bentham** karmaşık hazzı örnek olarak bir kır manzarasının yarattığı hazzı verir. Bahsi geçen karmaşık haz farklı duyu hazlarının, hayal gücü ve sempati hazlarının birleşiminden oluşmaktadır.⁸⁷ Karmaşık hazzı **Bentham**'ın verdiği başka bir örnek opera seyrinden alınan hazzıdır. Opera seyrinden

⁸⁵ Bentham, 2000, s. 35.

⁸⁶ Bentham, 2000, s. 35; Bentham, 2011, s. 26-30.

⁸⁷ Bentham, 2011, s. 26-30.

alınan haz dekorasyon, oyuncuların kostümü, oyunları ve müzikten alınan basit hazların birleşimi olan karmaşık bir hazdır.⁸⁸

Bentham basit acıları basit hazlara paralel şekilde sınıflandırmıştır. Bir hazın yokluğundan doğan mahrum kalma acısı, duyusal acılar (açlık, susuzluk, fiziki ve zihinsel yorgunluk, soğukluk veya sıcaklık fazlalığı, organlara zarar veren görüntü veya seslerin oluşturduğu görme ve duyma acısı, bütün hastalık türleri, heyecan verici maddelerin bıraktığı tat, koku, dokunma acıları), başarısız denemeler ve zorlu çabalardan doğan beceriksizlik acısı, bir kişinin kötü yürekliliğine konu olmak ve nefretine maruz kalmaktan doğan düşmanlık acısı, kötü bir şöhretten kaynaklanan acı, Tanrıya karşı hata yapma durumundan ve onun tarafından cezaya çarptırılma korkusundan doğan dindarlık acısı, sevilen kişilerin veya hayvanların ezasını görmek veya düşünmekten doğan iyi yüreklilik veya sempati acısı, sevilmeyen kişinin mutluluğundan doğan kötü yüreklilik veya antipati acısı, hafıza acısı, hayal gücü acısı, beklentinin sebep olduğu acılar ve çağrışım acıları, basit acılardır. Basit acılar bir araya geldiklerinde karmaşık acıları oluştururlar. **Bentham** karmaşık acıya hapsedilme, sürgün gibi örnekler vermiştir.⁸⁹

Bentham, söz konusu türden haz ve acıların bilgisinin hukuk açısından, bilhassa ceza hukuku açısından öneminin altını çizmektedir. Bir suç işlendiğinde hukukun suçluda, söz konusu hazlara yönelik eğilimi yok etmesi veya zararı oluşturan söz konusu acıları suçluya çektirerek cezalandırma için gerekli zemini hazırlaması gerekmektedir. Bahsedilen türdeki hazları elde etme veya acılardan

⁸⁸ Güriz, 1963, s. 38.

⁸⁹ Bentham, 2000, s. 35-36; Bentham, 2011, 30-32.

kaçınma ihtimali suçluyu teşvik etmektedir. Suçlunun cezalandırılması icap ettiğinde, cezanın acı verici olması için, bahsedilen acıları çektirmesi elzemdir.⁹⁰

D. Haz ve Acıların Hesaplanması

Bentham'ın teorisinde haz ve acılar niteliksel olarak birbirine üstün tutulmamışsa da, nicelik olarak birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Nicelik olarak diğerinden fazla olan haz, diğerinden daha değerlidir. Olanaklı eylemler arasında, olabilecek en çok mutluluğa götüreceği olan eylem, en doğru eylemdir. Bir eylemin sebep olacağı haz veya acının niceliksel olarak hesaplanabileceğini savunan **Bentham**, hesap sonucunda, daha fazla haz getirecek olan eylemin tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir eylemin ürettiği haz, ürettiği acıya ağır basıyorsa eylemin iyi olduğundan bahsedilecektir. Olanaklı bütün eylemlerde ise acıya karşı en baskın haz miktarına sahip olan eylem en iyi olandır. Olanaklı bütün eylemlerin muhtemel sonuçları hesap edilerek, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu gerçekleştirmeye en yakın eylemin tercih edilmesi gerekmektedir.⁹¹

Bentham yalnız insanların değil, hayvanların da hazzı arama ve acıdan kaçınma halinde olduklarını, ancak insan gibi belirli bir eylemin doğuracağı sonucu tahmin ederek karar verme yetisine sahip olmadıklarını belirtmiştir. **Bentham**, insanların eylemde bulunmadan evvel, eylemin neden olacağı haz ve acıyı hesaplayarak hareket etmeleri gerektiğini belirtmiş ve insanların söz konusu hesap için kullanacağı bir ahlak aritmetiği oluşturmuştur.⁹² **Bentham**, erdemli insan tanımını da haz ve acı hesabının elzemliği üzerinden vermiştir. **Bentham**'a göre

⁹⁰ Bentham, 2000, s. 41.

⁹¹ Gürbüz, 2012, s. 80-82; Özkurt, 2013, s. 83.

⁹² Güriz, 2011, s. 241-242.

erdemli insan haz verecek şeylerin ölçüsünü acı verecek şeyler karşısında tartmayı bilen, daha büyük hazlar için daha küçük hazlardan vazgeçen hatta daha büyük haz için acıyı bile göze alabilen insandır.⁹³

Acı ve haz yasa koyucunun da birlikte çalışmak zorunda olduğu araçlardır. **Bentham**, acının önlenmesini ve hazzın elde edilmesini yasa koyucunun ulaşmayı hedeflediği sonuçlar olarak belirledikten sonra, yasa koyucunun haz ve acıların niceliksel değerini ölçmesi ve kavraması gerekliliği üzerinde durmuştur.⁹⁴

Bentham'ın nicelikçi hesap yöntemi **Hutcheson** ve öncülerince, ayrıca çağdaşı **Paley** tarafından da ileri sürülmüştür. Fakat **Bentham**, böylesine detaylı bir hesaplama yöntemini takip eden ilk kişidir. Bahsedilen türden niceliksel bir teoremi gerekli görmesi, ahlak ve yasamayı doğa bilimleri gibi kesin bir hâle getirme amacından ileri gelmektedir.⁹⁵

Bentham'ın mutluluk hesabına göre, sadece bir acı veya hazzın kendinde değeri hesaplanacaksa, dört ölçüt hesaba dahil edilmelidir. Hazzın veya acının yoğunluğu, süresi, kesinliği veya belirsizliği, son olarak uzaklığı veya yakınlığı, değerlerini belirleyecek olan kriterlerdir.⁹⁶

Bentham bir hazzın hesaplanmasına örnek olarak bir toprak sermayesinden elde edilecek hazzı vermiştir. Topraktan elde edilecek haz, topraktan

⁹³ Gürbüz, 2012, s. 86.

⁹⁴ Bentham, 2000, s. 31; Bentham, 1958, s. 376,

⁹⁵ Sorley, 1951, s. 224.

⁹⁶ Bentham, 2000, s. 32.

faydalanılabilecek uzun veya kısa süreye, mülk edinmenin kesinliği veya belirsizliğine, zevk getirecek dönemin yakınlığı veya uzaklığına göre değişecektir.⁹⁷

Ancak amaç bir eylemin eğilimini hesaplamak ise, dört ölçüte iki ölçütün daha katılması gerekecektir. Söz konusu ölçütler haz veya acının üretkenliği ve saflığıdır. Üretkenlik haz veya acının türdeşleri tarafından izlenmesi olasılığıdır. Diğer deyişle, hazzı başka hazların, acıyı başka acıların takip etmesi olasılığıdır. Saflık ise haz veya acının karşıtı tarafından izlenmemesi, hazzı acıların, acıyı hazların takip etmemesi olasılığıdır.⁹⁸

Bentham, eylemde çıkarı söz konusu olan taraf birden fazla insan yahut bir topluluksa, eylemden etkilenecek insan sayısını, diğer deyişle kapsamı da hesaba katmanın gereği üzerinde durmuştur.⁹⁹

Faydacı ahlak kuramı hükümet edimlerine uygulandığında, bir yasama veya yürütme işleminin faydalı, doğru olabilmesi için topluluğun mutluluğunu artırma eğiliminin azaltma eğiliminden fazla olması gerekliliğiyle karşılaşılır.¹⁰⁰ Bireylerden meydana gelen topluluğun çıkarı, onu oluşturan çok sayıda bireyin çıkarlarının toplamıdır.

Toplumun çıkarını etkileyecek bir eylemin eğilimini hesaplamak için, eylemden çıkarı en çok etkilenecek gibi görünen herhangi bir birey üzerinden hesaba başlanmalıdır. Toplumun çıkarını etkileyecek bir eylemin eğilimi şu şekilde hesaplanır:

⁹⁷ Bentham, 2011, s. 41.

⁹⁸ Bentham, 2000, s. 31.

⁹⁹ Bentham, 2000, s. 32; Copleston, 2000, s. 16.

¹⁰⁰ Copleston, 2000, s. 17.

1)Eylemin ilk safhada doğurması muhtemel her ayırt edilebilir hazzın değeri hesaplanmalıdır.

2)Eylemin ilk safhada doğurması muhtemel her ayırt edilebilir acının değeri hesaplanmalıdır.

3)Eylemin ilk safhada doğurduklarından sonra doğması muhtemel her ayırt edilebilir hazzın değeri hesaplanmalıdır. Söz konusu işlem aynı zamanda ilk hazların üretken olduğunu veya ilk acıların saf olmadığını gösterecektir.

4) Eylemin ilk safhada doğurduklarından sonra doğması muhtemel her ayırt edilebilir acının değeri hesaplanmalıdır. Söz konusu işlem aynı zamanda ilk acıların üretken olduğunu veya ilk hazların saf olmadığını gösterecektir.

5)Bütün hazların değeri bir tarafta, bütün acıların değeri bir tarafta toplanmalıdır. Eğer hazların değeri fazlaysa, eylem iyi eğilimlidir ve bireyin çıkarına uygundur. Eğer acıların değeri toplamda fazla ise, eylem kötü eğilimlidir ve bireyin çıkarına uygun değildir.

6) Eylemden çıkarı etkilenecek olan insan sayısı tespit edilerek, yukarıdaki süreç her birine göre tekrarlanmalıdır. Eylemin kendisi için iyi eğilimde olduğu birey sayısı bir tarafta, eylemin kendisi için kötü eğilimde olduğu birey sayısı bir tarafta toplanmalıdır. Eğer iyi eğilim fazlaysa eylem toplumun geneli için iyi eğilimlidir. Ancak kötü eğilim fazlaysa eylem toplum için kötü eğilimlidir.¹⁰¹

Bentham söz konusu hesaplamının her ahlaki yargılamada, hukuki yargılama sürecinde veya her yasama işleminde sıkı sıkıya takip edilmesi beklenemeyeceğini

¹⁰¹ Bentham, 1958, s. 377-378.

kabul etmektedir. Diğer yandan her zaman göz önüne alınabileceğini ve aslında eylemler öncesinde insanların çoğu zaman söz konusu hesaplamaya benzer hesaplamalar yaptığını ifade etmiştir.¹⁰²

İnsanlar tarafından hâlihâzırda genellikle alternatif eylem olanakları arasında en faydalı eylemlerin seçildiği ifade edilerek, **Bentham**'ın hedonist hesaplaması lehine argümanlar üretilmiştir. Ancak söz konusu iddiaya insanların eylem olanakları arasında elbette karşılaştırma yaptığı, fakat hazları **Bentham**'ın düşündüğü gibi sayısal olarak hesaplamaya girişmediği yönünde yanıtlar verildiği de görülmektedir. Böyle bir hesaplamanın, sadece pratik anlamda değil, teorik temelde de imkânsız olduğu ayrıca ileri sürülmüştür.¹⁰³

Bentham'ın hesaplama yöntemi, eylem öncesi tahmin edilen sonuçlarla eylem sonrası gerçekleşen sonuçların uyuşmaması, eylemde bulunan kişinin durumunun oldukça değişken olması nedeniyle objektif olmamakla da eleştirilmektedir.¹⁰⁴

E. Haz ve Acıların Kaynakları

Bentham, acı ve hazların fiziksel, politik, ahlaki ve dini olmak üzere dört kaynağı olduğunu belirtmiştir. Bahsedilen kaynaklara ait olan her bir haz ve acı, herhangi bir hukuk veya davranış kuralına bağlayıcı bir güç kazandırmaktadır.

¹⁰² Bentham, 1958, s. 378.

¹⁰³ Plamenatz, 1966, s. 74-76.

¹⁰⁴ Güriz, 2011, s. 242.

Bentham böyle bir durumda, söz konusu haz ve acıların yaptırım olarak kabul edilebileceklerini ifade etmektedir.¹⁰⁵

Bentham'a göre kişinin iradesi üzerinde etkide bulunma yalnızca acı veya hazla mümkündür. Acı veya haz hissedemeyen bir varlık, iradesi kontrol edilemeyen bir varlıktır.¹⁰⁶

Bir yasaya bağlanan acı ve haz yasanın yaptırımıdır. Yaptırımlar bahsedildiği gibi, fiziksel yaptırımlar, ahlaki yaptırımlar, politik veya hukuki yaptırımlar ve dini yaptırımlar olmak üzere dört çeşittir.¹⁰⁷

Fiziksel yaptırımlar insan müdahalesi olmaksızın, doğanın seyri içinde meydana gelen acı veya hazlardan oluşurlar. Tedbirli olmamanın bedelini evinin yanması acısıyla ödeyen bir kişinin, doğal veya fiziki yaptırımlarla karşı karşıya kalmış olduğu söylenebilir. Ahlaki yaptırımlar insanların diğer insanlar hakkında verdikleri hükümden doğan acı ve hazlardır. Nefret, küçümseme gibi durumlarda ahlaki yaptırımın örneklerini görmek mümkündür. Politik veya hukuki yaptırımlar, yasalar gereğince yargıçlar tarafından hükmedilebilecek acı veya hazlardır. Dini yaptırımlarsa, dinin vaat ve gözdağları gereği hissedilen acı veya hazlardır. **Bentham**'ın evin yanması örneğini, diğer yaptırımlar için de kullandığı görülmektedir. Ev insanlar tarafından yakılmışsa, ahlaki yaptırım, mahkeme kararı üzerine yakılmışsa politik yaptırım, Tanrı'nın kendisine karşı yapılan hatadan dolayı verdiği takdirle yanmışsa dini yaptırım söz konusudur.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Bentham, 2000, s. 28.

¹⁰⁶ Bentham, 2011, s. 34.

¹⁰⁷ Bentham, 2011, s. 34.

¹⁰⁸ Bentham, 2011, s. 35-36.

Söz konusu yaptırımların her biri, her insan üzerinde farklı oranlarda tesirde bulunur. Aralarında değişmeyen, her zaman işleyen tek yaptırım fiziksel, diğer bir deyişle, doğal yaptırımdır. Ahlaki yaptırım, etki ettiği insan sayısı bakımından dini yaptırımdan üstündür. Dini yaptırımın gücü, etki ettiği kişilere ve yere göre değişmektedir. Bütün insanlar üzerinde aynı derecede etki etmeye en yatkın olan hukuki yaptırımdır. Bazı hâllerde, sayılan dört tür yaptırım birbirlerine rakip olurlar. Mücadele halinde olduklarında, birbirlerinin etkilerini zayıflatırlar. Ancak uzlaştıkları takdirde karşı konulamayan bir güç elde ederler. Bu sebeple **Bentham**, dört yaptırım türünün fayda amacıyla birleşerek karşı konulmaz bir güce ulaşacaklarını iddia eder. Yasa koyucu, sadece hukuki yaptırım oluşturmaya yetkilidir. Ancak diğer üç yaptırımı da hesaba katarak ve bütün yaptırımları aynı amaca yönlendirerek yasalara güç sağlamalıdır.¹⁰⁹

Bentham'a göre dört yaptırım türünden her biri fayda ilkesine karşıt bir örnek çıkarmaya müsaittir. Sözgelimi, suçlunun ailesinin üzerine yıkılan bir utanç, yanlış bir ahlaki yaptırım örneğidir. Tefeciliğin suç kapsamına alınarak hukuki yaptırıma bağlanması da yanlış bir uygulamadır.¹¹⁰

F. Duyarlılığı Etkileyen Faktörler

Bentham, aynı türden haz ve acıların farklı insanlarda farklı oranda tesir edeceğini ifade etmiştir. Bir insanın belli haz ve acılardan başka birine göre farklı

¹⁰⁹ Bentham, 2011, s. 36-37.

¹¹⁰ Bentham, 2011, s. 38.

oranda etkilenmesi duyarlılığın farklılığına işaret etmektedir. Hazlar ve acılar, hasta ve sağlıklılar veya yaşlılar ve çocuklar üzerinde aynı şekilde etki etmezler.¹¹¹

Bentham, insanların acı ve hazlara farklı oranlarda duyarlı olmasının, sağlık, kuvvet, sağlamlık, fiziksel yetersizlik, bilginin miktarı ve niteliği, entelektüel yetiler, zihnin sağlamlığı, zihnin sebatkârlığı, eğilim çizgisi, ahlaki duyarlılık, ahlaki eğilimler, dini duyarlılık, dini eğilimler, sempatik duyarlılık, antipatik duyarlılık, antipatik eğilimler, akıl hastalığı, maddi koşullar, sempati yönünde bağlantılar, antipati yönünde bağlantılar, fiziksel yapı, zihinsel yapı, alışık olunan uğraşlar, cinsiyet, yaş, rütbe, eğitim, iklim, soy, yönetim ve dini inanç gibi unsurlardan kaynaklandığını belirtmiştir.¹¹²

Bentham'a göre bireylerin duyarlılıklarını etkileyen farklı koşullar, yasa koyucu tarafından yasa koyma aşamasında göz önünde bulundurulmalıdır. Sözgelimi yasa koyucunun evli insanları ve çocuğu olan kimseleri düşünmesi gereken durumlar olabilir. Sürgün cezası, bekâr biriyle evli ve çocuklu biri üzerinde aynı etkiyi yapmayacaktır.¹¹³

G. Bireyin Faydası ve Sosyal Fayda

Bentham'ın toplumun bireylerden oluşan fiktif bir yapı olduğu ve toplumun çıkarının bireylerin çıkarları toplamından oluştuğu yönündeki fikirleri, bireylerin faydasını arttıran bir eylemin toplumun faydasını da arttıracığı yönünde yorumlara sebep olmuştur. Ancak bahsi geçen yorum, bireyin sadece kendi mutluluğunu

¹¹¹ Bentham, 2008, s. 41-41; J. Bentham, "Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş", Çev. A. Doğan, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 4, 2008, s. 386.

¹¹² Bentham, 2008, s. 386-387.

¹¹³ Bentham, 2011, s. 54-55.

arttıracak ve sonuç itibariyle toplumun mutluluğunu azaltacak şekilde davranmayacağını ve böylelikle toplumla bireyin çıkarının asla çatışmayacağını garanti etmemektedir.¹¹⁴

Gelinen noktada **Bentham**'ın teorisi, bireylerin kendi hazlarını takip ettikleri psikolojik gerçeği söz konusuysen, nasıl en büyük sayıda insanın mutluluğuna uygun eylemde bulunacakları sorusuna maruz kalmaktadır. **Bentham**'ın teorisine yöneltilen söz konusu soruya, çeşitli yorumlara dayanan farklı cevaplar getirildiği görülmektedir. Birinci yoruma göre, **Bentham** insanın hem bencil hem özgeci yapıda olduğunu ve eylemde bulunurken zorunlu olarak iki düşüncenin de etkisiyle hareket ettiğini düşünmektedir. Diğer bir yorum, **Bentham**'ın bireyin ve toplumun çıkarları arasında doğal bir uzlaşma varsaydığı, bireyin çıkarının toplumun çıkarı sağlandığında sağlanacağı, dolayısıyla iki çıkarın çelişmeyeceği iddiasına dayanmaktadır.¹¹⁵

Bentham'a göre insanın peşinden gittiği tek şey hazdır ve her bireyin hazzı diğer bütün bireylerinki kadar arzu edilebilir bir şeydir. İnsanlar özünde bencil olsalar da ayrıca iyilikseverlerdir ve sadece kendi mutlulukları peşinde koşmayı başka insanların mutluluklarını da arzularlar.¹¹⁶ Ancak kişi yalnızca kendi hazzına göre hareket ederken başkasının iyiliğini kendisine haz verdiği için düşünmektedir. Öyleyse, **Bentham**'ın ahlak kuramındaki özgeciliğin bencil bir amaca, özgeci davranan kişinin elde ettiği hazzaya dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.¹¹⁷

¹¹⁴ Copleston, 2000, s. 18.

¹¹⁵ Özkurt, 2013, s. 56-57.

¹¹⁶ Eshleman, College, 1956, s. 628.

¹¹⁷ Güriz, 1963, s. 38.

Bentham, insanda özgeci davranmayı sağlayacak sosyal ve yarı sosyal güdüler olduğunu ileri sürmektedir. Şöhret isteği ve sempati güdülerini sayesinde insan genel faydayı arttıracak şekilde eylemde bulunabilir. Ancak aksi yönde davranışlar söz konusu olduğunda, **Bentham** sonradan eklenen birtakım haz ve acılar, özellikle acılar, diğer deyişle yaptırımlar, sayesinde insanın genel fayda lehine davranmasının sağlanacağını belirtmiştir.¹¹⁸ İnsandaki bencillik ve iyilikseverliğin birlikte yürümesini ve insanın kendi mutluluğunun toplumun mutluluğuyla çakıştığının bilincine varmasını sağlayarak davranışlarını yönlendiren yaptırımlar sayesinde, toplumun faydasına uygun davranması sağlanabilecektir.¹¹⁹ **Bentham**, yaptırımların bireyi yalnız bencil hazzını takip ederek başkalarının çıkarlarını ve hazlarını göz ardı etmeye yönelmekten alıkoyacağını ve böylelikle denetimsiz ve aşırı bencilliği cezalandırarak önleyeceğini ileri sürmüştür. Fiziksel yaptırım bedensel zevklere aşırı düşkünlük sonucunda bir bedensel rahatsızlık yaratacak, başkalarının haklarını ihlâl eden biri politik yaptırım sonucu hapisle cezalandırabilecek, toplumsal yahut ahlaki yaptırım kamuoyunun kötülük yapanı kınaması, dışlaması olarak kendini gösterecek ve dini yaptırım aşırı ve toplumun çıkarına uygun olmayan hazları arayanları Tanrı'nın cezalandırmasıyla etkisini hissettirecektir.¹²⁰

Belirtilenlerin yanı sıra, **Bentham**'ın teorisi insanların genel mutluluğa veya diğer insanların mutluluğuna uygun eylemde bulunmayabilecekleri sorununa insanların eylemde bulunurken, genellikle fayda prensibine uygun davrandığı karşılığını vermektedir. Bireyler mantıklı olarak genel mutluluğa yöneleceklerdir. Zira, bireyin çıkarının toplumun çıkarıyla ilişkisi söz konusudur. Her birey kendi

¹¹⁸ Sorley, 1951, s. 277.

¹¹⁹ Eshleman, College, 1956, s. 630.

¹²⁰ Sahakian, 1997, s. 196.

menfaati için toplum düzenini ihlâl ederse, hiçbir bireyin menfaati güvende olmayacaktır.¹²¹ Fakat **Bentham**, bireylerin bahsi geçen gerçeği kolayca gözden kaçırabileceğini kabul ederek böyle bir soruna karşı, bireylerin ortak iyilik için davrandıklarında aslında kendi iyilikleri için de davrandıklarını ve dolayısıyla çıkarların özdeşliğini anlayabilmeleri için eğitimden yardım alınabileceğini belirtmiştir.¹²² **Bentham**, muhtelif çıkarları bir araya getirmek söz konusu olduğunda ise, hukukun devreye girerek ceza ve ödüller vasıtasıyla çatışmayı sonlandırması gerektiğini ifade etmektedir.¹²³

H. GÜDÜ VE SONUÇLAR ÜZERİNDEN SONUÇÇU BİR TEORİ OLARAK FAYDACILIK

Bir eylem, **Bentham**'a göre yalnız sonuçlarına göre değerlendirilebilir. Bu sebeple, güdü ve sonuç ayrımı **Bentham**'ın teorisinde son derece önemli bir yere sahiptir. **Bentham**'ın güdü olarak bahsettiği haz arzusudur. Güdüler başlı başına iyi veya kötü olmayıp, yalnızca iyi veya kötü eylemlere yol açabilirler. **Bentham**'a göre eylemin ahlaki değerini belirleyen sonuçtur.¹²⁴

Bentham'a göre hiçbir güdü kendinde iyi veya kötü değildir. İyi veya kötü olan güdülerin sonuçlarıdır. Aynı güdü hem iyi hem kötü sonuçlara yol açabilmektedir. **Bentham**, sözgelimi şehvet ve cinsel arzusunun veya zalimlik ve acı verme arzusunun aynı güdü olduğunu belirtmiştir. Aynı güdü kötü sonuca sebep olursa şehvet veya zalimlik, kötü olmayan bir sonuç üretirse cinsel arzu veya acı verme arzusu olarak adlandırılacaktır. Açlık güdüsü sonucu bir insan mutfağındaki

¹²¹ Copleston, 2000, s. 19; Güriz, 1963, s. 62; "Jeremy Bentham (1748-1832)", 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013).

¹²² Copleston, 2000, s. 19.

¹²³ Güriz, 1963, s. 61.

¹²⁴ Eshleman, College, 1956, s. 630

yemeği yerken, bir başkası ekmek çalabilir. Yemeğini yiyen açlığın verdiği acıyı giderip hazza ulaşırken, ekmek çalan kişi hırsızlık suçundan mahkûm olarak hazdan çok acıyla karşı karşıya kalacaktır. Aynı açlık güdüsünden ilki hazza, ikincisi acıya sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla güdü yalnız sebep olduğu sonuca göre iyi veya kötü olarak değerlendirilebilir. Tek başına iyi veya kötü olarak değerlendirilemeyeceği gibi, eylemin iyiliği veya kötülüğünü değerlendirmede de ölçüt değildir. Yalnızca sonuç, eylemi değerlendirmede bir kriterdir. Bu sebeple yasa koyucuyu veya ahlak felsefecisini ilgilendiren kişinin güdülerini değerlendirme, eylemlerinin sonuçları olmalıdır. Kişinin güdülerini yasa koyucuyu ve felsefeciyi ancak dolaylı yoldan ilgilendirebilir.¹²⁵

Faydacı teori ve dolayısıyla **Bentham**'ın ahlak kuramı da, insan eylemlerini neden oldukları sonuca göre, ilgili taraf için neden olduğu haz veya acıya, diğer deyişle ürettiği faydaya göre değerlendirdiği için, ahlak teorileri içinde sonuççu bir teori olarak değerlendirilmektedir. Eylemin iyiliği veya kötülüğünü belirleyen şeyin eylemin sonucu olarak görülmesi faydacı teoriyi, eylemin doğruluğunu belirlemede sonucu değer eylemin ardındaki güdüyü, ödevi kıstas alan ödevci teorilerden ayırmaktadır. **Bentham** bizzat eylemin ardındaki güdülerin kendinde iyi veya kötü olmayacağını, güdülerin sadece neden oldukları sonuçlara göre iyi veya kötü olacağını belirterek, teorisini ödevci teoriden ayırmıştır.¹²⁶

¹²⁵ Plamenatz, 1966, s. 77-78; Güriz, 1963; s. 43.

¹²⁶ Özkurt, 2013, s. 80-81.

İKİNCİ BÖLÜM

BENTHAM'IN HUKUK TEORİSİ

I. GENEL BAKIŞ

Bentham'ın yasa tanımı, toplumsal sözleşme teorisine alternatif olarak, itaat etme alışkanlığı üzerine temellendirdiği egemen ve siyasi toplum (devlet) anlayışından gelişmiştir. İtaat etme alışkanlığında, diğer deyişle egemenin iradesi veya emri ana fikrinde geliştirdiği hukuk teorisinden bahsetmeden önce egemen ve siyasi toplum üzerine fikirlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Benzer şekilde doğal hukuk karşıtı olarak, hukukun temeline fayda ilkesini yerleştirmesinden dolayı doğal hukuk eleştirisi de hukuk teorisini açıklamada önemli bir yer işgal etmektedir.

Bulunulan bölümde ele alınacak konuları erken bir toparlama teşebbüsü yapılarak şunları söylemek mümkündür: **Bentham**'ın, fayda prensibi üzerine inşa edilen bir hukuk bilimi geliştirme amacı hukuk teorisinin en önemli özelliklerindedir. **Bentham** bu doğrultuda geleneğe dayanan, tutarsız, dağınık Common Law hukukunun tasfiyesini ve fayda prensibi doğrultusunda topluma yararlı hukuk kurlarının kodifiye edildiği bir hukuk reformunu önermiştir. Bu meyanda, yasa yapma ve değerlendirmede, bir hukuk bilimi yaratılmasının tek şartı olan fayda prensibi dışında ölçütlerden hareket eden doğal hukuk öğretisine de şiddetli bir eleştiriyle yaklaşmıştır. Netice itibariyle **Bentham**'ın hukuk teorisinin Common Law ve doğal hukuk karşıtlığında gelişen, fayda prensibinin tek kriter olduğu bilimsel bir hukuk reformu talebini ihtiva eden bir öğreti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

II. DOĞAL HAKLAR VE TOPLUMSAL SÖZLEŞME TEORİLERİ ELEŞTİRİSİ

A. Doğal Haklar Teorisi Eleştirisi

Bentham'ın haklar üzerine düşüncesi, daha çok doğal haklar kavramına saldırısıyla bilinmektedir. Eleştirileri daha çok Fransız Devrimi boyunca ilan edilen bildirilere karşı yazmış olduğu *Anarchical Fallacies* veya diğer bilinen adıyla *Nonsense Upon Stilts* başlıklı çalışmasında biçimlenmiştir. Hakların yasa tarafından yaratıldığını belirten **Bentham**, yasaların da egemen tarafından yaratıldığını ifade ederek, hukuk ve hakların varlığının devlete bağlı olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁷ **Bentham** doğal hukuk teorisini reddetmiş, doğanın yerini insanla doldurmaya çalışarak hakların kaynağını, ölçüsünü, insan olarak belirlemiştir. **Bentham**, 26 Ağustos 1789'da Fransız Ulusal Meclisi'nce kabul edilen ve insanların eşitliğini, özgürlüğünü ve doğuştan birtakım haklara sahip olduğunu kabul eden İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne¹²⁸ karşı eleştirel bir tutumla yazdığı *Nonsense Upon Stilts* isimli çalışmasında, beyannameyi hazırlayanları bilgisizlikle itham eder gibidir. Çalışmasında belirttiği üzere, haklar kendilerini yaratan hukukun özgürlüğü sınırlamasıyla var olmaktadır. Mülkiyet hakkı, kendisini yaratan yasaların özgürlüğü sınırlaması, sözcüğü diğer insanları bir kimsenin mülküne izinsiz girme özgürlüğünden alıkoymasıyla var olmaktadır.¹²⁹ Pozitif hukukun tanıdığı haklardan

¹²⁷ "Jeremy Bentham (1748-1832)", 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013)

¹²⁸ A. Alexander, "Bentham, Rights and Humanity: A Fight in Three Rounds", **Journal of Bentham Studies**, 2003, Vol.3, s. 2.

¹²⁹ J. Bentham, "Nonsense Upon Stilts", **Bentham, Burke, and Marx on the Rights of Man**, Ed. J. Waldron, London, 1987, s. 52.

başka herhangi bir haktan bahsetmek mümkün değildir. Mülkiyet hakkı da dahil bütün haklar pozitif hukukun tanıdığı yetkililerdir.¹³⁰

Nonsense Upon Stilts başlıklı çalışmasında, **Bentham**'ın hakların devletin kuruluşundan da evvel var olduğu ve devlet tarafından ilga edilemeyeceği iddiasına karşı çıktığı görülmektedir. Hükümetin olmadığı yerde haklardan bahsetmenin olanaksız olduğunu belirten **Bentham**, birçok vahşi topluma bakıldığında, devletin olmadığı yerde itaatin, hukukun ve dolayısıyla hakların olmadığını göreceğini ifade etmiştir. Devletin olmadığı bir düzende ne özgürlük ne mülkiyet ne de güvenlik vardır.¹³¹ İnsanların idealize etmesinin ve arzulamasının birtakım hakların var olduğuna delalet olmadığını, hakların gerçekten var olduğu anlamına gelmediğini **Bentham** “İstek tedarik, açlıksa ekmek değildir.” ifadesinde özetlemektedir. Olmayan bir şey yok edilemez, yok edilmeyen bir şeyin de korunmaya ihtiyacı yoktur.¹³² **Bentham**'ın doğal haklara en büyük eleştirisi onların varlığını reddetmesidir. Ona göre doğal haklar safsatadan, mantık hatasından başka bir şey değildir.¹³³

Bentham, doğal hakların anarşizmin aracı olduğunu da ayrıca vurgulamıştır.¹³⁴ *A Fragment on Government* adlı çalışmasında, **Blackstone**'un hiçbir insan yasasının doğal haklara karşı duruş içinde olmaması ve eğer insan yasası doğal haklara karşıtlığa müsaade ediyor veya karşıtlığı emrediyorsa, insan yasasının çiğnenmesinin gerektiği şeklindeki anlayışını şiddetle eleştirmiştir. **Bentham**'a göre

¹³⁰ Güriz, 2011, s. 244, 248.

¹³¹ Bentham, 1987, sf. 49-50.

¹³² Bentham, 1987, sf. 50.

¹³³ Alexander, 2003, sf. 3.

¹³⁴ Alexander, 2003, sf. 9.

söz konusu önerme oldukça tehlikelidir. Böyle bir doktrin, insanı hoşuna gitmeyen her yasaya başkaldırmaya sevk edecektir. Doğa yasası bir ibareden daha fazlası değildir. Fayda prensibi insanın karar vermesinde rehber olmalıdır.¹³⁵

Bentham'ın doğal hukuk düşüncesine bir eleştirisi de prensiplerinin belirsiz olduğu yönündedir. Farklı kişilerce farklı şekilde anlaşılan ilkelerin tam olarak ne anlama geldiğini kestirmek zordur. Böylesi müphem ilkelere sahip bir düşüncenin pozitif hukukun ölçütü olarak görülmesi mümkün değildir.¹³⁶

B. Toplumsal Sözleşme Teorisi Eleştirisi

Bentham, devletin doğal durumdan doğal olarak gelişen bir oluşum olmadığını belirterek toplumsal sözleşme teorisine de karşı çıkmıştır.¹³⁷ Devletin kökeni toplumsal sözleşme değildir. Ayrıca hiçbir devletin sözleşme yoluyla kurulduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur.¹³⁸ Toplumsal sözleşme denilince, akla gelmesi gereken tek şey böyle bir şeyin asla var olmadığıdır.¹³⁹

Bentham'a göre, devletin temelini toplumsal sözleşme olarak nitelemek hatadır. Sadece toplumsal sözleşme teorisyenlerinin, **Hobbes**, **Locke** ve **Rousseau**'nun hayalinde var olan sözleşmenin tarihte izine rastlamak mümkün değildir. Sözleşmenin nerede oluşturulduğu belli değildir. Sözleşmenin herhangi bir kaydına rastlanmamıştır. Yazıldığı dil belli değildir ve sözleşme bunca zaman bilinmemiştir. Dahası, insanların doğal durumdan çıktıklarında siyasal ve ahlaki

¹³⁵ J. Bentham, **A Fragment on Government**, Oxford, 1891, s. 214.

¹³⁶ Güriz, 1963, s. 65-66.

¹³⁷ D. Collard, "Research on Well-Being Some Advice From Jeremy Bentham" **Philosophy on the Social Sciences**, Vol. 36, No. 3, 2006, s. 338

¹³⁸ Alexander, 2003, s.5.

¹³⁹ Bentham, 1891, s. 135.

bakımdan yüce düşüncelerle donanmış bir şekilde böyle bir sözleşme meydana getirmeleri **Bentham**'a göre imkânsızdır. Devletin temeli yalnızca faydadır. İnsanların menfaati için hükümet ortaya çıkmıştır. Devlet olmadan güvenlik ve mülkiyetin var olması mümkün değildir.¹⁴⁰

Bentham'ın **Blackstone**'un *Commentaries on The Laws of England* adlı eserine karşı eleştirel bir tutumla yazdığı *A Fragment on Government* adlı çalışması,¹⁴¹ doğal haklar ve toplumsal sözleşme kuramının yıkıcı bir eleştirisidir. En büyük mutluluk prensibi, dolayısıyla fayda, eserde egemenliğin temeli olarak olumlanmaktadır.¹⁴² **Bentham**'ın eleştirdiği *Commentaries on the Laws of England*, temelde **Blackstone**'un İngiliz Hukuku'nun mükemmelliği ve doğal hukuk ilkelerinin gerçeği temsil ettiği savlarına dayanmaktaydı.¹⁴³

Bentham, **Blackstone** ve **Locke** da dahil birçok düşünürün siyaset felsefesinin temeli olarak değerlendirdiği doğal hak, doğal durum ve toplumsal sözleşme gibi birçok kavrama karşı çıkmıştır.¹⁴⁴ **Bentham** toplumsal sözleşme “hayal”inin **Hume** tarafından yerle bir edilmiş olduğunun **Blackstone**'un dikkatinden kaçtığını belirtmiştir. **Bentham**'a göre, insanların ortadan kaldırılamayacak birtakım yetkilerini, “bir kurgunun deniz kumundan temeli” olan toplumsal sözleşme teorisi üzerinden savunmaya ihtiyaç yoktur.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Bentham, 2011, s. 91-93.

¹⁴¹ H.J. Laski, **Political Thought in England from Locke to Bentham**, New York, 1920, s. 163

¹⁴² F. W. Coker, **Readings in Political Philosophy**, New York, 1914, s. 536

¹⁴³ Güriz, 1963, sf. 64.

¹⁴⁴ “Jeremy Bentham (1748-1832)”, 11.05.2001, <<http://www.iep.utm.edu/bentham/>>, (26.06.2013)

¹⁴⁵ Bentham, 1891, s. 153- 154.

Bentham, *A Fragment on Government* adlı çalışmasında, **Blackstone**'un toplumu hem devlet hem de karşıtı olarak sunduğu doğal durumla eş anlamda kullanması karışıklığına değindikten sonra, kendi toplum teorisini açıklığa kavuşturmuştur. **Bentham** devletin olmadığı toplumu doğal toplum, devletin kuruluşundan sonraki toplumu ise politik toplum olarak ayırmaktadır. **Bentham**'a göre, bir grup insan bir insana veya bir insan heyetine itaat etme alışkanlığı içindeyse, söz konusu olan bütün kişilerin politik bir toplumda yaşadığını söylemek mümkündür. İnsanların kimseye itaat etme âdetinde olmadığı bir toplum ise, doğal toplumdur. İki toplum arasındaki farkı belirleyen itaat alışkanlığının varlığı veya yokluğudur.¹⁴⁶

Bentham, devleti, diğer deyişle siyasi toplumu insanların belli bir egemenin emrine gösterdiği itaat alışkanlığına dayandırmıştır. İtaat alışkanlığı patriarkal kökleri olan, ailede filizlenen, deneyimden türeyen bir şeydir. İnsanlar ailede, **Bentham**'ın ifadesiyle “çiraklıklarını” tamamlarlardı. Ancak itaat etme alışkanlığının bağımsız bir temeli de vardı. İtaat etme alışkanlığı, yeterli sayıda insan, yasa koyucunun kurallarının mutluluklarını sağlayacağına ikna olmuşsa ve bu yüzden itaat ediyorsa ortaya çıkacaktır. Bir devleti, hükümeti inşa etmede belli derecede itaat elzemdir. **Bentham** ayrıca ne kadar fazla itaatsizlik olursa, o derece doğal duruma yaklaşıldığını belirtmiştir. **Bentham**'ın bir tür direnme hakkına da karşı olduğu göze çarpmaktadır. Herkes hoşlanmadığı her kurala itaat etmeme, direnme hakkını kendinde görürse, toplum varlığını sürdüremeyecektir. Bu sebeple

¹⁴⁶ Bentham, 1891, s. 134-137.

insanlar ülkelerinin kanununa uyma düşüncesine bağlı olmalıdırlar. Aksi halde kendi zararlarına olacak bir yola gireceklerdir.¹⁴⁷

III. HUKUKUN YAPISI, AMAÇLARI VE KURALLARIN TAHLİLİ

A. Yasa Tanımı

Batının hukuk teorisine bakıldığında yasanın genelde emredici unsurla tanımlandığı görülmektedir. On sekizinci yüzyılda da söz konusu gelenek devam etmiş ve **Bentham** geleneğe teorik bir form kazandırmıştır.¹⁴⁸

Bentham'a göre doğru bir yasa emir kalıbında katılaşmaktadır. Ancak yasanın, “itaatsizliği cezalandırma gücüyle donanmış egemenin emri” olduğu görüşünü sistematize edenin **Bentham** değil, fakat izleyicisi **John Austin** olduğu düşünülmektedir. 1945'te **Bentham**'ın daha önce yayınlanmamış *Of Laws in General* başlıklı çalışması yayınlandığında, egemeni politik bir toplumun itaat etmekle yükümlü olduğu bir veya bir grup insan olarak tanımladığı görülmüştür. Politik toplumu bir grup insanın bir veya bir grup insana itaatle yükümlü olduğu durum olarak tanımladığı, *A Fragment of Government* adlı eseri göz önünde bulundurulduğunda, aynı görüşü daha önce benimsemiş olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. **Bentham**'ın egemen hakkındaki görüşü, hukuk düşüncesinin ve yasa tanımının merkezine yerleşmiştir, zira hukuku tümüyle egemenin emirlerinden

¹⁴⁷ M.Lobban, “The Age of Bentham and Austin”, **A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, Vol 6: A History of the Philosophy of Law From the Ancient Greeks to Scholastics, Vol 7: The Jurists' Philosophy of Law From Rome to Seventeenth Century, Vol 8: A History of the Philosophy of Law in the Common Law World, 1600-1900**, Ed. E. Pattaro, F. D. Miller Jr, P. D. Stein, A Padovani,, 2007, s. 156-158.

¹⁴⁸ Kelly, 1992, s. 289.

oluşan bir form olarak görmektedir. **Bentham**'a göre yasa, bir devletteki egemenin belli bir durumda belli bir insan veya insan grubunun uymasını gözeterek tasarladığı veya benimsediği iradenin açıklamaları kümesidir. İrade başarısını durumu eski haline getirmeyi amaçlayan ve gerçekleşmesi beklenen belli sonuçlara, diğer deyişle yaptırımlara borçludur. Söz konusu formülden, hukuku yaptırım gücüyle donandığı için itaat edildiği düşünülen egemenin emri olarak tanımlayan hukuk teorisi gelişmiştir. Bahsi geçen hukuk tablosu ilk kez 1830'larda, **Bentham**'ın eserinin henüz yayınlanmamış olmasından dolayı **Austin** tarafından türetilmiş olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹

B. Olan ve Olması Gereken Hukuk Ayrımı

Bentham'a göre yasalar veya kurumlar bir kralın veya soylu bir sınıfın değil, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu arttırdıkları sürece doğru olacaklardır. Bu doğrultuda fayda prensibine uygun olmayan, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamayan bütün yasa ve kurumlar ya ilga edilmeli veya fayda ölçütüne uygun hale getirilmeliydi. Yasayı haklılaştırabilecek tek şey ortak iyiye yönelmesiydi. **Bentham**'ın ifadesiyle yasa “emekçi yoksulların” iyiliğini de kapsayacak şekilde geliştirilmeliydi. **Bentham**, yasaları doğal haklar veya insan hakları kuramına dayanarak haklılaştırmanın yanlısı değildir. Söz konusu kuramları tehlikeli ve anarşist bulmaktaydı. Tek dayanağı genel faydaydı.¹⁵⁰ **Bentham**'a göre yasaların her biri özgürlüğün birer kısıtlaması olduğundan her yasa kendiliğinden kötüdür. Ancak yasa koyucunun işi daha büyük bir kötülüğü önlemek, kötüler arasında bir tercih yapmaktır. Yasa koyucu tercih yaparken, yasaklamaya çalıştığı

¹⁴⁹ Kelly, 1992, s. 289-290.

¹⁵⁰ W. Graham, **English Political Philosophy from Hobbes to Maine**, London, 1919, s. 212.

eylemin gerçekten kötü olduğuna ve eylemin kötülüğünün onu önlemek için çıkarılan yasaninkinden daha fazla olduğuna emin olmalıdır. Yasaların değerlendirilmesi için yanlış bir neden, o halde iyilik ve kötülük etkilerinin dışındaki her nedendir. **Bentham** üzerinde en çok ortaklaşmış olan yanlış değerlendirme nedenlerine yasanın eskiliği, dini buyruk, yenilik karşıtlığı, kurmacalar, antipati ve sempatiler, tasarlanmış yasalar (doğal haklar) gibi örnekler vermiştir.¹⁵¹

Bentham'a göre eleştirenle yorumcunun rollerini ve dolayısıyla olan hukukla olması gereken hukuku ayırmak gereklidir. **Bentham** olan ve olması gereken hukuk ayrımını *A Fragment on Government* adlı eserinde, hukuki yorumcuyla eleştirmen rolü üzerinden yapmıştır. Yorumcunun görevi hukukun ne olduğunu açıklamak iken, eleştirenin görevi ne olması gerektiğini açıklamaktır. Yorumcunun görevi hâlihazırda yasa koyucunun ve yargıcın yapmış olduğunu ortaya koymak iken, eleştirenin yapması gereken yasa koyucu ve yargıçların ileride ne yapması gerektiğidir. **Bentham** İngiliz hukuk sistemini de eleştirdiği *A Fragment on Government* adlı eserinde, **Blackstone**'un İngiliz hukukuna dair düşüncelerinin yasayı betimlemek, açıklama şeklinde zuhur ettiğini ve dolayısıyla mevcut düzeni savunduğunu belirtmiştir. Ancak hukuk biliminin görevi eleştiridir. Söz konusu eleştirenin ölçütü ise ancak fayda prensibi olabilir.¹⁵² **Bentham**, olması gereken hukuku fayda ilkesine ve insan doğasının genel yapısına uygun olarak gelişen doğal düzenleme anlayışı içinde ifade etmektedir.

¹⁵¹ Bentham, 2011, s. 84-105.

¹⁵² G. Sabine, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Ö. Ozankaya, 1991, s. 66; P. Schofield, "Jeremy Bentham, the Principle of Utility, and Legal Positivism", **Current Legal Problems**, Vol. 56, 2003, s. 32-34.

Bu doğrultuda **Bentham**, *A Fragment on Government* adlı eserinde İngiliz Hukuku'ndaki teknik düzenlemeyi doğal düzenlemeyle değiştirme yönünde bir reform sunmuş gibidir. Doğal düzenleme, materyalleri insan doğasının genel yapısına uygun olarak karakterize etmektedir. Doğal bir düzenlemede kurallar yasakladıkları eylemlere göre tasnif edilecektir. Bir kuralın bir eylemi yasaklamasının tek sebebi eylemin getireceği zarar olacak ve zarar getirmeyen bir eylemi yasaklayan bir yasa kötü bir yasa olarak doğal bir düzenlemede asla yer bulamayacaktır. Bir yasa mutluluk ürettiği veya zararı önlediği sürece haklılaştırılabilecektir. Bu sebeple fayda prensibinin egemen olduğu doğal düzenleme yerleştirilmeli ve faydayı azaltan, zarara sebep olan eylemler suç olarak belirlenmelidir. Hukuk bilimi de, diğer bilimler gibi, fayda prensibi tarafından idare edilmeli, İngiliz hukukundaki teknik düzenlemenin sonucu olan suçlar, doğal bir düzenlemede yer bulmamalıdır.¹⁵³

Teknik yöntem yasanın uygulanışına dair yargı kararlarında, geleneklerde ortaya çıkan tasnifleri ve teknik usulleri yüzeysel olarak benimsemek iken, doğal yöntem yasal sınırlamaları en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlayacak araçlar olarak görmektedir. Doğal düzenleme doğrultusunda ceza hukukunda yasaklar fayda prensibine göre düzenlenecek, medeni hukukta ise doğal yöneme göre yasal hak ve yükümlülükler, faydayı sağlayan mal ve hizmetlerin el değiştirmesinde yol açtıkları kolaylık açısından değerlendirilecektir.¹⁵⁴

¹⁵³ P. Schofield, 2003, s. 32-34.; P. Schofield, **Utility and Democracy, The Political Thought of Jeremy Bentham**, Oxford, 2006, s. 112-113.

¹⁵⁴ Sabine, 1991, s. 71.

Bentham, İngiliz Hukuku'nun teknik düzenlemesini savunan **Blackstone**'u hatalı görmektedir. Doğal düzen net ve tatmin ediciyken, teknik düzen karmaşık ve tatmin etmekten uzaktır. Doğal düzenleme sayesinde bir yasanın zararlılığı tespit edilebilecekken, **Bentham**, teknik düzenlemeyi içine atılan her şeyi yutan bir lavabo olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁵

C. Hukuk Kurallarının Tahlili

Bentham hukuk kurallarının iki parçadan oluştuğunu düşünmektedir. Birinci parça emredilen eylemden, diğer deyişle, yasa koyucunun iradesinden oluşurken, ikinci parça insanların yasaya uymasını sağlayacak olan yaptırımdan oluşmaktadır.¹⁵⁶

Bentham'ın yaptırım anlayışı cezayla sınırlı değildir; ödülü de yaptırım olarak değerlendirdiği görülmektedir. Yaptırımı ikiye ayırmakta, ceza şeklindeki yaptırımı tehdit, ödül şeklindeki yaptırımı ise davet olarak adlandırmaktadır. **Bentham**'ın ödülü de yaptırım olarak değerlendirmesinin, faydacı teorisinin bir sonucu olarak görülmesi mümkündür. İnsan davranışını yöneten iki efendiden biri olan hazzın da acı kadar insan eylemleri üzerinde etkili olacağı görüşünün, **Bentham**'da ödülün de yaptırım olarak değerlendirilmesi gerektiği fikrine yol açmış olabileceğini söylemek mümkündür.¹⁵⁷ Ödül başlığı altında **Bentham**, yasa koyucunun ceza tehdidi yerine yarar teşviki, genel olarak emeği ödüllendirme hizmeti yoluyla kişilerin davranışlarını yönlendirmesini tasarlamıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Schofield, 2003, s. 34-35.

¹⁵⁶ Güriz, 1963, s. 86.

¹⁵⁷ Güriz, 1968, s. 86.

¹⁵⁸ D. Lieberman, "Economy and Polity in Bentham's Science of Legislation", **UC Berkeley Public Law and Legal Theory Working Paper**, No: 99-3, 1999, s. 7.

Bentham, hukuki iradenin emir, yasak, tavsiye ve izin olmak üzere dört şekilde tezahür ettiğini belirterek ayrımını örneklemiştir. “Her aile reisi silah taşıyacaktır” kuralı emre, “Hiçbir aile reisi silah taşımayacaktır” kuralı yasağa, “Her aile reisi silah taşıyabilir” kuralı izne, “Her aile reisi silah taşımaktan imtina edebilir” kuralı ise tavsiyeye işaret etmektedir.¹⁵⁹

Bentham, emir ve yasak niteliğindeki hukuk kurallarını şartlı ve şartsız olarak ikiye ayırmaktadır. Emir ve yasak hiçbir şarta bağlanmamışsa şartsız, şarta bağlanmışsa şartlı emir ve yasak niteliğindeki hukuk kurallarından bahsedilir. Şartsız emre örnek olarak, “Ebeveyn çocuklarını beslemek ve onlara bakmakla yükümlüdür” ifadesini, şartlı emre örnek olarak ise “Ebeveyn çocukları kendilerine bakmaya muktedir değilse, çocuklarına bakmakla yükümlüdür” ifadesini göstermektedir. Şartsız yasağa örnek olarak ise “Hiç kimse yurt dışına buğday ihraç edemez” kuralını verirken, şartlı yasağa “50 kuruş veya üstü değerinde buğday ihracı yasaktır” örneğini göstermektedir.¹⁶⁰

D. Hukukun Amaçları

Bentham’a göre hukuk da ahlak gibi insanların mutluluğunu amaçlamalıdır. **Bentham**, en büyük mutluluk ilkesinin yasa koyucuya evrensel bir araç sağladığını ifade etmiştir. Toplumun mutluluğunu arttırmak için gerekli şartları sağlama türünden pozitif ve topluma zarar veren davranışları önleyerek mutsuzluğu azaltma

¹⁵⁹ Güriz, 1963, s. 91.

¹⁶⁰ Güriz, 1963, s. 91.

türünden negatif olmak üzere hukukun iki işlevi mevcuttur. Pozitif işlev medeni hukuka, negatif işlev ise ceza hukukuna aittir.¹⁶¹

Yasa koyucunun görevi, toplumun ortak faydasını üstün tutarak onun gerektirdiğine uygun yasalar yapmaktır.¹⁶² Akılcı bir medeni hukuk sistemi zenginlik, eşitlik, güvenlik vasıtasıyla mutluluğa ulaşma aracıdır.¹⁶³ Yasa koyucu toplumun mutluluğunu arttırmak için, diğer deyişle en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamak için yasa koyarken hukukun dört ödevi olan geçim araçlarını temin etme, zenginliği sağlama, eşitliği sağlama ve güvenliği temin etmeyi göz önünde bulundurmalıdır. **Bentham**'a göre, geçim araçlarını temin etmek esasında insanda bulunan bir içgüdüdür. İnsanlar yaşamak için gerekli yiyecek ve giyeceği bulmaları gerektiğinin, aksi halde doğanın ölüm yaptırımıyla karşılaşacaklarının farkındadırlar. İnsanların söz konusu içgüdüleri onlara çalışma gücü, öngörü verir ve dolayısıyla devletin geçim araçlarını temin etmek için doğrudan insanları çalışmaya zorlamasına gerek yoktur. Devlet zorunlu kaldığı hallerde müdahalede bulunabilir. Toplumda zenginliği sağlamak da hukukun doğrudan müdahalesini gerektiren bir ödev değildir. Nitekim insanlar ihtiyaçlarının çeşitliliği, zengin olma istekleri doğrultusunda çalışacak ve çalıştıkça aldıkları karşılık onları daha fazla çalışmaya yöneltecektir. Hukuk, devreye refaha erişimi teşvik için girebilir. Hukukun eşitliği sağlama ödevini **Bentham**, insanlara eşit muamele edilmesi ve her insanın haz ve acı duymaya aynı ölçüde elverişli olduklarını göz önünde bulundurma olarak düşünmektedir. **Bentham**'a göre,

¹⁶¹ Güriz, 2011, s. 244, 248; Sabine, 1991, s. 70.

¹⁶² Güriz, 1963, s. 93-94.

¹⁶³ J. Ben-Amittay, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev: M. A. Kılıçbay- L. Köker, Ankara, 1983, s. 229

hukukun en önemli ödevi güvenliği sağlamaktır. Çünkü diğer üç ödevin gerçekleşmesi, ancak güvenliğin temini halinde mümkün olacaktır. Toplumsal düzenin insanlara verdiği güvenlik düşüncesi sayesinde insanlar geleceğe dair planlar yaparak çalışacak ve geleceğe ümitle bakacaktır.¹⁶⁴ Güvenlik bir tamamlayıcı parça değil, öncelikli gerekli olandır. Güvenlik, gelecekteki beklentilerin güvence altına alınması, bir arada yaşamının önkoşullarını sağlayandır. Güvenlik sağlanmadan geçim ve bolluk sağlanamayacaktır. Güvenlik olmadan, sadece sefalette eşitlik sağlanabilecektir.¹⁶⁵

Bentham'ın eşitliğe bakışının fayda prensibiyle şekillenmiş olduğunu söylemek mümkündür. **Bentham**, en büyük sayıda insanının en büyük mutluluğu hesaplanırken, herkesin sadece bir kişi sayılması, kimsenin birden fazla kişi olarak sayılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu eşitlikle, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğuna gerçek anlamda ulaşılacaktır.¹⁶⁶ Eşitlik, **Bentham**'ın teorisinde, toplumsal eşitlik ve mülkiyet eşitliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Mülkiyet eşitliği, diğer bir deyişle, servetin eşit bölüşümü, **Bentham**'a göre en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu için oldukça önemlidir. Zira eşit olmayan bir bölüşüm sonucu yoksul kişilerin mutluluğu oldukça azalırken, daha varlıklı olanların mutluluğunda fazla bir artış meydana gelmeyecektir. **Bentham**'a göre karın tokluğuna yaşayan bin çiftçi ve varlıklı bir kral söz konusu olduğunda, kralın mutluluğunun, çiftçilerin ortalama mutluluğundan fazla olacağı muhtemeldir. Hatta tek başına kralın mutluluğu çiftçilerin toplam mutluluğuna denk bile olacaktır. Diğer bir deyişle kralın mutluluğu, çiftçilerin ortalama mutluluğundan bin kat daha

¹⁶⁴ Güriz, 2011, s. 244-245.

¹⁶⁵ Lieberman, 1999, s. 8.

¹⁶⁶ Gürbüz, 2012, s. 102-104.

büyüktür.¹⁶⁷ **Bentham**'a göre aradaki farkın azaltılması, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu açısından elzemdir.

Bentham'a göre güvenlik, yasa koyucunun eşitlikten de önce gelen ödevidir. Çatışma durumunda, yasa koyucu güvenliği tercih etmelidir. Güvenlikten anlaşılması gereken, sadece can güvenliği değildir. Mal güvenliği ve kişinin itibarı da güvenlik kapsamında düşünülmelidir. Güvenlik **Bentham**'a göre tamamıyla hukukun konusudur. Hukuk olmadan güvenlik, güvenlik olmadan ise geçim, zenginlik ve eşitlik söz konusu olmayacaktır.¹⁶⁸

E. Hukuki Yorum

Bentham, hukuk kurallarının genişletici yorumuna karşı çıkararak, yasa koyucunun yorumculara değil, eleştirmenlere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹ **Bentham**'ın hukuk kurallarının yorumu hakkındaki düşünceleri yasanın ruhunu araştırmayı tehlikeli ve sonsuz fikirler seline gebe bulan **Beccaria**'nın etkisinde gelişmiş, genişletici ve amaçsal yoruma karşıt bir konum arz etmiştir.¹⁷⁰ **Bentham**'ın, **Beccaria**'yla aynı fikirde olmasında, dönemindeki İngiliz hukukunda yorumun kötüye kullanılmasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷¹

Bentham'a göre yorum, yasa koyucunun ne demek istediğini göstermektir. Yorum, yasa koyucunun amacını ve niyetini bir kenara atarak yasaya yeni bir amaç tahsis etmek değildir. Genişletici ve amaçsal yorum yasanın anlaşılmasını güçleştirir.

¹⁶⁷ Graham, 1919, s. 216- 217.

¹⁶⁸ Coker, 1914, s. 217-218.

¹⁶⁹ Güriz, 2011, s. 248.

¹⁷⁰ Kelly, 1992, s. 298

¹⁷¹ Güriz, 1963, s. 95.

Yasa koyucunun iradesinin ne olduğu hususunda Őpheyeye dŐŐŐrőr ve yorumun kőtőye kullanılmasını kolaylaŐtırır.¹⁷²

Ancak **Bentham**'ın yorum konusundaki fikri, her zaman lâfzî yorum yanlısı ve amaçsal yorum karşıtlığında olmamıŐtır. **Bentham**, bazı durumlarda genişletici yorumun zorunlu olabileceğini kabul etmiŐtır. Fakat sōz konusu durumlarda mahkeme parlamentoya baŐvurarak keyfiyeti bildirmeli, parlamentonun aÇık veya zımni onayı sonucunda amaçsal yoruma baŐvurmalıdır. Bōylelikle, parlamento, yasanın yapımında olduğu gibi yorumunda da sōz sahibi ve en bŐyŐk otorite olacaktır.¹⁷³

IV. COMMON LAW ELEŞTİRİSİ VE KODİFİKASYON TALEBİ

Bentham'ın önerilerinden en fazla dikkat çekmiş olanlarından biri kodifikasyon őrzerindeki ısrarı olmuştur. **Bentham**, gelenek hukukuyla, mahkeme kararlarına dayanan İngiliz hukuk sistemine gŐvensizlik duymuŐ, kanunsuzluğun adaletten mahrum olma anlamına geldiğini beyan etmiŐtır.¹⁷⁴ Diğer yandan **Bentham**, faydacılığa ve itaat unsuruna dayanan hukuk anlayıŐında, itaatın ve var olan hukuk kurallarının etkin olabilmesi işin de, İngiliz hukuk sisteminin Common Law'un yol aŐtıđı mevcut tutarsızlıklardan ve belirsizliklerden arındırılması isteğindeydi. Bu doğrultuda İngiltere'de de, diğer ũlkelerde olduğu gibi, Őözüm önerisi olarak kodifikasyonun ileri sŐrŐldŐđŐ gōrŐlmektedir.¹⁷⁵

¹⁷² GŐriz, 1963, s. 95.

¹⁷³ GŐriz, 1963, s. 96.

¹⁷⁴ GŐriz, 1963, s. 106.

¹⁷⁵ A. Furtun, **İngiliz Analitik Pozitivizmi, John Austin'in Hukuk ve Devlet Teorisi**, Ankara, 1997, s. 9.

Hukukun tecessüm etmesi **Bentham**'ın en büyük isteklerinden biriydi. **Bentham**, Common Law vesilesiyle yargıçların hukuk yaratmasının yasa koyucunun yetkisini gasp niteliğinde olduğu kanaatindeydi. Bütün hukukun kodifiye veya en azından tertip edilmesi taraftarıydı. İngiltere'de hukukun kodifikasyonu başka kişilerce de, başta **Sir S. Romilly** tarafından savunulmuş, ancak bazı otoriteler kodifikasyona hukukun kendiliğinden gelişimini engelleyeceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. **Bentham** İngiliz hukukunun zararlı ve anormal unsurlarla dolu olduğunu düşünse de, Tory hükümeti reform yanlısı olmadığı için gözlerini ülkesi dışına çevirmiştir. 1811'de ABD başkanına bir mektup yazarak yasalarının kendi şemasına göre kodifiyesini teklif etmiştir. Cevapsız kalan teklifinden sonra **Rus Çarı Alexander**'a benzer bir teklifte bulunmuş, ancak Çar söz konusu sorunun bir komisyonun yetkisi alanında olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Pennsylvania Valisiyle irtibata geçen **Bentham** 1817 yılında Amerikan yurttaşlarına söylevde bulunmuş, onları yasamasının faydalarıyla ulaşacakları en şanlı zafere davet etmiştir.¹⁷⁶ Amerika'nın çeşitli eyaletlerinin vatandaşlarına da çağrıda bulunan **Bentham**, Common Law karşıtlığını belli etmiş ve vebaya benzettiği Common Law'a Amerikalılar'ın limanlarını kapatmalarını salık vermiştir.¹⁷⁷ Ancak **Bentham**'ın teklifi tekrar geri çevrilmiştir. Bazı politikacılar önerisini çok geniş ve riskli bulmuşken, avukatlar ise hayali ve pratiklikten uzak olarak nitelmişlerdir. **Bentham**, büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Fakat bir kabine üyesi **Bentham**'ı teselli etmiş ve sonuç ret olsa da teklifinin çokça beğenildiğini belirtmiştir. Fakat **Bentham**'a bugünkü hukuk sistemlerince benimsenip benimsenmemesini umursamadan kendi yasa külliyatını yaratması ve bir hukuk felsefesiyle yasama

¹⁷⁶ Coker, 1914, s. 241-243.

¹⁷⁷ C.N. Gregory, "Bentham And The Codifiers", **Harvard Law Review**, Vol. 13, No. 5, 1900, s. 6.

bilimi oluşturması yönünde verdiği tavsiyeleri işe yaramış ve **Bentham**'ın çalışmaları meyvelerini vermiştir. Bir federe devlet **Bentham**'dan yasalarını kendi planına uygun hale getirmesini istemiş ve avukatlar **Bentham**'dan isteneni kendileri yapmaya başlamışlardır. Avukatlar ve hükümetlerce **Bentham**'ın hayali gerçeğe dönüştürülmüş, etkisi İngiltere'yle sınırlı kalmamış, özellikle Hindistan ve ABD'ye yayılmıştır.¹⁷⁸

Bentham bir yasa külliyyatı inşa etme konusunda **Rus Çarı Alexander** ve Pennsylvania Valisi dışında Fransız vatandaşlarına, Polonya Prensi ve Amerikalı devlet adamlarına öneride bulunmuş ve söz konusu meselede hizmetlerini sunmaya hazır olduğunu bildirmiştir. **Bentham**'ın cevap olarak gönderdiği mektuplara ulaşılamadıysa da, İspanya meclisinin **Bentham**'dan yasama konusunda tavsiye isteyen mektupları bulunmuştur. Portekiz Parlamentosu ise **Bentham**'ın tavsiye ve önerilerini kabul etmiş, söylevlerinin Portekizce'ye çevrilip mektubunun meclis koridorlarında okunması emri verilmiştir. **Bentham**'ın tavsiyeleri dikkate alınmış ancak bir sonuca bağlanmamıştır. **Bentham**'ın yasaları kabul edilmese de fikirlerinin genel olarak özüksendiğini belirtmek gerekir. Zira on dokuzuncu yüzyılda yapılan hukuk reformlarından **Bentham**'ın savunduğu fikirlerden etkilenmeyenini bulmanın oldukça zor olduğundan bahsedilmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Graham, 1919, s. 244-246.

¹⁷⁹ Gregory, 1900, s. 5-7.

V. REFORM ÖNERİLERİ

A. Hukuk Reformu Önerileri

Bentham'ın hukuk reformuna dair gerek teorik gerek pratik anlamda katkıları, pozitif hukuku iyileştirme çabaları, hem İngiltere hem de diğer ülke hukuklarına hizmet etmiş, **Bentham**'ın hukuk tarihinde önemli bir isim olarak yerini almasını sağlamıştır.¹⁸⁰

Bentham İngiliz yargı pratiğini, Lincoln's Inn'de¹⁸¹ kaldığı dönemlerde yakından inceleme fırsatı bulmuştu. Pratikteki kusurlar, onun için İngiliz hukukunun kusurlu olduğuna delalet etmişti. Tespit ettiği hukuki kusurlar da pratiksel kusurlar da **Bentham**'a göre gelenekçilikten ve yasaların gizeminden, bilinmezliğinden kaynaklanmaktaydı. Hukuk sisteminde var olan bazı kusurlara ödeme gücü olmayanları hukukun koruması kapsamı dışına iten hukuk vergisi yükümlülüğü, harçlar ve yargıcın takipçiyi davaya kabul etmeme yetkisi örnek verilebilirdi. **Bentham** hukuki vergilerin ve harçların kaldırılması, seri yargılama ve davada davacının, davalının ve tanığın bulunması gereğini savunmuştur. Yargıçların adaletin uygulanması konusunda iyi bir eğitim, deneyim ve pratik sürecinden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sunduğu dönemde söz konusu önerileri kabul edilmemiş olsa da, görüşleriyle paralel olarak hukuki vergiler kaldırılmış, harçlar düşürülmüş, adaletin uygulanışı İngiltere'nin yargı sistemiyle gurur duyduğu bir temelde gelişmiştir.¹⁸²

¹⁸⁰ Güriz, 1963, s. 113.

¹⁸¹ Londra'da bulunan bir hukukçular birliği organizasyonu.

¹⁸² H. G. Lundin, "The Influence of Jeremy Bentham on English Democratic Development", **University of Iowa Studies, Studies on the Social Science**, Vol. 7, No. 3, 1920, s. 39-40.

Bentham hukuk reformunun özellikle usul alanında reform anlamına geldiğini beyan etmiştir. Davalarda yoksul kesimi mağdur eden masraf ve gecikmeleri eleştirerek hız, ekonomiklik ve basitlik esaslarını savunmuştur.¹⁸³ **Bentham** ayrıca kanunların kısa olması ve açık, basit bir üslupla kaleme alınarak, fayda prensibine dayanan bir yasalar bütünü oluşturulması gerektiğini savunmuştur. **Bentham**'a göre, eğitimsiz insanların da yasayı anlamaları ve bilmeleri elzemdir.¹⁸⁴ Yasa koyucunun neyi emrettiği, neyi yasakladığı ve neye izin verdiği açıkça anlaşılmalıdır. Yasanın, sadece bir hukukçunun değil, hukukçu olmayan herkesin anlayacağı şekilde yazıya dökülmesi hususu yasa koyucu tarafından mutlaka gözetilmelidir.¹⁸⁵ **Bentham**'a göre plansız, sistemden yoksun ve duruma uydurulmak için acelece yapılmış yasalar hukuk sistemine dahil olmuşlardı. Hukuk bilgisi ise hukuk eğitimi görmüş azınlığın tekelinde kalmıştı. İnsanlar ne hukukun bilgisine ne de yorum kabiliyetine sahiptiler. Söz konusu eksiklik insanların kasıtsız olarak hukuku ihlal etmelerine yol açmakta ve insanlar haksız bir şekilde şiddetli cezalara maruz kalmaktaydılar. İngiltere'nin ihtiyacı olan anlaşılabilir ve bilinebilir yazılı hukuk kurallarıydı. **Bentham** söz konusu öneriyle yetinmemiş ve hukukun idrakının insanlara okullarda kazandırılması gerektiğini savunmuştur. Yanı sıra, yasalar yılda birkaç defa okunmalı, kamusal alanlarda, pazarlarda, tiyatrolarda ilgili yerlere düzenleme getiren yasalar duyurulmalıdır. Çeşitli uluslardan kişilerin de söz konusu ulusal yasaları bilmesi için yasalar yabancı dillere çevrilmelidir.¹⁸⁶

¹⁸³ Güriz, 1963, s. 109.

¹⁸⁴ Lundin, 1920, s. 8-9.

¹⁸⁵ Güriz, 1963, s. 109.

¹⁸⁶ Lundin, 1920, s. 37-40.

Hukuk alanında bütün ülkelerde uygulanacak ayrıntılı bir kanun şeması hazırlamak **Bentham**'ın uzun zamandır kafasını kurcalayan bir plandı. Tamamlayamadığı ve izleyicisi **Etienne Dumont** sayesinde sadece bir taslağına ulaşılabilmiş olan söz konusu yasa şeması, bütün ülkelerde yalnızca küçük adaptasyonlarla birlikte uygulanabilecekti.¹⁸⁷

Bentham'ın üzerinde durduğu ve zamanla hayata geçmiş reform önerilerinden bazılarını kaldırılmasını önerdiği dine dayalı tanıklığın ABD'de birçok eyalette kaldırılması, mülkiyetin tescil edilmesi önerisinin şimdi yaygın bir pratik olarak varlığını sürdürmesi, eleştiri getirdiği tefecilik karşıtı yasaların ülkesi İngiltere'de hafifletilmesi örnek gösterilebilir. Ceza hukuku alanında da **Bentham**'ın sayesinde meydana gelmiş kayda değer yenilikler mevcuttur. **Bentham**, daha önce herhangi bir suçtan mahkûm olmuş birinin de tanıklık hakkı olması gerektiğini savunmuş, İngiltere ve ABD'de hükümlülerin tanıklık hakkı kabul edilmiştir. İdam cezasına karşıtlığını ilan etmiş ve bütün dünyada idam cezasıyla cezalandırılan suçların sayısında büyük bir azalma görülmüştür.¹⁸⁸ Ceza hukukunda, **Bentham** ve meclis üyesi dostu **Romilly**'nin uğraşları sonucunda kadınlara uygulanan kırbaç cezaları, kolonilere sürgün cezası ve teşhir cezası gibi şiddetli cezalar ortadan kaldırılmıştır.¹⁸⁹ **Macaulay** ve **Bentham**'ın izleyicisi olan asistanı **Mr. Cameron**'ın hazırladığı Hindistan Ceza Yasası Benthamcılar'ın zaferi olarak gösterilmektedir. Yasa, ardılı olan diğer Hindistan yasalarına da bir model teşkil etmiştir. Hindistan yasaları İngiliz hukukunda da etkisini göstermiş, **Bentham**'ın izleyicilerinden olan

¹⁸⁷ Graham, 1919, s. 238.

¹⁸⁸ Lundin, 1920, s. 7-8.

¹⁸⁹ W. Ebenstein, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, Çev. İ. Özel, İstanbul, 2009, s. 290

ve Hindistan'daki kodifikasyonlarda payı bulunan **James Stephen**, İngiltere'ye dönerek ülkesindeki yasamayı şekillendirmeye başlamıştır.¹⁹⁰

İngiltere'de en büyük mutluluk standardı birçok alana uygulanmış, hukuk ve bilhassa ceza hukukunda bu doğrultuda reformlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca anayasa ve yasamada da benzer şekilde demokratik gelişmeler söz konusu olmuş, daha fazla sayıda insana devletin yönetiminde daha fazla söz hakkı verilmiştir. Genel oy hakkı ve gizli oy hakkı **Bentham**'ın siyasi reformlarının ürünleridir.¹⁹¹

B. Demokratik ve Anayasal Reform Önerileri

Bentham'ın İngiliz devlet rejimine eleştirisi, 1776 tarihli ilk eseri *A Fragment on Government*'la başlamış olsa da, tam anlamıyla bir demokrasi yanlısı oluşu ve demokratik yönetimi idealize ederek egemen anlayışını dönüştürmesi 1800'lü yıllara denk düşmektedir. Bu sebeple, **Bentham**'ın siyasal reform önerilerini politik dönüşümü paralelinde ele almak yerinde olacaktır.

Bentham'ın *A Fragment on Government*'ı veya bilinen diğer adıyla *A Comment on Commentaries* adlı eseri, modern İngiliz hukuki eleştiri ve reformunun başlangıcı olarak değerlendirilir.¹⁹² **Bentham**, **Blackstone**'un *Commentaries on the Laws of England* adlı eserinde idealize ettiği İngiliz devlet rejimini eleştirmiş, rejimin yeterince temsili olmadığını belirtmiştir.

Blackstone bahsi geçen eserinde, İngiliz devlet rejimini demokrasi, aristokrasi ve monarşinin mutlu bir karışımı olarak tanımlamıştır. Yasama

¹⁹⁰ Lundin, 1920, s. 10.

¹⁹¹ Graham, 1919, s. 211.

¹⁹² Lundin, 1920, s. 3.

birbirinden bağımsız üç güç olan kral, aristokratlar meclisi ve insanların kendi aralarından özgürce seçtiği temsilcilerden oluşan Avam Kamarası'ndan meydana gelmektedir.¹⁹³ **Blackstone** monarşinin kusursuzluğunu gücüne, aristokrasinin bilgeliğine, demokrasinin iyiliğine atfetmiştir. Monarklar güçlüdürler, ancak bilgelik veya iyilik tarafları eksiktir. Aristokratlar bilgedir ancak kralları kadar güçlü değildirler. Demokratlar iyidirler, ancak bilgelik ve güç yanları eksiktir. **Blackstone** İngiliz yönetim biçimini yasaları uygulama gücünü tekelinde bulunduran monarkla monarşiden, yasama yetkisini elinde tutan bağımsız güçlerden biri olan Lordlar Kamarası'yla aristokrasiden ve son olarak yasama yetkisini elinde tutan bir diğer bağımsız güç Avam Kamarası'yla demokrasiden parçalar taşıyan, toplum için mümkün olduğunca en faydalı yönetim şekli olarak nitelemektedir. İngiliz yönetim rejimi üç sistemin en yüksek meziyetini, gücü, bilgeliği ve iyiliği bünyesinde toplayan ideal yönetim biçimi olarak arz edilmektedir.¹⁹⁴

Bentham, **Blackstone**'un aristokrasiye atfettiği bilgelik özelliğini eleştirmektedir. **Bentham**'a göre **Blackstone** unvanı bazı erdemleri varsaymak için yeterli görmüştür. Sözgelimi bir kimse soyluysa, **Blackstone**'a göre o kişi bilgedir.¹⁹⁵ **Blackstone**, aristokratların bilgeliğini tecrübeliliklerine bağlamıştır. Avam Kamarası üyeleri yedi yıllığına seçilirken, Lordlar Kamarası üyeleri ömür boyu görev yapmakta olduklarından, **Blackstone**'un kanaatine göre, daha tecrübelidirler. **Bentham**, **Blackstone**'un gerekçesini, tecrübeden çok tecrübe edinme imkânındaki fark üzerinde durulması gerektiğinden doğru bulmamakta, Avam Kamarası'nın üyelerinin daha fazla tecrübe kazanarak daha deneyimli hale geldiklerini

¹⁹³ Laski, 1920, s. 176-177.

¹⁹⁴ Bentham, 1891, s. 177-178, 182-183.

¹⁹⁵ Bentham, 1891, s. 188.

belirtmektedir. Lordların hazırda bir serveti vardır ve yükselmek istedikleri üst bir mertebe yoktur. Ancak Avam Kamarası üyeleri Lordlar Kamarası'na yükselmek için aktif bir şekilde çalışırlar ve fazla olmayan servetlerini de arttırmaya uğraşırlar.¹⁹⁶

Bentham, ek olarak, **Blackstone**'un öne sürdüğünün aksine, İngiltere'de yönetimin yeterince temsili olmadığı eleştirinde de bulunmuştur. Epey az oranda temsilci doğrudan seçmenler tarafından seçilmektedir. **Bentham**, **Blackstone**'un Avam Kamarası'na bağımsızlık özelliği bahsetmesini de eleştirmektedir. Avam Kamarası seçimlerinde kralın ve Lordlar Kamarası'nın etkisi kendini göstermektedir. **Bentham**'a göre, Lordlar Kamarası'ndaki temsilcilerin adamlarının, Avam Kamarası'nda pek çok koltuğun sahibi olması ve kralın Avam Kamarası'nın varlığına son verme yetkisi **Blackstone** tarafından göz ardı edilmiştir. **Bentham**'a göre söz konusu şartlar altında İngiltere'nin yönetim şekli oligarşidir. İngiltere'de yasal ve idari bir reformun temeli olacak anayasal bir reforma ihtiyaç vardır.¹⁹⁷ Ona göre, doğru devlet rejimi, en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu gerçekleştiren olacaktır. İngiltere'nin aristokratik monarşi rejimi ise bütün kötülükleri bünyesinde toplayan bir yönetim biçimidir. Zira genelin faydası, bir veya az sayıda insanın faydasına feda edilmektedir. Gerçekte toplumun büyük bir kesimi temsil edilmekten uzaktır. Avam Kamarası soyluların ve toprak sahiplerinin etkisi altındadır.¹⁹⁸

Bentham, Fransız İhtilali'yle ilgilenmiş olsa da, onu demokrasiye yönelten ihtilal değil, Panoptikon adlı cezaevi projesinin İngiliz Tory hükümetince

¹⁹⁶ Bentham, 1891, s. 195.

¹⁹⁷ Bentham, 1891, 186-187; Lundin, 1920, s. 21.

¹⁹⁸ Graham, 1919, s. 247-248

reddedilmesi olmuştur.¹⁹⁹ Hatta Fransız İhtilali politik reform karşıtı bir tutum geliştirmesine bile sebep olmuş, onu eleştirmiş olduğu İngiliz yönetim biçimini savunmaya dek götürmüştür. Dolayısıyla Fransız İhtilali'nin İngiltere'deki etkisinin, politik reformu geciktirmek şeklinde ortaya çıktığı söylenmektedir.²⁰⁰

Bentham 1789'da Fransa ve ülkesi İngiltere için demokratik seçim reformlarını savunurken, esasında tam anlamıyla bir demokrata dönüşmüş değildi.²⁰¹ 1792'de Fransa'da vuku bulan, Eylül Katliamları adıyla bilinen, karşı devrimci olduğu iddiasıyla yüzlerce mahkûmun öldürülmesi olaylarının²⁰² ardından **Bentham**'ın, kişi ve mal güvenliğine yönelen saldırılardan endişelendiği ve 1808 ve 1809 yılları arasında tam anlamıyla yöneleceği demokrasiye, geçici bir karşıtlık geliştirdiği ileri sürülmektedir.²⁰³ Eylül Katliamları sonrasında büyük politik bir reform için hiçbir arzusu kalmayan **Bentham**'ın, demokratik dönüşümünü tetikleyen, Fransız İhtilali değil, yöneticilerin tekinsiz çıkarına dair düşünceleri benimsemesi olacaktı. Öyle ki, **Bentham**, sonuç olarak demokrasinin iyi bir yönetim için şart olduğu kanısına varacaktı.²⁰⁴

Bentham, tekinsiz çıkar kavramını, 1797 gibi erken bir dönemde, sosyal yardım yasaları üzerine yazılarında kullanmaya başlamıştı. Fakat kavramı, düzenli olarak, 1804'te yargısal süreç ve ispat üzerine yazılarında kullandığı görülmektedir. Kavramın temsil ettiği düşüncenin, Panoptikon Projesi'nin hükümet tarafından

¹⁹⁹ Plamenatz, 1966, s. 62

²⁰⁰ P. Schofield, "Jeremy Bentham, the French Revolution and political radicalism", **History of European Ideas**, Vol. 30, 2004, s. 401.

²⁰¹ Schofield, 2006, s. 109.

²⁰² "September Massacres", <<http://global.britannica.com>>, (07.11.2013)

²⁰³ Schofield, 2004, s. 382-383.

²⁰⁴ Schofield, 2006, s. 109.

reddinden kaynaklandığı, ileri sürülmektedir. 1802 yazında **Bentham**, 1794 tarihli Cezaevi Kanunu'yla inşası kabul edilmiş olmasına rağmen, Parlamantonun iradesine karşı çıkan yürütme tarafından, projesinin hayata geçirilmemesini eleştirmiştir. 1803'te **Sir Charles Bunbury**'den aldığı mektuptan, **Bentham**, İç İşleri Bakanı **Pelham**'la yapılan görüşmede, yargıçların cezaevi projesinin hayata geçmesine sıcak bakmadıkları ve proje için gerekli paranın şu anda sağlanamayacağını belirtildiğini öğrenmiştir. Gerekçeye ikna olmayan **Bentham**, projenin hayata geçirilmemesinde asıl nedenin **Grosvenor** Ailesi'nin gizli etkisi olduğunu düşünmüştür. 1796'da **Bentham** cezaevi arazisi için **Gresnover** Ailesi'nin konutu yakınındaki Tothill Tarlaları'nı uygun görünce, ailenin karşı çıkışıyla karşılaşmış, projesinin reddini ailenin bakanlarla irtibat kurarak gerçekleştirdiği bencil müdahaleye dayandırarak tekinsiz çıkar kavramıyla açıklamıştır. **Bentham**'a göre fayda, toprak sahiplerinin lehine feda edilmiştir. **Bentham** parlamantonun, yargıçların veya bakanların tekinsiz çıkarlara karşı duramayacağını belirtmiştir. Tekinsiz çıkarların veya daha sonra benimsediği ifadeyle özel çıkarların, genel çıkarların tersine işleyen tehlikeliliğine dikkat çekmiştir. **Bentham** 1803'ten itibaren yargısal sürece ve ispat hukukuna yönelik çalışmalarında tekinsiz çıkar kavramını kullanmaya devam etmiş ve hukuk işiyle iştigal edenlerin, tekinsiz çıkarları sebebiyle İngiliz Hukuku'nun acınası bir duruma geldiğini ifade etmiştir. Tekinsiz çıkar hem politik hem de yasal kurumlarda etkisini göstermektedir. **Bentham**'a göre, yöneticilerin kurallara bağlılığını sağlayacak ve böylelikle tekinsiz çıkarın etkisini bertaraf edecek tek şey, demokratik oy hakkı olacaktır. **Bentham**'ın demokrasiye yönelmesinin sebebinin, tekinsiz çıkar düşüncesinin zihninde yer etmesi olarak görmek gerekir.²⁰⁵ **Bentham**, çıkarımı

²⁰⁵ Schofield, 2006, s. 109-111.

sonucunda, devletin temel probleminin yöneticinin çıkarlarıyla toplumun çıkarlarını uzlaştırmak olduğunu düşünmüş ve yöneticinin bencil çıkarından en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğuna geçişin gerekliliği üzerinde durmuştur. **Bentham**, söz konusu geçişi sağlayacak olan aracın demokrasi olduğu sonucuna varmış ve bu meyanda yıllık parlamentoların, monarşi ve Lordlar Kamarası'nın lağvedilmesini, kadınların oy hakkını ve gizli oy hakkını savunmuştur.²⁰⁶ Oy hakkının sınırlı olduğu dönemlerde, **Bentham** uygulamada rüşvetin ve tehdidin varlığına ve bunlara müsaade eden sistemin adaletsizliğine dikkat çekmiştir. Söz konusu hataları önlemek için gizli oy hakkını savunmuştur. Gizli ve genel oy hakkı önerileri tasarı halinde 1818'de meclise sunulmuştur. Ancak hem Tory'ler hem de Whig'ler tasarıya karşı çıktıkları için tasarı yasalaşamamıştır. Fakat önerilere olan eğilim kademeli olarak artmış, sonunda 1872'de çıkarılan Oy Kanunu'yla gizli oy hakkı tanınmıştır.²⁰⁷

Başlarda faydacı düşünce, politik propaganda aracı olarak başarısız olmuş ve mevcut partileri etkilemekten uzak kalmıştır. Programlı bir organizasyon, bir yayın organı ve Parlamentoda temsilcilere duyulan ihtiyaç zaman içinde kendini belli etmiştir. Yeni bir organizasyon olarak Felsefi Radikaller ortaya çıkmış, yayın organı The Westminster Review, 1824'te **Bentham** tarafından kurulmuştur. Felsefi Radikaller'in programı anayasal reform olarak belirlenmiştir. Parlamentoda önemli sayıda kişi Felsefi Radikaller'in sözcülüğünü üstlenmiştir. Organizasyonun gücü, üyelerinin yeteneğine ve politikalarının netliğine dayandırılmaktadır. **Bentham** organizasyonun lideri olsa da öncü ruh **James Mill** olarak görülmektedir.²⁰⁸ 1820 ve

²⁰⁶ Plamenatz, 1966, s. 82.

²⁰⁷ Lundin, 1920, s. 35.

²⁰⁸ Sorley, 1951, s. 216.

1830'lar boyunca parlamento reformu üzerindeki politik tartışmalar, Felsefi Radikaller'in genel oy hakkı ve gizli oy hakkı savunuları üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁰⁹

Bentham erken dönem çalışmalarında anayasa hukuku üzerine detaylı sorunlara temas etmemektedir. Ancak 1788'den itibaren anayasal sorunlara değinmiş ve terimlerini yeniden formüle etmiştir. Fransa'da devrimden önce ve tekrar 1809'dan itibaren, 1820'lerde *Constitutional Code* adlı eseriyle sonuçlanacak olan, demokratik yönetim üzerine çalışmalarına başlamıştır. **Bentham** çalışmalarında yöneticiyle yönetilenin çıkarlarını nasıl uzlaştıracacağı sorununa değinmiştir. **Bentham**, yöneticileri yönetilenlere karşı sorumlu duruma getirmeyi ve yöneticilerin evrensel faydaya göre edimde bulunmasını sağlamayı amaçlamıştır.²¹⁰

Bentham'a göre yönetici azınlık, yasal sınırlamalar altında seçmenlere karşı sorumlu olarak faaliyet gösterirken, yönetilen çoğunluk demokratik oy hakkını ve kamuoyu gücünü elinde bulundurmalıdır. **Bentham**, iyi bir yönetimin faydacı programını "minimum masraf, maksimum mesleki yeterlilik" formülüyle özetlemiştir. Kamu görevlilerinin mesleki yeterliliği, ahlaki yeterlilik gibi kapasiteleri kapsamaktaydı. Ahlaki yeterlilik, siyasi yetkisini kendi mutluluğunu toplumun mutluluğunu yükseltecek şekilde kullanan bir birey modeli belirlemiştir. Mesleki yeterlilik için aranan diğer koşullarla birlikte, **Bentham** anayasal sistemi faydacı amaçlara bağlılığı sürdürecektir bir yapılar ve prosedürler ağı olarak inşa etmiştir. **Bentham**, ahlaki yeterlilikle birlikte kamuoyu mahkemesi adını verdiği hayali bir kurum belirlemiştir. Bahsi geçen kurgusal mahkemeye kötü yönetim aleyhine geniş yetkiler tanımıştır. Mahkeme, ahlaki yaptırıma dahil ödül ve cezaları

²⁰⁹ Lieberman, 1999, s. 51.

²¹⁰ Lobban, 2007, s. 159-160.

uygulamaya geçirme yetkisine sahipti. Mahkeme kötü yönetim, görevi kötüye kullanma suçlamalarını kabul edecek, savunmanın tanıklarını dinleyecek, delilleri değerlendirecek ve karar verecekti. Verdiği ceza olan ahlaki yaptırım memurun şahsında itibarın düşürülmesini kapsayacaktır. Alt komiteler şeklinde işleyecek kamuoyu mahkemeleri toplum üyelerinden meydana gelecekti. Aristokratların, kamuoyu mahkemelerinin demokratik çıkarlarına ters düşecek şekilde mahkemelerde baskın olmaması için, üyelik için hiçbir koşul ve gereklilik aranmamıştı. Mahkemenin işleyişinde yer almak isteyen her birey üye olabilecekti.²¹¹

Bentham'a göre her yurttaş yönetim meselelerinde söz sahibi olabilmeliydi. İngiltere'nin anayasa ve özellikle bir parlamento reformuna ihtiyacı vardı. Westminster İngiltere halkını temsil etmekten uzaktı. Servet, yoksulların Avam Kamarası'na temsilci seçilmeleri önünde bir engeldi. Temsil edilen sadece aristokratlar ve en varlıklı tacir veya üreticilerdi. **Bentham** bahsedilen noktada, ABD'yi bir model olarak göstermiş, Amerikan halkının iyi organize edilmiş seçim yöntemleriyle yasalarının yapımında ve icrasında söz sahibi olduğundan bahsetmiştir. İngiliz ulusu da uygun düzenlemelerle aynı demokratik düzeye erişebilmelidir. **Bentham**, anayasal bir reform için bazı şartların gerçekleşmesi gereği üzerinde durmuştur. Merkezi ve yerel yönetim şeklinde bir yapılanma, parlamentonun ve yerel meclislerin temsili demokrasi doğrultusunda yapılandırılması, bölgelerin geleneğe değil fayda prensibine uygun olarak günlük ihtiyaçları karşılayacak şekilde kazalara ayrılması, kamu hizmetinde yeterlilik ve

²¹¹ Lieberman, 1999, s. 22-23.

tasarruf esası ve son olarak memurların atanmasında kabiliyet ve bilgilerinin değerlendirilmesi gereği bahsedilen şartlardandır.²¹²

Brougham, Dunham, Peel, Romilly, Hunt, Hobhouse, O'Connell, Place, Cobbett, Burdett gibi parlamento üyesi dostları sayesinde **Bentham**'ın fikirleri yasalara yansımış, kırk yıl süren tartışmalar sonucu oluşturulan 1832 tarihli Reform Yasası'nda İngiltere yeniden seçim bölgelerine ayrılmış, üretim bölgelerinin daha geniş oranda temsili, oy verme hakkının genişletilmesiyle daha fazla kişinin seçmen olabilmesi gibi yenilikler ortaya çıkmıştır. Daha fazla hane sahibi, daha fazla kiracı, daha fazla işçi oy hakkına sahip olmuş ve daha fazla birey aristokratlarla eşit duruma gelmiştir. Oligarşik yetkiler ve aristokrasiye eğilim azalmış ve demokratik ilerlemeler kendini göstermiştir. On sekizinci yüzyıldaki yöneten ve yönetilen eşitsizliği on dokuzuncu yüzyılda bir ölçüde giderilerek demokratik bir denge oluşturulmuş ve **Bentham**'ın toplumsal faydanın hesaplanmasında ortaya koyduğu, "herkesin bir kişi sayılması" şeklindeki eşitlik idealinin gerçekleşmesine, daha fazla yaklaşmıştır.²¹³

²¹² Lundin, 1920, s. 22-23.

²¹³ Lundin, 1920, s. 24-25, 32-33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BENTHAM'IN CEZA TEORİSİ

I. BENTHAM'IN CEZA TEORİSİNİN KAYNAKLARI

Bentham'ın ceza üzerine fikirleri bazı yayınlanmış eserlerinde, el yazmalarında ve nihai olarak editörlerce düzenlenmiş eserlerinde yer almaktadır. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* yayınlanmış eserleri arasında ceza teorisi bakımından önde gelen kaynaklarındandır. Bahsi geçen eserde **Bentham**'ın ceza teorisinin kritik noktalarını bulmak mümkündür. Eserin yanı sıra, **Bentham**'ın keşfedilen el yazmaları da ceza teorisini konu alan çalışmalardandır. Sayfalarca el yazmasının bir araya getirilerek, **Bentham**'a ait bir ceza teorisi bütünleştirilmesi için iki teşebbüs söz konusu olmuştur. Teşebbüslerde bazı zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Karşılaşılan zorlukların sebebi, el yazmalarının sayısızlığıdır. Üstelik karışık ve muğlak olan el yazmalarında, konu ve başlık tekrarları çok fazla olduğu gibi, metinlerin kimi yerlerde ileri derecede değişime uğratıldığı ve ne orijinalin ne de değiştirilmiş versiyonun anlaşılır olduğu belirtilmektedir. El yazmalarının tarihlerinin belirsizliği nedeniyle, **Bentham**'ın erken dönem yazılarıyla geç dönem yazılarının ayırt edilememesi de ceza teorisinin yeniden inşasında karşılaşılan problemlere eklenmektedir.²¹⁴

Bentham'ın editörleri tarafından derlenmiş olan kaynaklara bakmak görece güvenli görünebilir. Ceza konusunda, bahsi geçen şekilde, **Dumont** tarafından

²¹⁴ T. Draper, "An Introduction to Jeremy Bentham's Theory of Punishment", **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 5, 2002, s. 3-4.

derlenmiş iki eseri vardır. Biri, **Dumont**'un Fransızca çevirisiyle *Theorie des Peines et Recompenses* adını almış olan 1811'de yayınlanan iki ciltlik çalışmadır. Eser daha sonra tekrar İngilizce'ye, **Robert Smith** tarafından, *Rationale of Punishment* adıyla çevrilmiştir.²¹⁵

Dumont editörlüğünde basılan diğer bir **Bentham** eseri ise, **John Bowring**'in *The Works of Jeremy Bentham* derlemesinde, *Principles of Penal Law* başlığıyla yayınlanan çalışmasıdır. Söz konusu eserler sıklıkla, **Bentham**'ın ceza teorisi için en elverişli bilgiyi sunduğu yönünde değerlendirilseler de, metinlerin değiştirilmiş olduğu yönündeki şüpheler göz önüne alınarak, eserlere hassasiyetle yaklaşılmalıdır. Bilhassa **Dumont**'un Fransızca tercümesinden tekrar İngilizce'ye aktarılan *Principles of Penal Law*'da birçok sorun olduğundan bahsedilmektedir. **Dumont**'un, **Bentham**'ın metinlerinden bazı parçaları seçerek çevirdiği ve yayınladığı belirtilmektedir. Böylelikle **Dumont**'un 1811'de Fransızca'ya eksik olarak çevirdiği eser, on dokuz yıl sonra, üstelik fazladan birtakım değişikliklerle 1830'da tekrar İngilizce'ye çevrilmiş ve **Bowring**'in 1838'deki derlemesine dahil olmuştur.²¹⁶

Dumont, *Rationale of Punishment*'ı da **Bentham**'ın el yazmalarına dayanarak 1775 yılında derlediğini belirtmiştir. Ancak, **Hart**'a göre, **Bentham**, 1777 yılında, halen bir ceza teorisi üzerine el yazmalarına devam etmekteydi. Dahası **Dumont**, editörlük haklarına dayanarak metni çevirdiğini, yorumladığını, kısaltarak özetlediğini ve ekleme yaptığını da itiraf etmiştir. Üstelik **Bedau**'ya göre, **Bentham**

²¹⁵ H. Bedau, "Bentham's Theory of Punishment: Origin and Content", **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 7, 2004, s. 3.

²¹⁶ Draper, 2002, s. 4-5.

yazışmalarında metnin kendisine değil, **Dumont**'a ait olduğunu söyleyerek, kendisini bahsedilen tamamlanmış çalışmadan ayrı tutmuştur.²¹⁷

Önemli materyalleri Fransızca versiyonda dahil etmediğinden şüphe edilen **Dumont**'un bıraktığı boşlukların doldurulmasının da olası olmadığından söz edilmektedir. **Dumont**'un editörlüklerinin basit tercümelere ibaret olmayıp, **Bentham**'ın yazılarının özünü koruyan daha kısa, daha basit ve daha incelikli bir dille yeniden biçimlendirilmiş metinler olduğu öne sürülmektedir. Birçok yorumcu neticede **Dumont**'un versiyonlarının **Bentham**'ın fikirlerini temsil ettiğini düşünse de, **Bentham**'ın aynı konuyu incelediği, bizzat kendi kaleminden çıkmış eserler mevcutken, **Dumont** vasıtasıyla ulaşılmış versiyonlardan kaçınmanın isabetli olacağı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, **Bentham**'ın ceza teorisinin incelenmesinde son derece önemli bir yer işgal etmektedir.²¹⁸

Bedau'ya göre, **Bentham**'ın ceza konulu el yazmalarından, 1770'lerin ortasında oluşturmakta olduğu *Theory of Punishment* başlıklı bir kitabın ana kaynağı olarak tasarlandıkları anlaşılmaktadır. **Bentham**'ın *Theory of Punishment*'ının University College of London arşivlerindeki, tarihi bilinmeyen içindekiler kısmı iki yaprak el yazmasından oluşmaktadır. İçindekiler tablosunun kitap için tasarlanan "Theory of Punishment" ismiyle aynı başlığı taşıması **Bentham**'ın tabloyu kitabı için tasarladığını göstermektedir. *Theory of Punishment*'in el yazmalarının içindekiler tablosuyla *Rationale of Punishment*'in tablosu arasında üç ana başlık bakımından

²¹⁷ Bedau, 2004, s. 56; H. A. Bedau, "Bentham's Utilitarian Critique of Death Penalty", **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 74, No. 3, 1983, s. 1033-1034.

²¹⁸ Draper, 2002, s.5; C. Pease-Watkin, "Bentham's Panopticon and Dumont's Panoptique", **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 6, 2003, s. 4.

farklılık vardır. İşkence biçimi olarak ceza, İdam cezası ve Panoptikon başlıkları, **Bentham**'ın *Theory of Punishment*'ında yer almamaktadır. Dolayısıyla **Bentham**'ın tamamlamadığı ceza teorisi çalışması, **Dumont** ve **Smith**'in yayınladıklarından farklı gibi görünmektedir. Diğer yandan *Theory of Punishment*'ın başlıkları, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*'ın başlıklarıyla bağlantılıdır. **Bentham**'ın *Theory of Punishment* için oluşturduğu malzemeleri *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* adlı eserinde kullanmış olması muhtemel görülmektedir.²¹⁹ Sonuç olarak, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, **Bentham**'ın ceza teorisi söz konusu olduğunda, en güvenilir kaynak olarak yerini muhafaza etmektedir. Bu sebeple, **Bentham**'ın ceza teorisinin incelenmesinde, ağırlıklı olarak söz konusu eserden yararlanmanın uygun olacağı düşünülmüştür.

Bentham'ın ceza teorisinin diğer önemli parçaları ise 1787'de basılan *Panoptikon Mektupları* ve idam cezası karşıtı tutumunu faydacı bir bakış açısından sunduğu "To His Fellow-Citizens of France, on Death-Punishment" başlıklı 1831 tarihli kısa denemesidir.²²⁰ İlgili oldukları konularda, bahsedilen iki esere de önemli ölçüde başvurulmuştur.

²¹⁹ Bedau, 2004, s. 3-5

²²⁰ Bedau, 2004, s. 3.

II. GENEL OLARAK BENTHAM'IN CEZA ANLAYIŞI

A. Ceza ve Amaçları

Ceza, **Bentham**'a göre, siyasal otorite tarafından suç niteliğinde bir eyleme, eylemin doğal sonuçlarına benzer vakaların yaşanmaması için bağlanmış olan yapay bir sonuçtur.²²¹

Bentham'a göre ceza, kendinde kötü veya zararlı bir edimdir. Ancak **Bentham**, cezanın, fayda prensibi temelinde haklılaştırılabileceğini ifade etmiştir. Fayda prensibine uygun olarak ceza, daha büyük bir zararı önlemeyi vaat ediyorsa, kabul edilebilir.²²² Ceza, gelecekteki bir kötülükten caydırmak, alıkoymak için icra edilmelidir. **Bentham**, **Beccaria**'nın da değindiği caydırıcılık, diğer deyişle önleyicilik amacını, ceza yaptırımını haklılaştırmada öncelikli sebep olarak kabul etmiştir. Toplumun mutluluğunu azaltacak bir kötülükten alıkoyduğu için, ceza toplumun mutluluğunun lehine olandır.²²³

Bentham, birçok Avrupa devletinin dayandığı, cezayı devletin intikamı olarak gören anlayışa, karşı çıkmıştır.²²⁴ Ceza bir öfke, intikam edimi olarak görülmemelidir.²²⁵ Ceza hukukunda da en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu gözetilmektedir. Zira suç işlediğinden dolayı değil, bir daha suç işlenmemesi için bir kişi zarara maruz bırakılmakta, karşılığında kalan bütün insanlar fayda elde

²²¹ Bentham, 2000, s. 133.

²²² Bentham, 2000, s. 134.

²²³ Tunick, 1992, s. 72; A. J. Draper, "Cesare Beccaria's influence on English discussions of punishment, 1764–1789", **History of European Ideas**, Vol. 26, 2000, s. 192.

²²⁴ Draper, 2002, s. 5-6.

²²⁵ Geis, 1955, s. 167.

etmektedir.²²⁶ Öyleyse cezanın birincil amacı caydırıcılıktır. **Bentham** suçlunun cezasız bırakılmasını uygun bulduğu durumlarda, genel olarak cezanın caydırıcı bir etkisi olamayacağına dikkat çeker. Yaptığı eylemin kötülük olduğunu bilmeyen birini cezayla caydırmak mümkün değildir. Akıl hastalarını, çocukları ve sarhoşları, caydırmak mümkün olmadığından cezalandırmak için bir neden yoktur.²²⁷

Böylelikle, **Bentham**'ın ceza teorisi, klasik mutlak ve nisbi ceza teorileri ayırımında, nisbi ceza teorileri alanında yerini almıştır. Mutlak ceza teorisinde ceza kendinde iyi olarak değerlendirilmekte ve ödetme, cezanın temel işlevi olarak görülmektedir. **Bentham**'ın ceza teorisi ise, mutlak ceza teorisinin aksine cezayı kendinde amaç olarak görmeyen, ancak belli amaca ulaşmada bir araç olarak değerlendiren nisbi ceza teorisine dahil edilmektedir. Ceza suçluya, suçsuz yurttaşların mutsuzluğunu önlemek için acı çektiren bir uygulamadır ve ancak söz konusu gerekçeyle, toplumun mutsuzluğunu önleme mazeretiyle, haklılaştırılabilir. Cezanın adalet veya kısas amacıyla uygulanışı genel olarak faydacıları tatmin etmeyen bir anlayıştır.²²⁸ **Kant** ve **Hegel**'in teorilerinin de dahil edildiği mutlak ceza teorisinde, suçluya hak ettiğinin verilmesi sıkça karşılaşılan bir amaçken, faydacıların dahil edildiği nisbi ceza teorisinde suçlunun caydırılması, genel bir caydırma ve ıslah amaçlarına rastlanmaktadır.²²⁹

²²⁶ Gürbüz, 2012, s. 105.

²²⁷ Tunick, 1992, s. 71-72.

²²⁸ M. Berg, "Death Penalty and Happiness in the States. Was Jeremy Bentham Right?", **Journal of Social Research & Policy**, No. 1, 2010, s. 137- 138.

²²⁹ U. Orth, "Punishment Goals of Crime Victims", **Law and Human Behavior**, Vol. 27, No. 2, 2003, s. 194

B. Bentham'ın Tercih Ettiği Ceza Biçimleri ve Döneminde Uygulanan Ceza Türleri

Bentham'ın tercih ettiği ceza biçimleri yaşamı boyunca değişkenlik göstermiştir. Erken dönem çalışmalarında bedeni cezaları savunduğu görülebiliyorken, orta yaşlarında tüm meşgalesi olan Panoptikon projesinin etkisiyle hapis cezasını tercih ettiği söylenebilir. Yaşamının son yılları olan 1820'li yıllarda, azap vermeyen ceza türlerini tercih ettiği görülmektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, **Bentham**'ın, cezanın miktarı bakımından değişebilir ve aynı suçu işleyen kişilere uygulanması bakımından değişmez olması gerektiği görüşü, bedensel cezalardan vazgeçip, 1770 sonlarında hapis cezasını tercih edilebilir bulmasına yol açmıştır. **Bentham**'a göre, cezasını çeken mahkûmun görülebilirliği yoluyla, hapis cezasının toplum için ibret işlevi görmesi, cezanın temel amacı olan caydırıcılığı yerine getirecektir. Cezanın ibret verici olması yoluyla, ceza çeken mahkûmu görenlerin benzer suçlardan alıkonulması cezanın nihai amacıydı. Dolayısıyla, idealize edilmiş cezaevi olan Panoptikon'da icra edilen hapis cezası, **Bentham**'ın 1770'lerden itibaren tercih ettiği ceza formu olmuştu. **Bentham**'a göre, Panoptikon, ağır suçların, basit veya karmaşık suçların çoğu için, uygun ve yeterli cezayı sağlamaktaydı.²³⁰

Bentham'ın döneminde hapis cezası diğer cezalara göre henüz yeni bir ceza biçimiydi. İdam cezası, para cezası, sürgün ve teşhir cezaları daha alışıldık uygulamalardı.²³¹ Sürgün cezası, 1770'de Kaptan **James Cook**'un, Avustralya'nın keşfedilmemiş bir doğu kıyısına, Botany Bay'e ayak basmasıyla ortaya çıkmış bir

²³⁰ Draper, 2002, s. 14-15.

²³¹ Geis, 1955, s. 169

ceza biçimiydi. 1787’de **Kral Üçüncü George**’un gönderdiği bir filoyla Botany Bay alışılmadık bir kolonileştirme deneyimine sahne olmuştur. Avustralya’nın cezaevi kolonisi olarak kullanılmaya başlamasıyla **Üçüncü George** ve erken dönem **Victoria** İngilteresi en büyük problemlerinden biri olarak gördüğü suçlu sınıftan kurtulma isteğinin gerçekleşeceğini ümit etmiştir. Cezanın önde gelen karşıtlarından olan **Bentham**, söz konusu uygulamayı “olabildiğince görüş alanı dışına çıkarılması gereken bir çeşit atıksal kitle, hakir yaratıklar bütünü” olarak görülen suçluların denek yapıldığı bir çeşit deney olmakla eleştirmiştir.²³²

Söz konusu dönemde sürgünle cezalandırılan en belirgin cezanın hırsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Neredeyse her tür hırsızlık sürgün cezasıyla cezalandırılmaktaydı. 1820’lerde **Sir Peel**’in reform çabalarıyla hırsızlık suçu için asılarak idam edilme cezası azalırken, sürgün cezası artmıştır. 1835 ve 1839’daki Cezaevi Yasalarıyla şartlar bir ölçüde insanileştirilmiş, 1837 yılına gelindiğinde idam cezası genel olarak adam öldürme suçuyla sınırlanmış, kalpazanlık, konut dokunulmazlığını ihlal suretiyle hırsızlık, büyük baş hayvan hırsızlığı ise sürgün cezasına düşürülmüştür.²³³

III. ZARARLI BİR EYLEMİN SONUÇLARI

Bentham’ın ceza teorisi bakımından, diğer alternatiflerine göre, daha güvenilir bir kaynak olan *An Introduction to the Principles of Morals* adlı eserinde, ceza teorisine zararlı bir eylemin sonuçlarını inceleyerek giriş yaptığı görülmektedir.

²³² R. Hughes, *The Fatal Shore, The Epic of Australia’s Founding*, United States of America, 1988, s. 1-2.

²³³ Hughes, 1988, s. 160.

Bentham, cezaya bilimsel bir yaklaşım getirme arzusu doğrultusunda, suç ve cezanın sebep olduğu acının toplum üzerindeki etkilerini keşfetmeye çalışmıştır. Suçun sebep olduğu acı açısından bakıldığında, **Bentham**, eylemin yanlış ve dolayısıyla suç olarak değerlendirilmesi için tek bir ölçütü yeterli görmüştür. Söz konusu ölçüt, eylemin belirli veya belirsiz birey veya bireylerin acı deneyimine sebep olması, diğer deyişle söz konusu bireylerin zararına sebep olmasıdır.²³⁴ Fayda prensibinin uygulandığı bir alan olan ceza hukukunda, bir eylemin zararlılığı sonuçlarının zararlılığına bağlı olarak belirlenecektir. **Bentham**, eylemlerin sebep olduğu zararlı sonuçları birinci dereceden zararlar ve ikinci dereceden zararlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır.²³⁵

Birinci dereceden zararlar, belirlenebilir kişilerin muzdarip olduğu zararlardır. İkinci dereceden zararlar ise toplum veya belirlenemeyen kişiler üzerinde etki gösteren zararlardır.²³⁶

Birinci dereceden zararlar, orijinal zarar ve türev zarar olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Orijinal zarar, eylemin mağdurunun maruz kaldığı zarardır. Soyulanın, yaralananın veya maktulün uğradığı zarar, orijinal zarardır. Türev zarar ise, mağdurun maruz kaldığı acıyı paylaşan ve onunla bir şekilde bağlantısı olan belirlenebilir kişilere yönelmektedir. Kişilerin birbiriyle bağlantısı bir çıkar veya sempati ilişkisi şeklinde olabilir.²³⁷

²³⁴ Draper, 2002, s. 10.

²³⁵ Bentham, 2000, s. 121; L. Stephen, **The English Utilitarians**, London, 1900, s. 264.

²³⁶ Bentham, 2000, s. 122.

²³⁷ Bentham, 2000, s. 122.

İkinci dereceden zararlar genelde uyarı veya tehlike olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Uyarı, kişilerin, mağdurun deneyimlediği türden bir zarardan kendilerinin de mustarip olacaklarına dair korkularından kaynaklanmaktadır. Tehlike ise, diğer kişilerin mağdurun uğradığı türden bir zarara maruz kalma ihtimalinden oluşan bir zarardır.²³⁸

Bentham bir soygun olayı üzerinden önermesini örneklemiştir. Yolda saldırıya uğrayan ve soyulan bir kişi, hem para kaybetmenin hem de suçlunun kendisine ettiği kötü muamelenin acısını yaşamıştır. Para kaybetme ve kötü muameleden doğan zarar, hırsızlık eyleminin birinci dereceden orijinal zararına örnektir. Mağdurun ödeme yapmasını bekleyen alacaklısı veya mağdurdan para almayı bekleyen oğlunun uğradığı zarar ise, birinci dereceden türev zarara örnek teşkil etmektedir. Son olarak, hırsızlık haberinin yayılması sonucu, insanlar kendileri ve yakınları için korkuya kapılacak ve bilhassa maddi vakanın gerçekleştiği aynı güzergâhtan geçerken maruz kalabilecekleri kötü muameleyi düşüneceklerdir. Söz konusu durum, eylemin ikinci dereceden zararının birinci türü olarak bahsedilen uyarı durumudur. Fakat insanların kendilerinin aynı soygun eylemine maruz kalma ihtimalini düşünmelerinin yanı sıra, gerçekten de böyle bir tehlikeye, hırsızlık eylemine maruz kalabilecekleri ihtimali de vardır. Bahsi geçen ihtimal, eylemin ikinci dereceden zararının diğer bir türü olan tehlike durumunu teşkil etmektedir. Tehlike de uyarı da, aynı kişinin veya başka bir kişinin eylemi tekrarlaması ihtimali ve korkusundan kaynaklanabilir.²³⁹

²³⁸ Bentham, 2000, s. 122.

²³⁹ Bentham, 2000, s. 122-125.

Bentham, diğer insanların da aynı eyleme maruz kalabilecekleri ihtimalini ölçmeye ve ihtimalin nereden geleceğini belirlemeye çalışmıştır. Bir kimseyi başka birine karşı aynı hırsızlık eylemini işlemeye sevk eden, hırsızlık eyleminin kendisi değil, eylemden elde edeceği semerelerin düşüncesidir.²⁴⁰

Bentham'a göre, aynı türden eylemin başkalarınca gerçekleştirilmesini önlemek için, eylemle suçlanan herkese uygulanacak belli türde bir ceza belirlenmelidir. Cezanın gerçek değeri, cezanın uygulanmasının kesinliğiyle orantılı olarak artacaktır. Cezanın gerçek değeri, eylemin cezalandırılıp cezalandırılmayacağına belirsizliğiyle orantılı olarak azalacaktır. Söz konusu belirsizlik, suç işleyip de cezasız kalan her suçlu örneğiyle orantılı olarak artacaktır.²⁴¹

Bentham'a göre, kimi durumlarda tehlike olmadan yalnız uyarı, kimi durumlarda da uyarı olmadan yalnız tehlike söz konusu olabilir. Suçun işlendiği çevredeki kişiler işlenmiş veya işlenecek bir suç söz konusu değilken bile, bir hırsızlık olayı haberiyle, uyarı durumuna geçebilirler. Aynı kişiler, hiçbir şeyin farkında olmadan, dolayısıyla uyarı söz konusu olmadan hırsızlık eylemine maruz kalma tehlikesiyle de karşı karşıya olabilirler.²⁴²

Bentham, eylemin muhtelif türden zararlara sebep olabileceğini belirterek ayrımını derinleştirmiştir. Zararları üç ayrıma daha tabi tutmak mümkündür. Zarar

²⁴⁰ Bentham, 2000, s. 123-124.

²⁴¹ Bentham, 2000, s. 124.

²⁴² Bentham, 2000, s. 125.

doğasına göre, sebebine göre ve mağdur ettiği kişi veya tarafa göre çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur.²⁴³

Doğasına göre zarar, basit ve karmaşık olarak ikiye ayrılmaktadır. Basit zarar ise kendi içinde pozitif ve negatif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pozitif zarar acının gerçekleşmesinden, negatif zarar ise haz kaybından ileri gelmektedir.²⁴⁴

Sebebi bakımından zarar, tek bir eylemin meydana getirdiği zarar veya aynı anda birçok eylemin gerçekleşmesiyle meydana gelen zarar olmak üzere iki çeşittir. Son olarak hedefi bakımından zarar, belli bir kişinin maruz kaldığı zarar, belli bir grubun maruz kaldığı zarar ve belirlenemeyen birtakım kişilerin maruz kaldığı zarar olarak üçe ayrılmaktadır. Belli bir kişinin hedefi olduğu zararda, hedef, eylemi gerçekleştiren kişi veya başka herhangi bir kimse olabilir. Belirlenemeyen birtakım kişilerin maruz kaldığı zararda ise, hedef belli bir politik toplum, bir devlet veya alt bölümleri olabilir. Zararın hedefi eylemi gerçekleştiren kişi olduğunda, zarar kendine dönük bir zarardır, hedef başka bir kimse olduğunda ise dışa dönük bir zarardır. Dışa dönük zararda, hedef bir kişi ise özel dışa dönük zarar, toplumun bir bölümü ise yarı toplumsal zarar, bütün toplum ise toplumsal zarardan bahsetmek mümkündür.²⁴⁵

Bentham'a göre, bir kişi vergisini ödemekten kaçındığında, eylemi zararlı bir eylem olacaktır. Çünkü toplumun iç ve dış düşmanlarına karşı korunması için gereken para toplumu oluşturan bireylerin sağladığı katkılardan, vergilerden tahsil edilecektir. Vergilerin hasılatı toplumun idaresi için gerekli olan bir tür kazançtır.

²⁴³ Bentham, 2000, s. 125.

²⁴⁴ Bentham, 2000, s. 125.

²⁴⁵ Bentham, 2000, s. 126.

İnsanlar vergilerini ödedikleri sürece toplumun devamlılığı için gerekli olan kazanç sağlanabilecektir. Aksi halde zarar hasıl olacaktır.²⁴⁶

Bentham'a göre, zarar belirli bir birey veya bireyleri hedef aldığı anda, ikinci dereceden zarar, uyarı olarak ortaya çıkacaktır. Ancak belirlenemeyen bir kişiler topluluğunu hedef aldığı anda, uyarı söz konusu olmayacaktır. Zira, insanlar çevrelerinde zarardan mağdur olmuş belli kişiler göremeyecekleri için ve dolayısıyla tayin edilemeyen bireyler üzerindeki zarar belirsiz ve görülmez nitelikte olduğu için uyarı durumu söz konusu olmayacaktır. Verginin ödenmeyişi eyleminin doğuracağı zarar bahsedilen örneğe uymaktadır. Tayin edilemeyen bireyler topluluğu veya tamamen toplum üzerinde görünmez veya belirsiz bir zarar oluşacak ve acı çeken belli birey veya bireylerin yokluğundan dolayı, uyarı durumu vuku bulmayacaktır.²⁴⁷

Eylem kasıtsızca gerçekleştirildiğinde, kimi zaman ikinci dereceden zarara neredeyse rastlanmaz. Sözelimi, bir tuğlacı çatıda işiyle meşgulken başka bir çalışanın kendisini itmesi sonucu yoldan geçen bir yayanın üzerine düştüğünde ve kişiyi yaraladığında, **Bentham**'a göre, eylemin, ikinci dereceden bir zararı olmayacaktır. Mağdurun yaralanması birinci dereceden zararı teşkil ederken, başka kimseler üzerinde uyarı veya tehlike türünden bir zararın ortaya çıkması söz konusu değildir. Ancak eylem kasıtsız olsa da, kimi zaman ikinci dereceden zarara yol açabilmektedir. Bir kişi at üzerinde giderken köşeyi hızla döndükten sonra bir yayaya çarptığında, eylemi hem birinci dereceden hem ikinci dereceden zarara yol açacaktır.

²⁴⁶ Bentham, 2000, s. 128.

²⁴⁷ Bentham, 2000, s. 129.

Bentham'a göre eylem, seyisin gafletiyle orantılı olarak uyarı türünden bir zarara yol açacaktır.²⁴⁸

Bentham'ın ceza teorisinde suçlunun saikinin de ikinci dereceden zararlar bakımından önemsendiği göze çarpmaktadır. Yasa koyucunun ikinci dereceden zararları değerlendirirken ve dolayısıyla cezayı belirlerken suçlunun saikini de göz önüne alması elzemdir. Kasıtlı ve kaza sonucu işlenmiş cinayetlerin ikisinin de mağdur açısından sonucu ölümdür. Dolayısıyla eylemlerin birinci dereceden sonuçları aynıdır. Ancak ikinci dereceden sonuçları, diğer deyişle toplumda yarattıkları korku ve uyarı durumları aynı olmayacaktır.²⁴⁹ **Bentham**'a göre, sonuç istenmişse, kast tamsa eylemin ikinci dereceden zararı epey yüksek olacaktır.²⁵⁰

IV. CEZA VERİLMESİNE UYGUN OLMAYAN DURUMLAR

Bentham'a göre bütün cezalar özünde kötüdür. Bir ceza, fayda prensibine göre, sadece daha büyük bir kötülüğü önlediği sürece kabul edilebilir.²⁵¹ Bu sebeple cezaya temelsiz, etkisiz, faydasız ve gereksiz olduğu sürece asla hükmedilmemelidir. Cezanın amacı kötülüğü önleyerek toplumun mutluluğunu arttırmaktır. **Bentham**'a göre ceza sadece fayda prensibi gerekli kılıyorsa uygulanmalıdır. Dolayısıyla ceza temelsizse, etkisizse, faydasızsa ve gereksizse uygulanmamalıdır.²⁵²

Bentham, cezanın temelsizliğini önleyeceği bir zararın olmamasıyla açıklar. Ceza yoluyla önlenmeye çalışılan eylem zararsız ise, eyleme verilen ceza temelsiz

²⁴⁸ Bentham, 2000, s. 130.

²⁴⁹ Stephen, 1900, s. 264.

²⁵⁰ Bentham, 2000, s. 131.

²⁵¹ Bentham, 2000, s. 134.

²⁵² Tunick, 1992, s. 72.

olacaktır. Cezanın etkisiz olması hedef aldığı zararı önleyememesidir. Cezanın faydasız veya masraflı oluşu, önlediği zarardan daha fazlasına sebep olması olarak açıklanmaktadır. Son olarak zarar, ceza olmadan da eğitim, zihniyeti şekillendirmek gibi yollarla önlenilecekse, cezanın gereksiz olduğunu söylemek mümkündür.²⁵³

A. Cezanın Temelsiz Olması

Cezanın önleyebileceği bir zarar yoksa ceza temelsizdir. Bir eylem, kimse için herhangi bir zarar getirmemişse, verilecek ceza temelsiz olacaktır. Eylem etki ettiği kimselerden bir kısmına, bazı açılardan, kendilerinin rıza gösterdiği bir zarar getirmiş olabilir. **Bentham**'a göre, bir şeyin kendisine haz veya acı getirdiğine dair en iyi kararı kişinin kendisinden başkası veremeyecektir.²⁵⁴

Cezanın temelsiz olduğu bir başka durum, zarardan çok fayda getirmesidir. Böyle bir durumda zaten eylem son tahlilde faydalı bir eylem olacaktır. **Bentham**'a göre, eylem, doğurduğu zarardan çok daha büyük ölçüde fayda doğurduğu için gerekli ise, eyleme verilen ceza temelsiz olacaktır. **Bentham**, söz konusu eyleme, geçici bir felaket nedeniyle alınan tedbirlerle her toplumda icrası gerekli olan yargısal, askeri, siyasi yetkileri örnek göstermiştir.²⁵⁵

Cezanın temelsiz olacağı üçüncü bir durum, yeterli bir tazminatla suçun telafi edileceğinin kesin olmasıdır. **Bentham**'a göre, suç yeterli bir tazminatla telafi

²⁵³ Bentham, 2000, s. 134, 138.

²⁵⁴ Bentham, 2000, s. 135.

²⁵⁵ Bentham, 2000, s. 135.

edilebilir nitelikteyse ve söz konusu tazminatın yerine getirileceği kesinse, eyleme verilecek ceza temelsiz olacaktır.²⁵⁶

B. Cezanın Etkisiz Olması

Eylem gerçekleştirilmeden önce, yasayla cezaya tabi tutulmamışsa, eyleme verilen ceza etkisiz olacaktır. Böyle bir duruma, öncelikle yasa koyucu eylem gerçekleştirilmeden önce eylemi cezaya bağlamamışsa rastlanabilir. Geriye yürüyen bir yasayla eylem cezaya tabi tutulursa, söz konusu ceza etkisiz olacaktır. Veya yargıç, yasayı aşan bir hükümlerle, yasa koyucunun önceden cezaya tabi tutmadığı eylemi, kendi takdirleriyle cezalandırdığında, hükmedilen ceza yine etkisiz olacaktır.²⁵⁷

Bentham'ın, cezanın öncelikli amacını caydırıcılık olarak takdir ettiği için, suç işlenmeden önce var olmayan ve dolayısıyla suçu önleyemeyen bir cezayı etkisiz olarak değerlendirmiş olabileceği düşünülebilir.

Cezanın etkisiz olduğu başka bir durum ise, eylemin gerçekleştirilmeden önce yasayla cezaya tabi tutulduğu, ancak cezanın kişilerin bilgisine sunulmadığı durumdur. Eylem cezaya bağlanmış olsa da, ceza yasası suç işleyecek kişinin bilgisine sunulmamışsa ve kişi yasanın öngördüğü ceza sayesinde suç işlemekten vazgeçecektiyse, suçluya verilecek ceza etkisizdir. Yasanın kapsadığı kişilerin, cezaya tabi tutulacağı durumlardan haberdar edilmesi için yapılması gerekenler ihmal edildiğinde, bahsedilen durumla karşılaşmak olasıdır.²⁵⁸

Ceza yasası ilgili herkesin dikkatine sunulmuş olsa bile, kimi insanlar üzerinde etkili olmayabileceği durumlar mevcuttur. **Bentham** akıl hastalarını, reşit

²⁵⁶ Bentham, 2000, s. 135.

²⁵⁷ Bentham, 2000, s. 135.

²⁵⁸ Bentham, 2000, s. 135.

olmayan bireyleri ve sarhoşları cezanın etki etmeyebileceği kişiler olarak göstermektedir.²⁵⁹ Söz konusu kişilere verilen cezalar etkisiz olacaktır.

Cezanın kişi üzerinde etkili olmayabileceği başka bir durum, kişinin, ceza yasasını bilmesine rağmen, gerçekleştireceği eylemin ilgili yasanın yasakladıklarından biri olduğunu bilmemesinden ileri gelmektedir.²⁶⁰

Diğer bir etkisizlik durumu, ceza yasasının daha üstün bazı karşıt nedenlerin kişinin iradesi üzerinde etki etmesi sonucu tesirini yitirmesi halidir. Kişinin iradesi üzerinde etki ederek cezayı etkisiz kılan sebepler doğal tehlikeler veya diğer insanlar olabilir.²⁶¹

Ceza yasası, kişinin iradesi üzerinde etkili olabilecekken, kişinin fiziksel şartları iradesini gerçekleştirecek durumda değilse yine ceza etkisiz kalabilecektir. **Bentham**, bahsedilen duruma kişinin fiziksel olarak mecbur edilmesini veya sınırlanmasını örnek göstermektedir. Kişi, iradesinin kendisini dokunmaktan alıkoyduğu bir nesneye dış bir müdahale yoluyla itildiğinde, eylemi istemsiz olacaktır. Dolayısıyla kişiye uygulanacak ceza da etkisiz olacaktır.²⁶²

C. Cezanın faydasız olması

Cezanın faydasızlığı, suçun sebep olduğundan daha fazla zarara sebep olması durumuyla açıklanmaktadır. Ceza önleyeceği zarardan daha fazlasına sebep olmuşsa, diğer deyişle, faydadan çok zarar getirmişse, faydasız olacaktır. **Bentham** cezanın sebep olduğu zararları dörde ayırmıştır: Birincisi, cezanın icbar veya sınırlama

²⁵⁹ Bentham, 2000, s. 135-136.

²⁶⁰ Bentham, 2000, s. 136.

²⁶¹ Bentham, 2000, s. 135-136.

²⁶² Bentham, 2000, s. 137.

özelliğidir. Ceza korkusuyla bir eylemde bulunmaktan alıkonulma acısı olarak da tarif edilen söz konusu zararın muhatabı, yasaya uyan kimselerdir. Cezanın neden olduğu ikinci zarar, endişedir. Söz konusu zarar, yasayı ihlal eden ve kendisine uygulanacak cezadan dolayı güvende hissetmeyen kişiler tarafından deneyimlenmektedir. Cezanın neden olduğu üçüncü zarar ise katlanmadır. Katlanma, yasayı ihlal eden ve kendisine uygulanan cezayı çekmekte olan kişilerin maruz kaldığı zarardır. Cezanın neden olduğu son zarar sempati acısıdır. Söz konusu acı, yasayı ihlal eden ve cezasına katlanan kimselerin yakınlarının maruz kaldığı türden bir zarardır.²⁶³

Cezanın neden olduğu zararlardan ilki, yasaklanan eylemin doğasına bağlı olarak, miktar açısından değişkenlik gösterebilir. İkinci ve üçüncü zarar ise, suçta verilen cezanın doğasına bağlı olarak, miktar bakımından, değişkenlik gösterebilir.²⁶⁴

Suçun neden olduğu zararların boyutu, her suçun doğasına bağlı olarak değişebilir. Bu sebeple, suçun zararları her bir suç için ayrıntılı bir incelemeyi gerektirir. Dolayısıyla cezalarının faydasız olup olmadığını tespit etmek için, her suçun zararlarını tespit eden ayrıntılı bir değerlendirmenin yapılması şarttır.²⁶⁵

Cezanın sebep olduğu zarar doğurduğu faydadan daha fazla olmasa da, suçun zararlarını bertaraf etmesi süreci, tesadüfî bazı durumlar tarafından etkilenebilmektedir. Diğer deyişle, ceza normalde faydasız değilken, bazı durumların etkisiyle faydasız bir hale gelebilir. Bahsedilen durumlardan ilki belirli bir zamanda veya durumda suçlu sayısının çokluğu sonucu cezanın ikinci (ceza endişesi), üçüncü

²⁶³ Bentham, 2000, s. 137.

²⁶⁴ Bentham, 2000, s. 137.

²⁶⁵ Bentham, 2000, s. 137-138.

(cezaya katlanma) ve hatta dördüncü (sempati acısı) zararlarında oldukça fazla artış meydana gelmesidir. İkinci olarak, suçlunun toplum için oldukça olağandışı değerde bir hizmeti görüyor olması durumunda, cezanın etkisi toplumu büyük bir faydadan yoksun bırakmak olacaktır. Cezanın suçun zararlarını önlemesini etkileyen üçüncü bir durum, kimi toplum üyelerinin suçlunun cezalandırılmasından veya somut olaydaki gibi cezalandırılmasından memnun olmamasıdır. Son olarak, suçun işlendiği toplumun ilişkili olduğu yabancı toplumların memnuniyetsizliği, süreci etkileyen ve cezanın faydasızlığına yol açan başka bir durumdur.²⁶⁶

Cezanın faydasız olduğu durumlar ahlakın müdahale alanının geniş olduğu durumlardır.²⁶⁷ **Bentham**, bu meyanda yasal cezanın faydalı olmayacağı sarhoşluk ve zina gibi eylemleri özellikle örnek göstermiştir. Hukukun söz konusu eylemlere tatbiki sadece zararlı ve imkânsız bir denetim sistemiyle mümkün olacaktır.²⁶⁸ Baştan çıkarıcı güdülerle hareket edilerek sıklıkla gerçekleştirilen zina gibi eylemlere verilen cezalar, cezanın birincil amacı olan ibret verme suretiyle caydırıcılık amacına hizmet edemeyecektir. Zina eylemine ceza uygulanması için suçun açığa çıkarılması şarttır. Ancak suçun saptanması neredeyse imkânsız olduğundan, cezanın caydırma bakımından bir işlevi olmayacaktır. Üstelik birbirinin etkisini azaltmayan iki karşıt zarar, salgın bir hastalık olarak suç ve onun etkisiz fakat acılı tedavisi olan ceza ortaya çıkacaktır.²⁶⁹ Yasa koyucunun zinayı cezalandırması, suçun mevcut zararına ek olarak, caydırma etkisi olmayan cezanın yol açtığı fazladan bir zararı daha ortaya

²⁶⁶ Bentham, 2000, s. 138.

²⁶⁷ Bentham, 2000, s. 230.

²⁶⁸ Stephen, 1900, s. 265.

²⁶⁹ Bentham, 2000, s. 230

çıkacaktır. Dolayısıyla, cezanın faydasız olduğu söz konusu durumlara, ceza yoluyla müdahalede bulunulmamalıdır.

Cezanın faydasız olduğu başka bir durum, masumların cezalandırılması durumudur. Masumların cezalandırılması, suç niteliğindeki eylem tanımlanırken yaşanan zorluklardan ileri gelmektedir. **Bentham**'a göre, suç yeterli bir kesinlik ve netlikle tanımlanmalıdır. Suçun tanımlanmasının zorluğu, suç niteliğindeki eylemin doğasından veya suçlarla mücadele halindeki kişilerin özelliklerinden, sözgelimi, yasa koyucunun dilinden kaynaklanabilir.²⁷⁰

V. SUÇ VE CEZA ARASINDAKİ ORAN

On sekizinci yüzyıl sonlarında cezanın suçla orantılı olması gerektiği üzerinde fikir birliğine varılmıştı. Birkaç araştırmacının ortaya çıkarmış olduğu gerçeklere göre İngiliz hukuk sisteminin skandal bir özelliği yüzü aşkın suç için idam cezası öngörmesiydi. **Montesquieu**, 1721 gibi erken bir tarihte *Lettres Persanes* adlı eserinde cezayla suç arasında mantıklı bir oran olması gerekliliğinden bahsetmiştir. 1764'te **Beccaria** aynı gerçeği tekrarlamış, **Blackstone** da 1765'te cezayla suç arasındaki orantının gerekliliğinden bahsederek aşırı şiddetli cezanın hukuku uygulanmaz kıldığından söz etmiştir.²⁷¹

Bentham da cezanın ortalama şiddetinde bir azalmanın gerektiğini kabul etmiştir. **Bentham**'ın düşüncesinde caydırıcı bir ceza teorisinin cezayla suç arasında bir oranı gerektirdiği argümanı, **Beccaria**'nın **Bentham** üzerindeki temel etkisi olarak görülebilir. **Beccaria** suçların cezasının topluma verdikleri zararlarla orantılı

²⁷⁰ Bentham, 2000, s. 230-231.

²⁷¹ Kelly, 1992, s. 297-298.

olarak belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. **Beccaria**'ya göre de cezanın amacı caydırıcılıktır ve suç işlemekten caydırmaya yetecek miktarda bir ceza adil olacaktır. Ancak **Beccaria**'nın ceza anlayışına, kimi zaman farklı unsurların dahil olduğu ve şiddetli cezalara sadece toplumun faydası temelinde karşı çıkmadığı görülmektedir. **Beccaria**'ya göre şiddetli cezalar caydırıcı olmamalarına ek olarak, adalete ve toplumsal sözleşmeye aykırıdır da. Ona göre, insanlar ceza yetkisini toplumsal sözleşmeyle bir hükümdara devretmişler ve toplumun faydası için özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmişlerdir. Toplumsal sözleşmeden kaynaklanan yasalar ihlal edildiğinde, ceza devreye girecektir. Dolayısıyla **Beccaria**, cezayı, insanların toplumsal sözleşmeyle kurdukları güvenli yaşamın bir güvencesi olarak görmektedir. **Beccaria**'nın teorisinin, **Bentham**'nki gibi saf faydacı bir anlayışla donanmadığı, toplumsal sözleşme ve doğal haklar gibi doğal hukuk bileşenlerini de barındırdığını söylemek mümkündür. **Beccaria**, teorisini cezalar açısından yumuşatıcı bir ilerleme sağlayacak şekilde geliştirmeye çalışırken, şefkatli insan doğasını korumaya ve yansıtmaya uğraşmıştır. **Bentham** için söz konusu yaklaşım yanlıştır ve antipati ve sempati ilkelerinin bir örneğidir.²⁷² **Bentham** ceza teorisinde de yalnız fayda ilkesi rehberliğinde ilerlemeye özen göstermiştir.

Bentham, **Beccaria**'nın suç ve ceza arasında bir oran olması gerektiği yönündeki görüşlerini, cezayla suç arasında bir oran tesis eden on üç kural belirleyerek geliştirmiştir.²⁷³

²⁷² C. Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. S. Selçuk, Ankara, 2013, s. 22-29, 32-33, 51; Draper, 2000, s. 192-195.

²⁷³ Draper, 2000, s. 192-194.

Ceza ve suç arasında uygun bir oranın belirlenmesi için ortaya konulan söz konusu kurallar ağırlıklı olarak faydacı bir perspektiften belirlenmişse de, içerdikleri hesaplama tam anlamıyla **Bentham**'ın düşlediği bir hedonistik hesaplama örneği değildir. Fakat kurallar mevcut pratiğe, daha iyi düzenlemeler getirilmesine katkıda bulunmuştur.²⁷⁴

Bentham, ceza ve suç arasındaki oranı tesis eden kuralların, cezanın amaçlarına uygun olması gerektiğini belirtmiştir. **Bentham**'a göre yasa koyucunun en kapsamlı amacı, mümkün olduğu ölçüde, her türden suçu önlemektir. Fakat kişi herhangi türden bir suç işlemekte kararlıysa, yasa koyucu, kişinin belli türde en az zararlı olan suçu işlemesini sağlamalıdır. Kişi belli bir suçu işlemekte kararlıysa, yasa koyucuya düşen suçlunun amacını aşan ölçüde zarara sebep olmasını önlemektir. Diğer bir deyişle, suçlunun suçtan elde etmek istediği kazanca, mümkün olduğunca en az zarar verici yoldan ulaşmasını sağlamak gerekmektedir. Son olarak yasa koyucu, önlenmek istenen zararın, mümkün olduğunca en masrafsız yoldan önlenmesini sağlamakla yükümlüdür.²⁷⁵

Birinci kurala göre, cezanın birinci amacı, her türden suçu önlemek olduğu için, cezanın değeri suçun suçluya sağladığı faydayı geçecek değerden az olmamalıdır. **Bentham**, aksi takdirde, bütün cezanın ziyan olacağını ve etkisiz kalacağını vurgulamaktadır.²⁷⁶

Bentham'a göre çoğu zaman suçun suçluya faydası, cezanın zararından daha kesindir. En azından suçlu açısından bakıldığında böyledir. Diğer yandan, her

²⁷⁴ Draper, 2002, s. 12; Plamenatz, 1966, s. 80.

²⁷⁵ Bentham, 2000, 140-141.

²⁷⁶ Bentham, 2000, s. 141.

koşulda, suçun sağladığı fayda çabuk elde edilir niteliktedir. Dolayısıyla cezanın zararının, suçun suçluya sağladığı faydaya üstün gelebilmesi için kesin olması ve zaman bakımından yakın olması elzemdir.²⁷⁷ Ancak cezanın sebep olduğu acı, suçun suçluya sağladığı faydayı mümkün olduğunca az aşmalıdır. Zira ceza özünde kötüdür. Dolayısıyla yasa koyucu cezayı tayin ederken sayılan unsurları göz önünde bulundurarak, son derece dikkatli davranmalıdır.²⁷⁸

Bentham'a göre, cezanın, suçun sağladığı faydayı aşması için, sadece uygulandığı suçun değil, suçlunun tespit edilemeyen ve işlemiş olabileceği diğer benzer türden suçlardan sağladığı faydayı da aşması gerekir.²⁷⁹

İkinci kurala göre, cezaya, suçun sağladığı faydayı geçme imkanı vermek için suçun zararı arttıkça cezanın da aynı şekilde artırılması gerekmektedir.²⁸⁰

Üçüncü kural gereği, suçluyu iki suç arasından en az zarar verecek olanı tercih etmeye sevk etmek için, rekabet halindeki iki suçtan daha ağır olanının cezasının, suçluyu daha hafif olana yöneltecek yeterlilikte olması şarttır.²⁸¹

Dördüncü kurala göre, suçlu belirli bir suçu işlemeye kararlıysa, hedef suçlunun amacını aşan bir zarara sebep olmamasını sağlamak olduğundan, ceza her suça göre ayarlanmalı, zararın her parçasında, suçluyu suçu meydana getirmekten alıkoyan bir güdü olmalıdır.²⁸²

²⁷⁷ Bentham, 2000, s. 143.

²⁷⁸ Güriz, 1963, s. 100.

²⁷⁹ Bentham, 2000, s. 143.

²⁸⁰ Bentham, 2000, s. 142.

²⁸¹ Bentham, 2000, s. 142.

²⁸² Bentham, 2000, s. 142.

Beşinci kurala göre, zararın mümkün olduğunca en az masraflı şekilde önlenmesini sağlamak için, ceza sayılan kurallara uygunluğu sağlayacak özelliklerden fazlasını içermemelidir.²⁸³

Altıncı kural ceza belirlenirken, duyarlılığı etkileyen faktörlerin de hesaba katılması gereğini vurgular. Farklı şartlar altında bulunan kişilerin, aynı olaydan etkilenme dereceleri ve şekilleri farklılık gösterebilmektedir. Öyleyse, farklı kişiler için aynı ceza aynı ölçüde acı vermeyecektir. Bu sebeple ceza belirlenirken, duyarlılığı etkileyen faktörler hesaba katılmalıdır.²⁸⁴

Bentham, ceza ve suç arasındaki oranı belirleyen ilk dört kuralın cezanın altına düşmemesi gereken sınırı belirlediğini ifade etmiştir. Beşinci kural, cezanın aşmaması gereken sınırı tayin etmektedir. İlk beş kural yasa koyucuya, sonuncu ve altıncı kural ise hükmü verecek olan yargıca rehber niteliğindedir.

Bentham, birinci kurala getirdiği açıklamaları yedinci, sekizinci ve dokuzuncu kuralların içeriğine dahil etmiştir.

Yedinci kural, cezanın kesinliği azaldığında, değerinin suçun kazancını aşması için, cezanın miktar bakımından arttırılması gerektiği yönündedir.²⁸⁵

Sekizinci kural gereği, ceza zaman açısından uzaklaştığında, değerinin suçun kazancını aşması için, cezanın miktar bakımından arttırılması gerekir.²⁸⁶

²⁸³ Bentham, 2000, s. 142.

²⁸⁴ Bentham, 2000, s. 142.

²⁸⁵ Bentham, 2000, s. 142.

²⁸⁶ Bentham, 2000, s. 143-144.

Dokuzuncu kurala göre, suç bir suç işleme alışkanlığını ele veriyorsa, ceza sadece uygulandığı suçun değil, suçlu tarafından daha önce işlenmiş olabilecek benzer suçların sağladığı faydayı da aşmalıdır.²⁸⁷

Onuncu kurala göre, amacını yerine getirmek için nitelik olarak özellikle belirlenmiş bir ceza türünün, miktar bakımından belli bir değer altında ortaya çıkması imkânsızsa, gerekli miktarı bir ölçüde aşacak miktarda tespiti yararlı olabilir.²⁸⁸

On birinci kurala göre, özellikle ahlak dersi amacıyla verilen bir cezanın ortaya çıkması için gereken miktarı bir ölçüde geçmesi yararlı olabilir.²⁸⁹

On ikinci kurala göre, kaza sonucu gerçekleştirilen bazı eylemler için ceza faydasız olabileceğinden, cezanın miktarı belirlenirken, cezayı faydasız hale getirebilecek durumlar da hesaba katılmalıdır.²⁹⁰

On üçüncü kurala göre suç ve ceza arasındaki oranı kusursuzlaştırmak için tasarlanmış olan kurallardan yasanın karmaşıklığını arttırarak zarara sebep olanlar uygulanmayabilirler.²⁹¹ Söz konusu kural genel olarak suç ve ceza arasındaki küçük bir oransızlığın görmezden gelinebileceği şeklinde yorumlanmaktadır.²⁹²

Kuralların dokuz tanesi, cezanın şiddetinin suçun zararıyla orantılı olarak arttırılmasıyla ilgilidir. Üç tanesi cezanın aşırılığının önlenmesi amacıyla

²⁸⁷ Bentham, 2000, s. 144.

²⁸⁸ Bentham, 2000, s. 144.

²⁸⁹ Bentham, 2000, s. 144.

²⁹⁰ Bentham, 2000, s. 144.

²⁹¹ Bentham, 2000, s. 145.

²⁹² Draper, 2002, s. 12.

getirilmiştir. Son kural ise, kesin bir oranın hesaplanmasının zorunlu olmadığını, belirtildiği gibi, küçük oransızlıkların görmezden gelinebileceğini ortaya koymaktadır. **Bentham**, kurallar vasıtasıyla hem suçun doğru bir şekilde tartılmasını hem de cezanın kontrollü bir şekilde belirlenmesini gözetten bir mekanizma oluşturmuştur.²⁹³

Bentham, söz konusu kuralların ilk bakışta fazla incelikli görüldüğünü kabul etmektedir. Ancak, söz konusu olan haz ve acı olduğunda, daha az kesin sonuçlar olsa bile, herkes, bir deli bile hesap yapacaktır.²⁹⁴

VI. CEZANIN TAŞIMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Bentham'ın faydacı yaklaşımına göre, her ceza özünde kötü olduğundan, ideal ceza minimum toplumsal zararlar maksimum toplumsal faydayı sağlayandır. **Bentham**'a göre her cezanın söz konusu kapasitesi belli özelliklere göre ölçülebilir. Bahsi geçen özellikler sadece suçların önlenmesi ve caydırıcılıkla değil, düşük suç oranları yanında cezalandırılan kimselerin esenliğini de içeren toplumun genel mutluluğuyla da ilgilidir. **Bentham**'ın bahsedilen özelliklere, cezanın taşınması gereken özellikler başlığı altında yer verdiği görülmektedir.²⁹⁵

Bentham, cezaların taşınması gereken özelliklerin, uygulanabilmeleri için, suçlar ve cezalar arasındaki oranı belirleyen şartlara uygun olmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁶

²⁹³ Draper, 2002, s. 12.

²⁹⁴ Bentham, 2000, s. 146.

²⁹⁵ Bedau, 1983, s. 1038-1039.

²⁹⁶ Bentham, 2000, s. 147.

Ceza, suçun faydası veya zararındaki değişkenliğe uygun olarak ayarlanabilmesi için değişken olmalıdır.²⁹⁷ Cezanın sahip olması gereken ilk özellik miktar açısından değişebilir, ayarlanabilir olmasıdır.

Cezanın sahip olması gereken ikinci özellik, değişmezliğidir. Ceza aynı suçu işleyen bireylere uygulanması bakımından değişmez olmalıdır. Cezanın doğurduğu acının miktarı, bir ölçüde, cezanın doğasından bağımsız olan durumlara bağlıdır. Bahsedilen durum her bir bireyin duyarlılığını etkileyen faktörlerdir. Bazı cezaların etkileri, duyarlılığı etkileyen faktörler nedeniyle değişime uğrayabilmektedir.²⁹⁸ **Bentham**, örnek olarak sürgün cezasını göstermektedir. Sürgün cezasında, ceza yeri, suçlunun yeri daha önce görmüş olup olmamasına bakılmaksızın, hukuk tarafından tayin edilmektedir. Bahsedilen ceza, değişmezlik özelliği olmayan bir cezadır. Para cezası da benzer şekilde, suçlunun maddi durumuna bağlı bir cezadır.²⁹⁹ Aynı suçu işleyen herkes için aynı cezaya hükmedilmesi, **Bentham**'a göre, acı ve haz duyarlılığını etkileyen koşulların farklılığından dolayı eşitsiz bir uygulama olacaktır. Varlıklı bir adamla yoksul birinin aynı para cezasına çarptırılması, yoksul olanın maddi koşulunun zayıflığı sebebiyle o kişinin daha fazla acıya tabi olmasına yol açacaktır.³⁰⁰ Dolayısıyla ceza, her suçlunun duyarlılığını etkileyen koşullara bağlı olarak cezanın vereceği acıdan çok farklı oranlarda etkilenmemesi için değişmez olmalıdır.

Suç ve ceza arasındaki orana dair üçüncü kural, suçlu için rekabet halindeki iki suçtan daha ağır olanının cezasının, suçluyu daha hafif olan suça yöneltecek

²⁹⁷ Bentham, 2000, s. 148.

²⁹⁸ Bentham, 2000, s. 148; Draper, 2002, s. 15.

²⁹⁹ Bentham, 2000, s. 148-149.

³⁰⁰ Bentham, 2011, s. 56.

yeterlilikte olmasıdır. Daha ağır olan suçun cezası, bu sebeple, söz konusu iki suçtan birini işlemeye yatkın bütün muhtemel suçlular tarafından yeterli derecede daha ağır görülmelidir. **Bentham**, böylelikle cezalara dair üçüncü bir özellik daha getirmektedir. Rekabet halindeki suçların arasında, daha az zarar verici olanın tercihini sağlayacak bir orantı olmalıdır.³⁰¹

Ceza düşüncesi ve cezanın suçla olan bağlantısı, **Bentham**'a göre, cezanın etkili olması bakımından önemlidir. Ceza düşüncesinin akıllarda yer edebilmesi ve etkili olabilmesi için hatırlanması şarttır. Bu sebeple ceza suçla benzerlik taşımalı, suçun karakteristiğini içermelidir. Öyleyse, cezanın karakteristikliği taşıması gereken başka bir özelliktir.³⁰²

Suçla ceza arasındaki benzerlik arttıkça, söz konusu mekanizma daha iyi çalışacaktır. Benzerlik şartlar maddileştikçe artacaktır. Genel olarak suç ve cezanın akla gelen ilk maddi şartı yol açtıkları hasardır. Öyleyse, suç ve cezanın yol açtıkları hasar aynı türden olduğunda, aralarındaki benzerlik artacaktır. Diğer cezalar arasında, suça benzerliği en çok sağlayan ceza türü kısastır. Bu sebeple diğer ceza türlerine göre kısas, benzerlik bakımından avantajlıdır.³⁰³

Bentham kişilerin zihninde ceza düşüncesini oluşturan ve cezayı ibret verici kılanın görünür ceza olduğunu belirtmiştir. Zarara sebep olan ise gerçek cezadır. **Bentham**'a göre, cezanın görünür tarafının, gerçek tarafına oranla büyüklüğü, cezanın ibret vericiliğini arttıracaktır.³⁰⁴ **Bentham**'ın cezanın suçlu üzerindeki

³⁰¹ Bentham, 2000, s. 149.

³⁰² Bentham, 2000, s. 149-150.

³⁰³ Bentham, 2000, s. 150.

³⁰⁴ Bentham, 2000, s. 150.

etkisini arttırmadan yalnızca toplumdaki muhtemel suçlular üzerindeki ibret verici etkisini arttırmak niyeti, cezayı intikamcı değil, caydırıcı bir edim olarak değerlendirmesinin önemli bir sonucu olarak görülebilir.

Ceza, kendinde kötü olduğu ve caydırmanın ötesinde acı içermemesi gerektiği için, gereğinden fazla acı içeren bir ceza, aşırı bir ceza olacaktır. Gereğinden fazla acı içermeyen cezanın kanaatkâr bir ceza olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bir cezanın taşınması gereken bir başka özellik, kanaatkârlıktır.³⁰⁵

Cezanın ibret vericilik suretiyle caydırıcılığı cezanın temel amacıken, cezanın yan amaçları ıslah, ehliyetsiz kılma ve tazminattır. Cezanın amaçları, bir cezanın taşınması gereken özellikleri de şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, bir cezanın taşınması gereken yedinci özellik ıslah etme eğilimidir. Her ceza, miktarına oranla, ıslah etmeye meyyaldir. Daha büyük miktarda bir ceza daha ıslah edici olacaktır. Zira suçlunun çektiği ceza arttıkça, cezanın sebebi olan suçtan ve benzerlerinden tiksinişmesi söz konusu olacaktır. Ancak bazı cezaların nicelikleriyle ıslah ediciliklerinin arttırılmasına gerek yoktur. Zira ceza niteliği bakımından ıslah edici bir özelliği sahiptir. En etkili biçimde ıslah edici olan cezalar, suça sebep olan güdüyü geçersiz kılacak bir şekilde ayarlananlardır. Bu sebeple kötü niyet, parasal menfaat, tembellik güdülerinden kaynaklanan suçlara verilecek olan, güdüyü zayıflatmaya ayarlanmış cezalar ıslah edici özelliği en yoğun olan cezalardır. **Bentham**'a göre, söz konusu güdülerle işlenen hırsızlık, zimmet, dolandırıcılık gibi suçlar için en ıslah edici ceza türü, çalıştırma cezası olacaktır.³⁰⁶

³⁰⁵ Bentham, 2000, s. 151.

³⁰⁶ Bentham, 2000, s. 151-152.

Cezanın sahip olması gereken sekizinci özellik, suçluyu ehliyetsiz kılma bakımından etkililiktir. Söz konusu cezanın elverişsizliği, genel olarak kanaatkârlık özelliğiyle ters düşmesidir. Suçluyu ehliyetsiz kılma bakımından en etkili olacak ceza idam cezasıdır. İdam cezasının, bahsi geçen konuda etkili olacağına şüphe yoktur, ancak idam cezası aynı zamanda aşırı bir cezadır. **Bentham**'a göre idam cezası, uygulandığı durumlarda, genellikle bir cezadan çok nefret veya düşmanlık belirtisidir. **Bentham**, idam cezasına karşı, aşırılığı sebebiyle olağanüstü durumlar haricinde başvurulmaması gerektiği yönünde karşı çıkışlar olduğunu belirtmektedir. Olağan durumlarda ise sürgün veya hapis cezasının suçluyu ehliyetsiz kılma bakımından etkili olacağı düşünülebilir. Belli bir yerde işlenmesi şart olan suçlarda, hukukun suçluyu ehliyetsiz kılmak için tek yapması gereken, bahsi geçen yerde olmaktan alıkoymaktır.³⁰⁷

Cezanın sahip olması gereken dokuzuncu özellik ise, tazmin bakımından etkililiktir. Tazminat cezai tazminat veya parasal tazminat şeklinde olabilir. Cezai tazminat cezanın miktarıyla orantılı olacaktır. Parasal tazminat özelliğini sağlayan cezalardan akla gelen ilk örnek para cezasıdır.³⁰⁸

Cezanın sahip olması gereken onuncu özellik olan popülerlik, oldukça kısa süreli ve belirsiz bir özelliktir. Ceza bir an için popülerlik özelliğine sahip olsa da, sonradan söz konusu özelliği yitirebilir. Cezanın popülerliği, insanlar tarafından kabul görmesi veya kabul edilemez olarak görülmemesi şeklinde anlaşılmalıdır. Yasa koyucuya düşen, toplumun şiddetli nefretini üzerine çekeceği hissedilen bir cezayı, ikna edici nedenler olmadan arz etmemesidir. Cezanın popülerliği özelliğinde,

³⁰⁷ Bentham, 2000, s. 153.

³⁰⁸ Bentham, 2000, s. 153.

insanların birtakım varsayılan önyargıları söz konusudur. **Bentham**'a göre, söz konusu önyargıları düzeltmek yasa koyucuya düşmektedir. Her milletin yasa koyucularının kollaması, üzerinde çalışması ve tedavi etmesi gereken önyargıları vardır.³⁰⁹

Popüler olmayan bir cezanın etkisi, kanaatkâr olmayan cezanınkiyle benzerdir. Ancak kanaatkâr olmayan cezada, gereksiz acı suçluya yönelirken, popüler olmayan cezada, gereksiz derecede ortaya çıkan acı, suçsuz bir insan kitlesi üzerinde etkili olmaktadır. Popüler olmayan bir cezanın zararı, bahsedilenle sınırlı değildir. Popüler olmayan ceza, ayrıca, hukuku zayıflatma potansiyeline de sahiptir. Yasa insanları memnun ettiğinde, insanlar yasanın icrasına yardımcı olacaklardır. Ancak yasa kendilerini memnun etmediğinde, yasanın icrasına yapacakları yardımı esirgeyecekler ve hatta yasanın icrasına engel olabileceklerdir. Yasanın uygulanamaması sonucunda cezaların kesinliğini azalacak ve ilk fırsatta suç oranlarında artış meydana gelecektir.³¹⁰

Cezanın taşınması gereken son özellik affedilebilir nitelikte olmasıdır. **Bentham**'a göre, cezanın gerekli olduğunda uygulanması ve gerekli olduğundan dolayı asla affedilmemesi yönünde genel bir varsayım mevcuttur. Fakat bazı özel ve üzücü vakalarda, cezanın suçsuz kişilere uygulandığına rastlanmaktadır. Kişinin suçsuzluğu ortaya çıktığında çekmiş olduğu cezası için yapılabilecek bir şey yoktur. Ancak çekeceği cezadan kurtulma imkânı mevcuttur. Hapis, sürgün, çalışma cezası gibi cezalarda kişinin çekeceği cezadan kurtulma şansı vardır. Fakat etkileri kalıcı olan cezalarda eski hale getirme olanağı söz konusu olmayacaktır. Kötürüm bırakma

³⁰⁹ Bentham, 2000, s. 154-155.

³¹⁰ Bentham, 2000, s. 154.

ve kamçılama cezaları eski hale getirmenin mümkün olmadığı cezalardır. Ancak söz konusu cezalardan eski hale getirme imkânı hiçbir şekilde mümkün olmayan idam cezasıdır. İdam cezası haricindeki bütün cezalarda, suçlu eski durumuna getirilmese bile, en azından zararının tazmin edilmesi imkânı söz konusudur.³¹¹

Cezanın affedilebilirliğinin uygun görüldüğü başka bir durumsa, suçlunun, infazın başlangıcında göstermiş olduğu iyi haldir. Ancak **Bentham**, cezanın ibret vericilik suretiyle caydırıcılığının ıslah edicilikten daha önemli bir amaç olduğunu hatırlatmaktadır. Ceza, birincil amacına, caydırıcılığa göre tayin edilmektedir. Af durumunda da, verilen cezanın bir kısmının, öncelikle caydırıcılık için fazla olduğu temelinden hareket edilmelidir. Böylelikle affedilebilirlik daha faydalı bir özellik olacaktır.³¹²

VII. SUÇLARIN TASNİFİ

A. Genel Olarak Suçlar

Bir suç, yasaklanan veya diğer bir deyişle hukuk tarafından aksi emredilen bir eylemdir.³¹³

Bentham, suçların sınıflandırılmasına geçmeden önce, suç olan ve suç olması gereken eylemler arasında ayırım yapılması gerektiğini belirtmektedir. Suç olan eylem, toplumun itaat etme alışkanlığı içinde olduğu egemenin yasaklamaktan ve cezalandırmaktan hoşlandığı bir eylem olabilir. Ancak, **Bentham**'a göre egemen bir eylemi hoşlanmadığı ve yasaklamak istediği için değil, fayda prensibi doğrultusunda,

³¹¹ Bentham, 2000, s. 155.

³¹² Bentham, 2000, s. 156.

³¹³ Bentham, 2000, s. 154.

toplumun faydası öyle gerektirdiği için yasaklamalıdır. Diğer deyişle, bir eylemin yasaklanarak suç olarak değerlendirilmesinde antipati ve sempati ilkesi değil, fayda ilkesi yol gösterici olmalıdır. Toplumun faydası gereği, herhangi bir zarar verici eğilimi olmayan bir eylem suç olarak nitelendirilmemelidir. Zararlı olmayan bir eylemin suç olarak sınıflandırılması cezasını temelsiz hale getirecektir.³¹⁴

Bentham'ın teorisi suç niteliğinde olan eylemlerin belirlenmesinde toplumsal değerleri dışlayan ampirik bir yönteme başvurmaktadır. Bu yöntem gereği bireylerin acı çekmesine sebep olan eylemler, “yanlış” olarak nitelendirilecektir.³¹⁵ Ceza hukukunda da fayda prensibi ölçüt sağlamalı, kişilerin davranışlarının neden olduğu faydalı ve zararlı sonuçlar sınıflandırılarak zararlı eylemler objektif olarak saptanmalıdır. Suçların saptanmasında subjektif nedenler rol oynamamalı, davranışların bireyler veya toplum nezdinde yol açtığı zarara göre suçların tasnifi gerçekleştirilmelidir.³¹⁶

Zararın, suçun değişken sonuçları olarak algılanması yaklaşımı, **Bentham**'ın sayısız zararlı eylem veya suç kategorisi üretmesine yardımcı olmuştur. Suçun ne şekilde etki ettiği, ne miktarda etki ettiğinin veya zarar verdiğinin kesin olarak hesaplanmasından daha önemli görülmektedir. **Bentham**'ın teorisi acı, zarar veya mutsuzluk yaratan eylemi belli bir yönde tanımlamayla, eylemin yol açtığı zararı kesin bir şekilde hesaplamaktan daha fazla ilgilenmiştir.³¹⁷

³¹⁴ Bentham, 2000, s. 158.

³¹⁵ Draper, 2000, s. 193.

³¹⁶ Sabine, 1991, s. 73; Güriz, 2011, s. 248.

³¹⁷ Draper, 2002, s. 11.

Bentham, suçların tasnifinde suç niteliğindeki eylemin zararının yöneldiği tarafı ölçüt olarak almıştır. Eylemin zararı belirli kişilere veya tayin edilemeyen kişilere yönelebilir. Eylem, suçlu dışındaki belirli bireylere zarar vermişse, eylemi bireylere karşı işlenen suçlar kategorisinde sınıflandırmak gerekmektedir. Bireylere karşı işlenen suçlar suçlar ayrımının ilk kategorisini oluşturmaktadır. Bireylere karşı işlenen suçların, diğer suçlardan ayırt edilmesi amacıyla özel suçlar veya dışa dönük özel suçlar olarak da adlandırılması mümkündür.³¹⁸

Kimi zaman suçun zarar verdiği kişilerin tayin edilmesi mümkün değildir. Suçun zarar verdiği bireyler topluluğu, toplumun bütünü veya belli bir kesimi olabilir. Suç belli bir kesime yönelikse kesimdeki kişileri bir suçun zararına uğramada birleştiren, aynı çevrede ikamet etmek gibi bir neden olabilir. Birleştirici sebep, söz konusu kesimi toplumun geri kalan kısmından ayırt etmektedir. Sonuç itibariyle, bir çevreye karşı suçlar ve bir sınıfa karşı suçlar genel olarak suçların ikinci kategorisini meydana getirmektedir. İkinci kategorideki suçları diğerlerinden ayırt etmek için, yarı toplumsal suçlar olarak da adlandırmak mümkündür.³¹⁹

Suçlunun kendisine karşı işlediği suçlar ve dolayısıyla sadece kendisine zarar veren suçlar, suçların üçüncü kategorisini oluşturur. Suçlunun kendisine karşı işlediği suçları diğer suçlardan ayırt etmek için, kişinin kendisine dönük suçlar olarak da adlandırmak mümkündür.³²⁰

Dördüncü kategorideki suçlar, toplumu oluşturan çok sayıda ve tayin edilemeyen bireyler üzerinde uzak bir zarara sebep olan suçlardır. Suçun zarar

³¹⁸ Bentham, 2000, s. 158-159.

³¹⁹ Bentham, 2000, s. 159.

³²⁰ Bentham, 2000, s. 159.

verdiği bireylerden hiçbiri bir diğerine göre daha çok acı çekiyor değildir. Söz konusu suçlar, toplumsal suçlar veya devlete karşı suçlar olarak adlandırılabilir.³²¹

Suçların beşinci kategorisindeki suçlar ise, işlendikleri şartlar veya işlenme amaçlarına göre, belli veya bilinen herhangi bir şeklin dışında zarar veren suçlardır. **Bentham**, bahsedilen suçları çok şekilli veya heterojen suçlar olarak adlandırmaktadır. Çok şekilli suçlar sahtekârlık suretiyle işlenen suçlar ve güvene karşı suçlar olmak üzere iki çeşittir.³²²

B. Suçların Alt Ayrımları

Bireylere karşı işlenen suçlar, kişiliğe karşı işlenen suçlar, kişinin durumuna karşı işlenen suçlar, itibara karşı işlenen suçlar, mala karşı işlenen suçlar, hem kişiliğe hem mala karşı işlenen suçlar ve hem kişiliğe hem de itibara karşı işlenen suçlar olmak üzere altı çeşittir.³²³

Bireylere karşı işlenen suçlar bireyin kişiliğine veya bireyin etrafındaki dış unsurlara yönelebilir. Bireyin varlığı, esenliği ve mutluluğuna karşı işlenen suçlar bireyin kişiliğine karşı işlenen suçlardır. Bireyin ilişkili olduğu, mutluluğunu etkileyen, etrafında yer alan dış unsurlara yönelen suçlar da bireye karşı işlenen suçlar kategorisinde yer alır. Söz konusu unsurlar kişinin malı, itibarı ve durumudur.³²⁴

Bireyin kişiliğine yönelen suçlar bireyin ruhuna ve bedenine yönelebilecektir. Kişiliğe karşı suçlar, bireyin iradesi üzerinde etki vasıtasıyla işlenip işlenmemesine

³²¹ Bentham, 2000, s. 159.

³²² Bentham, 2000, s. 159-160.

³²³ Bentham, 2000, s. 162.

³²⁴ Bentham, 2000, s. 160-162.

göre değişmektedir. Bireyin iradesi etki altına alınarak, zor yoluyla zararlı bir tutum benimsemesine yol açılabilir. Birey zararlı bir edimde bulunmaya zorlanıyorsa baskı, bir edimden alıkonulmaya çalışılıyorsa kısıtlama söz konusu olacaktır. Zor yoluyla işlenen suçlar haksız hapsedme, haksız sürgün etme gibi örnekleri içerir. Kişinin iradesi söz konusu olmaksızın kişiliğine yönelen suçlar, zararı geçici olan basit cismani yaralama, zararı kalıcı olan onarılamaz cismani yaralama, basit ruhsal yaralama, adam öldürme gibi şekillerde kendini gösterebilir.³²⁵

Bentham'a göre, kişinin malı, onun mutluluğunu arttıran veya onun güvenliğini temin eden bir nesnedir. Kişinin malından, güvenliği sağlama veya kişinin mutluluğunu arttırma imkânını eksilten bir suç, mala karşı suç olarak adlandırılır. Malın haksız olarak imhası, haksız olarak hasara uğratılması, malın haksız olarak alıkonulması mala karşı işlenen suçlardandır. Malın haksız olarak alıkonulmasına güvenin ihlali eşlik ediyorsa suç zimmet olacaktır. Alıkonulmaya eşlik eden durum malı sonsuza dek alıkoymak ise, suç hırsızlık olarak adlandırılacaktır. Eğer mal ondan istifade eden kişiden, bedeni üzerinde zor kullanılarak alınmışsa soygun, kişinin hile yoluyla elde edilmiş rızasıyla alınmışsa dolandırma suçu söz konusu olacaktır.³²⁶

Bir suç, kişinin özel bir ilişkiyle bağlı olduğu bir kimsenin hizmetinden mutluluk elde etme imkânını azaltmışsa, kişinin durumuna veya pozisyonuna karşı bir suç işlendiğinden bahsetmek mümkündür. Özel bir ilişkiyle bağlı olunan kişi eş, ebeveyn, efendi, uşak, çocuk olabilir. **Bentham**, kişinin durumu veya pozisyonunu, kişinin kendisiyle alakalı kimselerle arasında bulunan ve karşılıklı görev ve yetkilere

³²⁵ Bentham, 2000, s. 180-181.

³²⁶ Bentham, 2000, s. 160, 183-184.

dayanan ilişkiler olarak açıklamaktadır. **Bentham**, söz konusu ilişkilerin sayısız çeşitlilikte olduğunu belirttikten sonra, ilişkilerin ortaya çıktıkları alana göre sınırlarının çizilebileceğini ifade etmiştir. Kişilerin hayattaki pozisyonunu belirleyen söz konusu ilişkiler, aile içinde kendilerini gösterdiklerinde aile içi ilişkiler adını almaktadırlar. Daha geniş bir alanda bulunmaları halinde, ilişkiler, medeni ilişkiler olarak adlandırılacaklardır. Aile içi ilişkiler doğal veya kurulmuş ilişkiler olabilirler. Doğal ilişkiler, kişiler arasında soyun devam ettirilmesi tasasına dayanan ilişkilerken, kurulmuş ilişkiler tamamen hukuk tarafından yaratılmış olan ilişkilerdir. Doğal olmayan ilişkilerde hukuk, bir yükümlülüğün dayatılması yoluyla işlemektedir. Ebeveyn-küçük ilişkisi doğal bir ilişkiyken, vesayet ilişkisi veya efendi-uşak ilişkisi doğal olmayan bir ilişkidir. Dolayısıyla bir kimsenin sahip olduğu ebeveynlik durumu doğal bir durum iken, vasilik veya efendilik doğal olmayan durumlardır. **Bentham**, çeşitli durumlara karşı işlenecek suçları, çoğu durum özelinde sıralamıştır. Genel olarak hak, yetki veya yükümlülüğe dayanan ilişkilerin doğası fazla değişken olmadığından, durumlara karşı suçlar da büyük ölçüde farklılık göstermemektedir. Sözelimi ebeveynlik durumuna karşı işlenecek suçlar ebeveynlik durumunun haksız olarak elden alınması, ebeveynliğin haksız olarak askıya alınması, ebeveynliğin haksız olarak tasfiyesi, ebeveynliğin gasp edilmesi, ebeveynlik durumunun haksız olarak bahşedilmesi, ebeveynlik durumunun haksız olarak reddedilmesi, ebeveynlik velayetinin kötü idaresi, ebeveynlikten kaçma, ebeveynlik yetkilerinin suiistimal edilmesi, ebeveynliğin haksız olarak dayatılması, küçüğün zararına zimmete para geçirme, küçüğün mali kaynaklarının israfı, ebeveynlik velayetinin ihlali, ebeveyninden kaçma, çocuk hırsızlığı, ebeveyne karşı görevin ihlali ve küçüğün zararına rüşvet verme olarak örneklenmiştir. Efendilik durumuna karşı işlenecek

suçlar ise, efendilik durumunun haksız olarak elden alınması, efendilik durumunun haksız olarak askıya alınması, efendiliğin haksız olarak tasfiyesi, efendilik durumunun gaspı, efendilikten haksız feragat, efendiliğin haksız reddi, efendiliğin zorla kabul ettirilmesi, efendilik durumunun suiistimali, efendilik durumunun ihlal edilmesi, uşağın görevlerini ihmali, uşakların firar etmesi ve uşağın hırsızlık etmesidir. Aynı şekilde, uşaklık durumuna karşı işlenecek suçlar da mevcuttur. Benzer şekilde uşaklık durumunun haksız olarak elden alınması, askıya alınması, tasfiyesi, gaspı, haksız olarak bahşedilmesi, uşaklık durumundan haksız feragat, uşaklık görevlerinin ihlali, uşaklık durumunun haksız reddi, uşağın firar etmesi, hırsızlığı, efendiliğin suiistimali uşaklık durumuna karşı işlenmiş suçlardır.³²⁷

Kişinin, özel bir ilişkiyle bağlı olup olmadığı önemli olmaksızın, insanların faaliyetinden mutluluk veya güvenlik temin etme imkânını azaltan bir suç ise, kişinin itibarına yönelik bir suçtur. İtibara karşı suçlarda, kişinin mağduriyeti tek bir biçimde, insanların iyi niyetinden mahrum olma biçiminde ortaya çıkmaktadır. **Bentham**, söz konusu suçlara iftira ve hakaret eylemlerini örnek göstermektedir. Kişinin hem diğer insanların iyi niyetinden mahrum edilmesi hem de bir aşağılamaya maruz bırakılması durumunda, hem kişiliğe karşı hem de itibara karşı suçtan bahsetmek mümkündür.³²⁸

Kişinin hem itibarına hem de kişiliğine yönelen suçlara başlıca, bedensel aşağılama, tecavüz, baştan çıkarma gibi suçları örnek gösteren **Bentham**, hem kişiliğe hem de mala yönelen suçlara ise mülkiyetin cebren sınırlanması, mülkiyetin

³²⁷ Bentham, 2000, s. 160-161, 187-194.

³²⁸ Bentham, 2000, s. 162, 181-182.

cebren elden çıkarılması, cebren taşınır işgali, soygun, cebren taşınır ve taşınmazların alıkonulması, konut dokunulmazlığının ihlali gibi örnekler vermiştir.³²⁹

Bentham, bir suçun verdiği zararın işlendiği anda veya geçmişte ortaya çıkması halinde, o suçun yarı toplumsal suç olduğundan bahsedilemeyeceğini belirtmiştir. Zira zarar hâlihazırda ortaya çıkmışsa, mağdurlar belirli kişilerdir. Ancak yarı toplumsal bir suçta, mağdurlar tayin edilemeyen kimselerdir. Yarı toplumsal bir suçta, gelecekte ortaya çıkacak olan, tehlike türünden bir zarar söz konusudur.³³⁰

Kişi, kasıtlı veya kasıtsız olarak, yarı toplumsal bir suç işleyerek bir çevreyi veya bir sınıfı tehlikeyle karşı karşıya bırakmış olabilir. Suçlu kasıtsız ise, tehlike gerçekleştiği anda felaket adını alır. Suçlunun kasıtsız olarak işlediği yarı toplumsal suç, felaket yollu yarı toplumsal suçtur. Ancak suçlu yarı toplumsal suçu kasıtlı olarak işlemişse, tehlike gerçekleştiği anda, kabahat adını alacaktır.³³¹

Bentham, kendine dönük suçları bireylere karşı suçlarla bağlantılandırarak açıklamaktadır. Bir kişi bir bireye hangi açılardan zarar verebilirse, kendisine de aynı şekilde zarar verebilecektir. Bireye karşı işlenen suçlarda bireyin kişiliğine, durumuna, malına ve itibarına karşı suç işlemek nasıl mümkünse, kişi kendi kişiliğine, durumuna, malına ve itibarına karşı suç işleyebilecektir. Bireylere karşı işlenen suçlarla, kendine dönük suçların ayrımı paralel olduğuna göre, kişinin kendisine karşı işlediği suçlar da, kişinin kişiliğine karşı işlediği suçlar, malına karşı işlediği suçlar, durumuna karşı işlediği suçlar, itibarına karşı işlediği suçlar, hem

³²⁹ Bentham, 2000, s. 186-187.

³³⁰ Bentham, 2000, s. 161.

³³¹ Bentham, 2000, s. 162.

kişiliğine hem itibarına karşı işlediği suçlar ve hem kişiliğine hem de malına karşı işlediği suçlar olmak üzere altı çeşittir.³³²

Toplumsal suçlar on bir alt başlıktan oluşmaktadır. Söz konusu on bir toplumsal suç türü dış güvenliğe karşı suçlar, adalete karşı suçlar, polisin koruyucu birimine karşı suçlar, kolluk kuvvetlerine karşı suçlar, toplumsal mutluluğun artırılmasına karşı suçlar, kamu servetine karşı suçlar, milli servete karşı suçlar, nüfusa karşı suçlar, egemenliğe karşı suçlar, dine karşı suçlar ve genel milli menfaate karşı suçlardır.³³³

Dış güvenliğe karşı suçlar, toplumda, harici düşmanlarla savaştan kaynaklanan zararlara yol açma eğilimindeki suçlardır. Adalete karşı suçlar, toplumu dahili düşmanların zararlı eylemlerine karşı, eylemlerin gerçekleşmesinden ve keşfinden sonra savunan güçlerin icraatlarını, yanlış yönlendirme veya engelleme eğilimindeki suçlardır. Polisin koruyucu birimine karşı suçlar ise, aynı şekilde, toplumu dahili düşmanların eylemlerine karşı fakat söz konusu eylemler gerçekleşmeden evvel tedbirler yoluyla koruyan güçlerin icraatlarını engelleme veya yanlış yönlendirme eğilimindeki suçlardır.³³⁴

Kolluk kuvvetlerine karşı suçlar toplumu yabancı güçlerle olan savaşlardan meydana gelen zararlardan ve gerekirse dahili düşmanların eylemlerinin zararlarından korumak için var olan kurumları yanlış yönlendirme veya engelleme eğilimindeki suçlardır. Milli mutluluğun artırılmasına karşı suçlar ise toplumun mutluluğuna muhtelif yollarla katkı yapmaya programlanmış kurumları yönetmek

³³² Bentham, 2000, s. 162-163.

³³³ Bentham, 2000, s. 163.

³³⁴ Bentham, 2000, s. 165-166.

için var olan güçlerin icraatlarını engellemeye meyyal olan suçlardır. Kamu servetine karşı suçlar, hükümetin fon olarak ayırdığı paranın miktarını azaltmaya veya yönetimini yanlış yönlendirmeye yönelik suçlardır. Nüfusa karşı suçlar toplumun üye sayısı toplamını azaltma eğilimindeki suçlardır. Milli servete karşı suçlar toplumun muhtelif üyelerinin mülklerinin sayısını azaltmak veya değerini düşürmek eğilimindeki suçlardır.³³⁵

İnsan doğasındaki suç işleme eğilimine karşı devletin elinde ceza ve ödül olmak üzere iki güç vardır. Ceza, bütün durumlara ve sıradan durumlara uygulanabilir. Ödül ise, sınırlı sayıda ve olağandışı nitelikte durumlara uygulanabilir niteliktedir. **Bentham**, dine karşı suçları açıklarken ceza ve ödül mekanizmasından yararlanmaktadır. Kişi kendisini ceza veya ödülle buluşturacak bir eylemde bulunmuşken, cezalandırma veya ödüllendirmeye görevlendirilmiş kimseler, kişiyi göremeyebilir veya o kişiye ulaşamayabilir. **Bentham**'a göre, cezai otoritenin söz konusu eksikliğini gidermek için, insanların zihninde ceza dağıtan ve ödül bahşeden ve beşeri cezai otoritenin hiçbir eksikliğini barındırmayan yüce bir varlığın bulunduğu dair bir inancın yerleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla din olarak yapılandırılan söz konusu inancın etkisini azaltma veya ziyan etme eğilimindeki eylemler dine karşı suçlar olarak adlandırılmalıdır.³³⁶

Bentham, on birinci toplumsal suç türü olarak saydığı genel olarak milli menfaate karşı suçları, sayılan on suç türünün etkileri yönünde etkide bulunan suçların genel adı ve türü olarak sunmaktadır.³³⁷

³³⁵ Bentham, 2000, s. 166.

³³⁶ Bentham, 2000, s. 166-167.

³³⁷ Bentham, 2000, s. 167.

Beşinci suç türü olan çok şekilli suçlar sahtekârlık suretiyle işlenen suçlar ve güvene karşı suçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Sahtekârlık başlığı altındaki suçlar, basit sahtekârlıklar, sahtecilik, sahte kimliğe bürünme ve yalan beyandır.³³⁸

Sahtekârlık suretiyle işlenen suçlar genellikle hitabet yeteneğinin veya insanların inançlarını etkileyebilme kabiliyetinin kötüye kullanılması şekillerinde ortaya çıkmaktadır. Sahtekârlıkların şekilleri farklı olsa da, ortak noktaları insanların şeyleri gerçekte olduğundan farklı algılamalarına sebep olmalarıdır. Sahtecilik, sahte kimliğe bürünme ve yalan beyan, birbirlerinden içerdikleri belli şartlara göre ayrılmaktadırlar. Basit sahtekârlık ise söz konusu şartların hiçbirini barındırmamaktadır. Bahsedilen şartlar sahtekârlığın gerçekleştirildiği biçim, suçla onu gerçekleştiren kişinin kimliği arasında bir bağın olup olmaması durumu ve icra edildiği durumun resmiliğidir.³³⁹

Güvene karşı suçlar bir kimseye başkalarının menfaati için kullanması üzerine, bir yetki veya hakkın verildiği durumlarda görülmektedir. Güvene karşı suçlar güvene dayalı yetkinin haksız olarak geri alınması, güvene dayalı yetkinin haksız olarak askıya alınması, güvene dayalı yetkinin haksız olarak tasfiye edilmesi, güvene dayalı yetkinin gasp edilmesi, haksız olarak güvene dayalı yetkinin bahşedilmesi, güvene dayalı yetkiden haksız feragat, güvene dayalı yetkinin haksız reddi, güvene dayalı yetkinin haksız olarak dayatılması, güvene dayalı yetkinin suiistimal edilmesi, güvene dayalı yetkinin ihlal edilmesi, rüşvet ve güveni kötüye kullanma olarak örneklenmiştir.³⁴⁰

³³⁸ Bentham, 2000, s. 167-168.

³³⁹ Bentham, 2000, s. 168.

³⁴⁰ Bentham, 2000, s. 175-179.

VIII. BENTHAM'IN İDAM CEZASINA YAKLAŞIMI

Tarih boyunca dini veya sivil birçok otorite çeşitli suçlar için idam cezasını uygulamıştır. Avrupa Aydınlanmacılığı boyunca idam cezasına karşıtlık yoğunlaşmış, **Bentham** ve **Beccaria**'nın başını çektiği reformcular idam cezasının kaldırılması için çağrıda bulunmuşlardır. Bilhassa İngiltere'de, **Bentham**'ın izleyicisi ve dostu olan **Romilly**'nin takdim ettiği reformlar aracılığıyla idam cezasının kaldırılması hususunda gelişmeler meydana gelmiştir. Söz konusu çağrıdan bu yana, ABD haricinde, birçok batı endüstri toplumu idam cezasını kaldırmıştır.³⁴¹ ABD'de on dokuzuncu yüzyılda en az dört eyalette idam cezası yasaklanmış, Hollanda, Portekiz, İtalya gibi Kara Avrupası ülkelerinde kaldırılmış, Çarlık Rusya'sında ise ağır siyasi suçlar dışında kaldırılmıştır.³⁴²

İngiltere'de on dokuzuncu yüzyıl öncesinde bütün önemli ve bazı önemsiz suçların cezası idamdı.³⁴³ **Üçüncü Henry** döneminde bilinen on bir tane suç niteliğinde eylem vardı ve neredeyse hepsinin cezası idamdı.³⁴⁴ Britanya İmparatorluğu, on dokuzuncu yüzyılda da hafif suçlar için öngördüğü zalim cezalar nedeniyle eleştirilmekteydi. Araştırmalara göre İngiltere'de yüz altmışın üzerinde suç idam cezasıyla cezalandırılmaktaydı. On dokuzuncu yüzyılda idamla cezalandırılan hafif suçlara örnek olarak hırsızlık, avlanma gibi suçlar gösterilmektedir. Yoksul

³⁴¹ H. Dezhbakhsh , P. H. Rubin, J. M. Shepherd, "Does Capital Punishment Have a Deterrent Effect? New Evidence from Postmoratorium Panel Data", **American Law and Economics Review**, Vol. 5, No. 2, 2003, s. 347.

³⁴² Gregory, 1900, s. 8.

³⁴³ R. A. Posner, "An Economic Theory of the Criminal Law", **Columbia Law Review**, Vol. 85, No. 6, 1985, s. 1212.

³⁴⁴ J. Stephen, **A History of the Criminal Law of England**, 1883, s. 219.

kesim çalmaya, besin elde edemediği için yasak bölgede avlanmaya mecbur kalmış, artan suçlar idam cezası sayısını da arttırmıştır. 1803 ve 1810 yılları arasında 1872 kişi yiyecek hırsızlığı ve muhtelif mala karşı suçlardan dolayı idama mahkûm edilmiştir.³⁴⁵

Döneminin cezalarından caydırıcı sonuçlar bekleyen **Bentham**, sürekli olarak, İngiltere’de yaygın bir tehdit olan idam cezasını kınamıştır. **Bentham**, en ağır suçlar için idam cezasının uygulanmaya devam etmesini gerekli gören **Paley** gibi diğer faydacı düşünürleri eleştirmiştir. **Bentham**’a göre daha hafif bir ceza, kesinliğiyle müsrif bir cezadan daha fazla etkili olacaktır. Dahası idam cezası caydırıcılıkta etkisiz olduğu için uygulanmaması gereken bir cezadır.³⁴⁶

İngiltere’de **Bentham**’ın da aralarında olduğu kişilerin sürekli çabaları sonuç vermiş, idam cezasının uygulandığı suç sayısı kademeli olarak azalmıştır. **Romilly**’nin on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde teklif ettiği küçük değişiklikler ve **Bentham**’ın yüzyılın ilk otuz yılında çalışmalarında sunduğu öneriler, 1868’de halk huzurunda idamın kaldırılmasıyla bir ölçüde zaferine erişmiştir. İngiliz yasa koyucular, sorunu **Bentham**’ın haz ve acıya dayanan teorisine göre değerlendirmemiş olsalar da, ölümünden sonraki dönemde gerçekleşen radikal değişiklikte **Bentham**’ın izlerini görmek mümkündür.³⁴⁷

1808-1816 yılları arasında, **Romilly**, Parlamento’ya, ölüm cezasının hafifletilmesine yönelik sayılarca teklif sunmuştur. 1808’deki teklifi sayesinde bir kimseden değeri beş şilin veya beş şilinin altında olan bir şey çalma eylemi için idam

³⁴⁵ Lundin, 1920, s. 57-58.

³⁴⁶ Draper, 2000, s. 196, Lundin, 1920, s. 58.

³⁴⁷ Lundin, 1920, s. 58.

cezası kaldırılmıştır. 1816 tarihli teklifi ise, aynı değerde dükkan hırsızlığı için idam cezasının kaldırılması yönündeydi. Ancak Parlamento üyeleri, idam cezasını hafifletmenin suç sayısını arttıracaklarını düşünerek teklifi reddetmişlerdir.³⁴⁸

Bentham'ın idam cezasının alternatifi olarak hapis cezasını tercih ettiği dönem boyunca, ağır suçlar genel olarak idam cezasıyla cezalandırılmaya devam etmekteydi. **Bentham**, 1830'a dek, idam cezası karşıtlığının nedenlerini yayınlamamıştı. 1831'de Fransa'nın yurttaşlarına hitaben idam cezası karşıtı bir bildirisini yayınlamıştı.³⁴⁹ **Bentham**, "To His Follow Citizens of France on Death Punishment" başlıklı bildirisinde idam cezasının istisnasız bir şekilde kaldırılması gerektiğini savunmuş, tekrar eden suçlar da dahil olmak üzere, hiçbir suça uygulanmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁵⁰

Bentham'a göre, idam cezasının uygunsuzluğunun birçok nedeni, olumsuz pek çok özelliği vardır. İdam cezasının ilk olumsuz özelliği diğer cezalarla karşılaştırıldığında oldukça etkisiz olmasıdır. Cezanın ikinci olumsuz özelliği cezanın affedilebilir olmayışıdır. Bir kısmı uygulandıktan sonra kalanından vazgeçilmesi veya cezadan dönülmesi gibi bir durumun mümkün olmamasıdır. Üçüncü olumsuz özelliği, cezanın başka suçlar üretme eğilimidir. Son olumsuz özelliği ise, hukuksuz aflar yoluyla ortaya çıkan suçları arttırmasıdır.³⁵¹

İdam cezasının etkisiz olmasının sebeplerinden biri, suçlunun mahkûm edilmesi için işbirliğine ihtiyaç duyulan belirli kişilerin ihbarcının, tanığının, savcının,

³⁴⁸ Lundin, 1920, s. 57.

³⁴⁹ Draper, 2002, s. 15-16.

³⁵⁰ J. Bentham, **To His Fellow Citizens of France on Death Punishment**, London, 1831, s. 3

³⁵¹ Bentham, 1831, s. 2.

yargıcın ve jüri başkanının kendi üzerlerine düşeni yapmaktaki isteksizliğidir. Böylece, idam cezası suçları önleyici etki göstermekten uzak bir ceza olmaktadır.³⁵²

İdam cezasının etkisizliğinin ikinci sebebi suçludan kaynaklanmaktadır. Suça teşvik edilmiş kişiler, görece cezanın tehlikesine karşı daha kayıtsızdırlar. Diğer yandan değişik sınıflardan kimi insanların, sözgelimi savaşılan askerlerin, sağlıksız koşullarda çalışan insanların ve denizcilerin birçoğunun ölüm türünden bir acının korkusuna hâlihazırda göğüs gerdiği ve dolayısıyla kayıtsızlaştığı sonucuna varmak mümkündür.³⁵³

Bentham'a göre uygarlık ilerleme kaydettikçe cezaya hükmedilmesine katkı sağlamadaki isteksizlik de ilerleyecektir. İdam cezasına hükmedilmesi olanaksızlaşacak ve isteksizlik sonucu idam cezasına mahkûm edilmiş bir suç cezasız da kalabilecektir. **Bentham** isteksizliğin derecesini belirlemek için bir örnek vermektedir. İngiltere'de jürilerin, cezası idam olan, otuz dokuz şilin değerinde altın çalınması suçunun yargılanma aşamasında yalan beyanda bulunmaları, idam cezasının uygulanmasına razı olmadıklarını göstermektedir. **Bentham**'a göre jüri üyelerinin uygulamaya gönülsüz oldukları söz konusu idam cezası yerine, idam cezasını ikame eden başka bir ceza olsaydı uygulanacak ve her hâlükârda, isteksizlikten dolayı uygulanmayan bir idam cezasından daha etkili olacaktır.³⁵⁴

Yasayı uygulayacak olanların gönülsüzlüğü, suçların cezasız kalması gibi tehlikeli bir duruma sebep olma potansiyeline sahiptir. **Bentham**'a göre

³⁵² Bentham, 1831, s. 4-5.

³⁵³ Bentham, 1831, s. 5.

³⁵⁴ Bentham, 1831, s. 5.

uygulanmayan ve etkisiz kalan idam cezasının tek etkisi, çeşitli suçların cezadan muaf olmasına sebep olmaktadır.³⁵⁵

İdam cezasının ikinci olumsuz özelliği, cezanın affedilebilir nitelikte olmamasıdır. Cezalar anlık cezalar ve sürekli cezalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürekli cezaların uygulanması bir süreklilik içinde gerçekleşir. Ancak anlık cezalar icra edildikleri anda sona ermektedirler. Anlık cezalar, uygulandıktan sonra, geri kalanının affedilmesi mümkün olmayan, dönülemeyen türden cezalardır. İdam cezası da affi mümkün olmayan bir cezadır. Sürekli cezalarda, cezanın bir kısmı uygulandıktan sonra kalanının affedilmesi gibi bir durum söz konusu olabilmektedir. Diğer yandan cezanın affi, uygulanmış bir idam cezası için söz konusu olamayacaktır. Öyleyse adaletin cezanın affını gerektirdiği durumlarda, uygulanmış bir idam cezası adaletsizlik yaratacaktır.³⁵⁶

Bentham, affin söz konusu olabileceği bazı durumlara örnekler vermiştir. Suçlu olduğu sanılan kişinin suçsuzluğu ortaya çıkarsa, sadece suçlunun yerine getirebileceği özel bir hizmet söz konusu ise, insanlığın iyiliğine herhangi bir hizmet yalnız suçlu tarafından yerine getirilebilecekse veya başka birinin muhtemel suçluluğuna işaret eden bir kanıt ortaya çıkmışsa, suç affa tabi olmalıdır.³⁵⁷

İdam cezası sürekli veya anlık olmak üzere, diğer bütün cezalarla karşılaştırıldığında da uygunsuz kalmaktadır. Kamçı cezası, para cezası gibi diğer

³⁵⁵ Bentham, 1831, s. 5.

³⁵⁶ Bentham, 1831, s. 6.

³⁵⁷ Bentham, 1831, s. 6.

bütün cezalarda, idam cezasının aksine, suçlu olduğu sanılan kişinin, cezası uygulandıktan sonra tazmin türünden bir telafi elde edebilme şansı vardır.³⁵⁸

Bentham'a göre, idam cezasının diğer bir kötü özelliği, suç üretme eğilimidir. Yanlış kanıtın neden olduğu kötülüğe doğru kanıtın yokluğu da sebep olmaktadır. Sözgelimi, yanlış bir kanıttan hareketle suçsuz bir kişi idam edilebilir. Doğru kanıtın yokluğunda ise, bir suçlu beraat ettirilerek cezadan muaf tutulur ve suçlarına suç eklemek üzere topluma karışabilir. Yanlış bir kanıtla idam cezasına karar verilip de mahkûm idam edildiğinde, mahkûmun bağlantılı diğer davalarda kanıt sunması ihtimali de bertaraf edilmiş olacaktır. Doğru kanıtın yokluğundan ötürü gerçekte suçlu olan kimseler beraat ettirilecektir. İdam cezası doğru kanıtları, kanıtların kaynağını, bir anlamda yok etmekte ve kanıtların yokluğu sayesinde cezadan muaf kalan kimselerin kötülük yapmakta elini kuvvetlendirmektedir. **Bentham**, böyle bir kötülüğe, başka hiçbir cezanın sebep olamayacağını belirtmiştir.³⁵⁹

İdam cezasının son kötü özelliği, haksız şekilde affının zararlı etkileridir. Yönetim şeklinin monarşi olması durumunda, monarkın elinde af yetkisi olacaktır. Monark, idam cezasını da af listesine dahil ettiğinde, af yetkisiyle keyfince sınırsız olarak kötülük yaratma olanağına sahip olacaktır. Monarkın cinayet suçunu affetme yetkisi, doğası itibarıyla, suiistimal ve kötü yönetim kaynağıdır. **Bentham**'a göre, cinayeti affa tabi tutmak, bir kişiyi, birçok kişiyi, sayılarca kişiyi öldürmek demektir.³⁶⁰

³⁵⁸ Bentham, 1831, s. 6.

³⁵⁹ Bentham, 1831, s. 7.

³⁶⁰ Bentham, 1831, s. 7-8.

Af yetkisi elinde olan bir monark, korku ve umudun etkisi altında hayal gücü tarafından üstün bir güç, insanların tapındığı bir tür tanrı mertebesine çıkarılmaktadır. Cennetteki Tanrının vekili, sureti ve temsilcisi olarak görülmektedir. **Bentham**'a göre, söz konusu zarar verici anlayışta idam cezasının büyük ölçüde katkısı vardır. Gökyüzünün Tanrısında öldürme ve yaşatmanın gücü vardır. Yeryüzünün Tanrısında da, af yetkisiyle aynı güçler hasıl olmaktadır. Merhamet kavramının söz konusu olduğu durumlarda acı veya haz üreten bir varlığın bulunduğu düşünülmektedir. Merhamet gökteki Tanrının niteliklerinden biridir. Aynı zamanda hukuk vasıtasıyla yeryüzündeki tanrının da bir niteliği olarak görülür. Fakat monarkın merhameti suçlunun toplumda neden olacağı kötülükten başka bir şeye yol açmayacaktır. Ceza hukukunda fayda prensibi öncelikli prensiptir ve onun yerini merhamet cinsinden başka bir şey almamalıdır.³⁶¹

Bentham'a göre af yetkisi bazı sınırlamalara tabi olarak uygulanmalıdır. Belli sınırlamalar olmaksızın af yetkisinin doğurabileceği zararlar engellenemeyecektir. İlk sınırlama affın bahşedilmesinin bazı şartlara tabi olmasıdır. İlk şart, affın, birden fazla suçlu olması durumunda, ayrıca bir kişiye değil bütün suçlulara uygulanmasıdır. İkinci şarta göre af, hüküm verildikten sonra, mahkûmun masum olduğu keşfedilmişse uygulanmalıdır. Üçüncü şarta göre, af uygulanması durumunda mahkûmdan özel bir hizmette bulunması veya uygun şartlarda beklenebilecek bir hizmeti yerine getirmesi istenmelidir. Suçtan daha az zarar verici olmayan özel bir hizmet suçludan sağlanamayacaksa, hizmetin başka bir birey tarafından yerine getirmesi istenebilir.³⁶²

³⁶¹ Bentham, 1831, s. 8.

³⁶² Bentham, 1831, s. 9.

İkinci sınırlama, affin şarta bağlı olmasıdır. **Bentham**'a göre, suçlu hizmeti icra etmediği sürece, hizmet icra edilene dek af yetkisi kullanılmamalıdır. Hizmetin yerine getirilmesinden sonra af yetkisi kullanılabilir.³⁶³

Üçüncü sınırlama, affin nihai ve kesin değil, mühletle sınırlı ve geçici olması gerekliliğidir. Yetkiye getirilmesi gereken dördüncü sınırlama, icra edilen hizmete, toplum çıkarları zarar görmeyecek şekilde kamuya açıklık kazandırılmasıdır. Beşinci sınırlama, kişinin görevini aksatmadan yerine getirmesinin sağlanması için, yapması gereken hizmetlerin bir listesinin hazırlanması ve listeye kamuya açıklık kazandırılmasıdır. Duyuru, her suçlunun yükümlülüklerini açıklama ve gerekçelendirme için gereklidir.³⁶⁴

Bentham'a göre, af yetkisi sınırlanmazsa, her türden suça cezadan muafiyet tanınmış olacaktır. Her türlü suça ve kötülüğe muafiyet devletin çözülmesine ve nihai olarak politik toplumun dağılmasına sebep olacaktır.³⁶⁵

Bentham, idam cezasının evrensel olarak uygulanmasının idamın gerekli olduğunu veya evrensel olarak onaylandığını gösterdiği yönündeki iddialara, idam cezasının örfi olarak kabul edildiği doğrulamasıyla cevap vermektedir. Gelenekler, adetler idam cezasını destekler durumdadır. İdam cezası bütün devletlerde, en erken dönemlerden beri örfi olarak uygulanmıştır. İlkel bir önyargıdan ileri gelmiştir ve gelenekten doğan önyargı idamı destekler durumdadır. Ancak idamın geleneksel şekilde kabul edilmesi ve desteklenmesi belli sebeplerden ileri gelmektedir. Bahsedilen sebepler cezanın uygulanacağı eylemin toplumda yarattığı güçlü antipati,

³⁶³ Bentham, 1831, s. 9.

³⁶⁴ Bentham, 1831, s. 10.

³⁶⁵ Bentham, 1831, s. 10.

fayda prensibinin keşfedilmediği dönemlerde geçerli sayılan temelsiz antipatiler, kişisel çıkar, intikam isteği, hapsetme disiplinin yokluğu ve hapisane hücrelerinin eksikliğidir.³⁶⁶

Bentham, fayda prensibinin keşfedilmiş olduğu bir dönemde idam cezasının gereksiz ve faydasız bir uygulama olduğunu iddia etmektedir. **Bentham**, idam cezasının etkisizliği ve gereksizliğini tarihsel bir veriye dayanarak desteklemeye çalışmıştır. Verdiği örneğe göre, Toskana’da idam cezasının kaldırıldığı ara dönemde, diğer Roma devletlerine oranla suçlarda büyük bir düşüş meydana geldiği görülmüştür. Birkaç yıl boyunca suikastlerin sayısı Toskana’da altıyı geçmemişken, diğer Roma devletlerinde birkaç ayda altmıştan fazla suikast gerçekleşmiştir.³⁶⁷

Bentham’ın idam cezası karşıtı argümanlarının en fazla eleştiri aldığı noktalar verdiği örnek üzerinden gelişmiştir. **Bedau**, suç oranı ve en büyük mutluluk arasında ampirik bir bağın olmayışı eleştirisinde bulunmuştur. Bütün diğer etkenler sabit olduğunda, daha az suç oranı daha büyük mutluluğu yaratacaktır. Ancak diğer faktörler asla aynı kalmayacağından, **Bentham**, haddinden fazla bir basitleştirme ve genelleme eylemiyle itham edilmektedir. Öte yandan, Toskana ve Roma devletleri hakkındaki örneği dışında, **Bentham**’ın önermelerini ampirik verilerle de desteklememesi teorisine atfedilen eksikliklerden bir diğeridir.³⁶⁸

Bentham’ın eleştirisine atfedilen bir diğer eksiklik, idam cezasına dair değerlendirmesinin ceza için belirlediği özellikler üzerinden seyretmemesidir. Söz konusu özelliklerin, idam cezasının artı ve eksilerini tartmada en direkt yöntemi

³⁶⁶ Bentham, 1831, s. 3-11.

³⁶⁷ Bentham, 1831, s. 12.

³⁶⁸ Bedau, 1883, s. 1063-1064.

teşkil edecekleri iddia edilmiştir. Ancak, **Bentham** dillendirmemiş olsa da, söz konusu ihmalinin sebebi idam cezasını genel olarak tartışması, belirli bir suçun cezası olarak ele almaması olarak görülebilir. Bu sebeple, idam cezasının uygunluğunu, ideal cezaya getirdiği kurallar vasıtasıyla, idam cezasıyla cezalandırılan her suça göre değerlendirmesinin imkansız olacağı da bir gerçektir.³⁶⁹

Bentham'ın, idam cezası karşıtı faydacı argümanlarının tek başına idam cezasını haksızlaştırmak için yeterli olmadığı yönünde eleştiriler de vardır. **Maarten Berg**, ortaya koyduğu verilerle ABD'nin idam cezası uygulayan devletleriyle uygulamayanları arasında mutluluk üzerinden bir karşılaştırma gerçekleştirmiştir. İdam cezası uygulayan devletlerde mutluluk sonuç olarak 5.87 değerinde, cezayı uygulamayan devletlerde ise 5.72 değerinde hesaplanmıştır. Dünya genelinde aynı hesap tekrarlandığında idam cezası olmayan ülkelerde mutluluk değeri 5.42 iken, olanlarda 5.27 olarak tespit edilmiştir.³⁷⁰

Berg, idam cezasının uygulanmadığı devletlerin, uygulananlardan çok az bir farkla daha mutlu olduğunun altını çizmekte ve söz konusu verilere dayanarak, **Bentham**'ın idama salt faydacı argümanlarla değil, zımnen insan yaşamının kutsallığı gibi başka kriterler açısından da yaklaşmış olabileceğini iddia etmektedir. Diğer bir ihtimalse, **Bentham**'ın idamın mutsuzluk üzerindeki etkisini yanlış değerlendirmiş de olabileceğidir.³⁷¹

³⁶⁹ Bedau, 1983, s. 1038-1040.

³⁷⁰ Berg, 2010, s. 146, 150.

³⁷¹ Berg, 2010, s. 151-152.

IX. BENTHAM'IN İDEAL CEZAEVİ MODELİ OLARAK PANOPTİKON

A. Bentham'ın Cezaevi Reformuna Dair Düşünceleri

Bentham'ın, İngiliz hapishane sisteminin kötülüklerine, mahkûmların maruz bırakıldığı özensizlik ve bakımsızlık problemine eğilmiş olduğu görülmektedir.³⁷²

Bentham, cezaevlerindeki şartların iyileştirilmesi ve suçluların infazdan sonra iyi birer yurttaş olarak topluma katılması gerekliliği üzerinde durmuştur. **Bentham**'a göre mahkûmlara infaz sırasında sanat öğretilmesi, meslek kazandırılması ve mahkûmların gerekli ahlaki ve dini terbiyeyle donatılmaları üzerinden işleyen modern cezaevlerinin inşası gerekliydi. **Bentham**'a göre, zamanının hapishaneleri kötülük yuvalarıyken, suçluları düzeltmeye hizmet etmelerine olanak yoktu.³⁷³

Bentham'ın zamanında, yerleşik hapishanelerin yanı sıra sürgün cezasına hükmedilmiş mahkûmların geçici olarak hapsedildiği gemi hapishaneleri de faaliyetteydi. Mahkûmlar nakil için beklemek üzere bir süreliğine Thames Nehri, Plymouth limanı veya diğer limanlarda konuşlanmış gemi hapishanelerinde hapsedilirdi. Yüzebilir durumda olsalar da denize açılmayan, faaliyetine son verilmiş eski donanma gemilerinden dönüştürülen gemi hapishaneleri, yerleşik cezaevlerindeki kalabalık nüfus nedeniyle 1776'dan beri geçici hapisane olarak kullanılmıştı. Gemilerdeki koşullar sağlıksızdı. Mahkûmlar gün boyu bazı inşaat işlerinde veya kamu hizmetlerinde kullanılırdı.³⁷⁴

³⁷² Lundin, 1920, s. 59.

³⁷³ Copleston, 2000, s. 20; Güriz, 1963, s. 100.

³⁷⁴ "Prison Hulks", <<http://www.nla.gov.au/resarch-guides/convicts/convict-hulks>>, (24.11.2013)

İngiltere'deki gemi hapishaneciliği sistemi kalabalık nüfus ve daimi masraf dezavantajlarıyla yerleşik bir hapishane sistemini gerekli kılmıştı. 1810'da **Romilly**, Avam Kamarası'na sunduğu ceza hukukunda reform teklifiyle uzun zamandır ertelenmiş olan, ulusal bir cezaevinin inşasına başlanmasını önermişti. Teklif destek bulmuş, bir araştırma kuruluyla **Bentham** arasında gemi hapishaneleri, nakil gibi sorunların araştırılması ve Panoptikon'un değerlendirilmesi için randevu düzenlenmişti. Kurul 1811'de kararını açıkladığında, kişilerin muhafazasından ziyade, ıslah ve zihniyetin değiştirilmesine dayanan, tecrit, dini yapılanma ve istihdama dayanan bir cezaevi sisteminden yana olduğunu açıklayarak Panoptikon'u reddetmiştir. Kurulun kararı doğrultusunda hükümet 1812 yılında ulusal Millhouse Cezaevi'nin inşasına başlamıştır.³⁷⁵

Yerleşik cezaevlerinde mahkûmlara yemek ve sağlık hizmetinin sağlanmaması, mahkûmların ağır koşullarda çalıştırılması İngiltere cezaevlerinin en fazla eleştiri aldığı noktalardandı. Mahkûmların çalışmadıkları durumlarda açlığa terk edilmeleri ve sağlık koşulları üzerinde durulmayan bir mesele olmuştur.³⁷⁶ Çoğu cezaevinde su olmaması ve mahkûmlara üzerinde uyuyacakları samanın dahi temin edilmemesi dönemin cezaevlerinin eksiklerindedir. Hapishaneler genel olarak özel kurumlardır ve müdürleri mahkûmların sırtından para kazanmak için her yola başvurmaktadır. İnsanlar yasak olmasına rağmen zincirlenmekte, zincirlerin gevşetilmesi için rüşvet gerekmektedir. Yoksul mahkûmlar için düzenli yemek

³⁷⁵ S. Webb, B. Webb, **English Prisons Under Local Government**, New York, 1906, s. 47-48.

³⁷⁶ J. Howard, **The State of the Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and Account of Some Foreign Prisons**, Warrington, 1777, s. 8-9.

imkanı sağlanmamaktaydı.³⁷⁷ Özellikle borç sebebiyle cezaevine giren mahkûmların karşılaştığı sıkıntılar ve yoksunluklar cezaevi reformu talebinde bulunanların dikkatini çekmiştir. Belediye hapishanelerinde borç sebebiyle mahkûm olanların, soyguncular veya adam öldürenlere sağlanan yemek ve sağlık imkanlarının hiçbirinden yararlanamadığından bahsedilmektedir.³⁷⁸ **Bentham**'ın, döneminin yerleşik hapishanelerine tenkidi de daha çok borçluların hapsedilmesine getirdiği eleştiri üzerinden seyretmiştir. On sekizinci yüzyıl sonunda borçlular nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Hapsedilen borçluyla birlikte aileleri de genellikle hapse girmeyi tercih etmekteydiler. **Bentham**, borç için hapsedme uygulamasını eleştirmiş ve borcun bir suç olmaktan çıkarılmasını önermiştir. Parlamento üyesi, **Lord Brougham**, Lordlar Kamarası'nda **Bentham**'ın düşüncelerini dile getirmiş ve borç sebebiyle hapsedmenin kötülükleri üzerinde durmuştur. 1835'te borçluların hapsedilmesi uygulamasının kaldırılması yönündeki yasa, parlamentoya sunulmuş ve 1839'da uygulama kaldırılmıştır.³⁷⁹

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, İngiliz yasa koyucuları hapishane reformuyla oldukça fazla alakadar olmuşlardır. Suçluların ıslahına eğilmişler ve genç olanlarının eğitimi yoluyla suçları azaltmaya uğraşmışlardır. Hapishanelerde yeknesaklık sağlanmış, mahkûmlar aynı kurallara tabi olmuş, aynı yiyeceklerle beslenmiş ve aynı işleri görmüşlerdir. Kurumlardaki cezalar benzerlik göstermeye başlamıştır.

³⁷⁷ Lundin, 1920, s. 52-53.

³⁷⁸ Howard, 1777, s.9.

³⁷⁹ Howard, 1777, s. 12-14; Lundin, 1920, s. 52-55.

1877'deki Cezaevi Yasası yoluyla hapisanelerin yönetiminin devletin otoritesi altında toplanması, en faydalı reformlardan biri olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁰

B. Proje Olarak Panoptikon

Bentham'ın ütöpik şeması Panoptikon ceza bilimine yaptığı en somut katkılardan biri olarak görülmektedir.³⁸¹ Panoptikon, her ne kadar genel olarak **Bentham**'a ait bir proje olarak bilinse de, gerçekte kardeşi **Samuel**'in icadıdır.³⁸² Panoptikon, 1786'da Beyaz Rusya'nın güneyindeki Mogilev bölgesinde yer alan Krichev malikânesinde, **Bentham**'ın kardeşi **Samuel** tarafından tasarlanmıştır. **Samuel**'in Gözetim evi veya Laboratuvar adını verdiği projeden **Bentham** oldukça etkilenmiştir. **Bentham**, **Samuel**'in icadı üzerine yirmi bir mektup yazarak onu yüceltmış ve tasarımı toplum için uygun bir teknolojik düzenleme olarak nitelendirmiştir.³⁸³

Samuel'in bulunduğu Krichev malikânesi, **Çariçe Katerina**'nın güney bölgesini kalkındırma görevi verdiği **Prens Potemkin**'e aitti. **Samuel**, **Prens Potemkin**'in hizmetinde geri kalmış bölgenin zanaat açısından modernleştirilmesini amaçlayan bir tesisi idare ediyordu.³⁸⁴ Çariçeyi etkilemek için güney bölgesinde imalathaneler inşa ettiren **Prens Potemkin**, hem söz konusu imalathaneleri

³⁸⁰ Lundin, 1920, s. 60-61.

³⁸¹ Geis, 1955, s. 169.

³⁸² Pease-Watkin, 2003, s.1.

³⁸³ J. E. Dobson, P. F. Fisher, "The Panopticon's Changing Geography", **The Geographical Review**, Vol. 73, No. 3, 2007, s. 308; S. Werret, "Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve On Sekizinci Yüzyıl Rusyasında Mutlakiyetçi Mimari", Çev. B. Çoban-Z. Özarslan, 2008, **Panoptikon-Gözün İktidarı**, İstanbul, s. 90.

³⁸⁴ C.M. Atkinson, **Jeremy Bentham: His Life And Work**, 1905, London, s. 76, Werret, 2008, s. 90.

yönetmesi, hem de çabalarının ürünlerini Çariçe'ye göstermek için tasarladığı bir güney gezisinde Dinyeper Irmağı'ndan Kırım'a seyredecek bir mavnaya ve çok sayıda teknenin yapımıyla alakadar olması için, 1784'te **Samuel**'i görevlendirmişti. Malikâne hizmetçiler ve köylülerle birlikte **Samuel**'in emrine verilmişti. **Samuel**, gözetim evi projesini, esasında, İngiltere'den getirttiği takviye işgücüsüyle, eğitimsiz gemi inşa işçilerinin eğitimi ve yönetimiyle ilgilenmeleri için yine İngiltere'den getirttiği ustaların disiplininin sağlanması için tasarlamıştı.³⁸⁵ **Samuel**'in emri altında gemi yapımı, yelkencilik, bira ve alkollü içki üretimi, demircilik, çömlekçilik, dericilik, camcılık, bakırcılık, malt üretimi gibi işlerle uğraşan bin kişilik bir ekip vardı.³⁸⁶ **Samuel** emrindeki çok sayıda işçinin denetlenmesini kolaylaştırmak için merkezden gözetleme ilkesine dayanan gözetim evi planını tasarlamıştı.³⁸⁷ 1786 yılının şubat ayında, **Bentham**, kardeşi **Samuel**'i Krichev'de ziyarete gelmiştir.³⁸⁸ Şema karşısında heyecanını gizleyemeyen **Bentham**, gözetim evinin cezaevi olarak da kullanılabileceğini düşünmüştür.³⁸⁹ **Bentham**, projeyi Grekçe, "her şey" anlamına gelen "pan" ve "görmek" anlamına gelen "optic" kelimelerinin birleşiminden türettiği Panoptikon kelimesiyle adlandırmıştır.³⁹⁰ **Bentham**, Rusya'da bulunduğu sırada, İngiltere'ye gönderdiği mektuplarında Panoptikon'un planı, yapısal detayları, dayandığı temel prensipler üzerine bilgi vermektedir. İlk mektubunda kardeşi **Samuel**'in tasarlamış olduğu gözetim evinden bahsetmekte ve gözetim evi yapısının cezaevlerinde model alınabileceğini belirtmektedir. Ancak **Bentham**, Panoptikon

³⁸⁵ Werret, 2008, s. 90-96.

³⁸⁶ Atkinson, 1905, s. 76.

³⁸⁷ Pease-Watkin, 2003, s. 2.

³⁸⁸ Atkinson, 1905, s. 78.

³⁸⁹ Pease-Watkin, 2003, s. 2.

³⁹⁰ Lundin, 1920, s. 58.

modeli bir yapının sadece cezaevleri için değil, pek çok kişinin denetlenmesinin hedeflendiği bütün kurumlar için kullanılabileceğini belirtmiştir. Model iflah olmazların cezalandırılması, akıl hastalarının himayesi, ahlaksızların ıslah edilmesi, şüphelilerin tutulması, hastaların tedavisi, yardıma muhtaçların bakımı, aylakların çalıştırılması, yeni neslin eğitimi için cezaevlerinde, ıslahevlerinde, akıl hastanelerinde, hastanelerde, okullarda ve fabrikalarda kullanılabilecektir.³⁹¹ **Bentham**'ın, **Samuel**'in planına getirdiği en önemli yenilik, aslında bir gözetim evine mahsus olan planın, denetimin gerektiği her yapıya uygulanabilir olduğunu ortaya koymasıdır.³⁹²

Bentham kardeşler evlerinin bir bölümünü modellerin inşası için atölyeye çevirmişlerdir. Panoptikon binası endüstriyel bağlamda tasarlanmış olsa da, **Bentham** onun cezaevi olma potansiyeline odaklanmaya devam etmiş ve İngiliz Hükümeti'nin dikkatini projeye çekebilecek kampanyalara başlamıştır. 1796'da **Samuel** Denizcilik İşleri Genel Müfettişi pozisyonuna getirilmiş ve Panoptikon'a ayıracak zamanı azalmıştır. **Bentham**'ın proje üzerinde uğraşları ise uzun süre devam etmiştir. Sonunda, Londra'da bir Panoptikon inşa etme ve yönetme yönündeki teklifleri hükümet tarafından reddedilmiştir. **Bentham** uğruna onca zamanını ve emeğini ortaya koyduğu projesinin reddi karşısında hayal kırıklığına uğramıştır.³⁹³ **Bentham**'a yirmi yıldan fazla zamanını vakfettiği reddedilen projesi Panoptikon için yaptığı masraflar nedeniyle, 1813 yılında hükümet tarafından ödeme yapılmıştır.³⁹⁴

³⁹¹ J. Bentham, **The Panopticon Writings**, New York, 1995, s. 34.

³⁹² Werret, 2008, s. 108.

³⁹³ Pease-Watkin, 2003, s. 3.

³⁹⁴ Atkinson, 1905, s. 26.

1791'de **Bentham**, Panoptikon şemasını Fransızlar'a da sunmuş ve Bicetre cezaevini yenilemeyi ve cezaevinde müdür olarak çalışmayı teklif etmiştir.³⁹⁵ Basılı eserinin bir kopyasını İsviçreli çevirmeni ve editörü **Dumont**'un hazırladığı *Panoptique* başlıklı Fransızca özetle birlikte Ulusal Meclis'in üyelerinden **Garran de Coulon**'a göndermiştir. Ulusal Meclisin emriyle **Dumont**'nun *Panoptique*'i basılmış ve meclis üyelerine dağıtılmıştır. Ancak Paris'te bir Panoptikon inşası planları da sonuç vermemiştir.³⁹⁶

ABD'de ise Panoptikon modeline yakın iki adet cezaevi inşa edilmiştir. Bir ölçüde **Bentham**'ın Panoptikon'u modelinde inşa edilen The Western State Penitentiary 1826'da Pittsburgh'da açılmıştır. Ancak cezaevinin daha sonra bir kale dışında hiçbir şey olmaya elverişli bulunmadığı gerekçesiyle 1833'te yeniden inşası emredilmiştir. Diğer bir Panoptikon tarzı cezaevi olan Illinois eyaletindeki, Joliet'ten altı mil uzaktaki Stateville Cezaevi dört hücre çemberi inşasından sonra pratik bulunmayan plan sebebiyle daha elverişli bir plana göre tamamlanmıştır. Eski plan için yapılan yorum ise "akıl edilebilecek en berbat kasvet yuvası" şeklinde olmuştur.³⁹⁷

Panoptikon, **Bentham**'ın hayata geçirilmeyen hapisane projesi olmakla birlikte, **Samuel**'in tasarladığı şekliyle bir gözetim evi olarak da hayata geçememiştir. Gözetim evinin inşasını engelleyense, Türklerle Ruslar arasında başlayan bir savaş üzerine **Prens Potemkin**'in Krichev'deki malikânesini satmasıdır. Krichev'i terk eden **Samuel Bentham**, 1806'da Rusya'ya döndüğünde aynı mimari yapıya dayanarak Petersburg'da Panoptikon Sanat Okulu'nu hayata geçirmiştir.

³⁹⁵ Pease-Watkin, 2003, s. 4; Sorley, 1951, s. 230.

³⁹⁶ Pease-Watkin, 2003, s. 4.

³⁹⁷ Geis, 1955, s. 170.

Planı, **Çariçe Katerina**'nın torunu **Aleksander** tarafından destek bulmuştur. Panoptik yapı, **Bentham**'a 1812 yılında teslim edilen bir rapora göre, söz konusu sanat okuluyla sınırlı kalmamış, Rusya'da birçok özel ve kamusal bina Panoptik modelde inşa edilmiştir.³⁹⁸

C. Panoptikon'un Mimari Yapısı

Panoptikon, merkez bir gözetleme kulesi etrafına sıralanmış hücrelerden oluşan büyük dairesel bir yapı olarak tasarlanmıştır.³⁹⁹ **Bentham**, ikinci mektubunda, hapisane olarak kullanılacak olan gözetim evinin planının ayrıntılarından bahsetmektedir. Dairesel bir yapı olarak tasarlanan Panoptikon cezaevinde, mahpusların hücreleri çember üzerinde sıralanmış ve birbirlerinden ayrılmış haldedir. Dairenin merkezinde **Bentham**'ın gözetmen locası olarak adlandırdığı kule bulunur. Merkezle dairenin çeperi arasında bir boşluk vardır ve söz konusu bölgeye ara bölge veya dairesel bölge adı verilmiştir. Her hücrenin, sadece hücre içini değil, gözetmen locasına uzanan bölümü de aydınlatmaya yetecek büyüklükte bir penceresi olmalıdır.⁴⁰⁰ Hücrelerin gözetmen locasına bakan bölümüne demir parmaklıklar konularak, hücre, gözetmenin gözetlemesini kolaylaştıracak şekilde aydınlık kılınmalıdır. Mahpusların birbirlerini görmemesi için, hücreler arası duvarlar, parmaklıkları birkaç feet geçecek şekilde ara bölgeye doğru uzatılmalıdır. Locanın pencerelerinde stor perdeler bulunmalıdır, ancak perdelerle rağmen mahkûmların, hücrelerinden gelen ışıkla locada gözetmen olup olmadığını görme tehlikesini bertaraf etmek için, bina birbirini doksan derecelik açıyla kesen iki çapla dörde

³⁹⁸ Werret, 2008, s. 108.

³⁹⁹ Pease-Watkin, 2003, s. 1.

⁴⁰⁰ Bentham, 1995, s. 35.

ayrılabilir.⁴⁰¹ Böylelikle, hücrelerden gelen ışığın da bir ölçüde kısılmasıyla, mahkûmların locada biri olup olmadığını ayırt etme imkânı iyiden iyiye azaltılacaktır.

Gözetmen locasından her mahkûmun hücresine ulaşan küçük metal borular sayesinde hem gözetmenin her mahkûma talimatlarını bizzat yanına gitmeden vermesi sağlanacak hem de gözetmen locasındaki birden fazla kişinin aynı anda hücrelere seslenmesinden doğacak karışıklık önlenecektir. Üstelik, borular, bir mahkûmun gözetmenin başka bir mahkûmla uğraştığını bilmesine fırsat vermeyeceği için de kullanıma elverişli bir mekanizma teşkil edecektir. **Bentham** son olarak, yapının tepesine inşa edilecek ve acil durumlarda gözetmen tarafından locadan iple kontrol edilecek bir çan kulesinin varlığının gerekliliğinden bahsetmektedir.⁴⁰²

Bina fazla dar olduğu takdirde yeterince hücre barındıramayacaktır. Fazla geniş olduğundaysa hücrelerden geçen ışığın locayı yeterince aydınlatamaması gibi bir problem söz konusu olacaktır. **Bentham**, kardeşi **Samuel**'in örnek planında binanın çapı 100 feet olacak şekilde inşa edileceğini belirtmiştir. Şu halde binada 6 feet genişliğinde 48 hücre olacaktır. Ara bölge 14 feet olacaktır. **Bentham**, ışığın aydınlatmasının yeterli olması için, binanın ve aynı zamanda locanın merkezinin, binanın dış duvarından 50 feet'ten fazla uzak olmaması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰³

⁴⁰¹ J. Bentham, "Panoptikon Ya Da Gözetim-Evi", Çev. Z. Özarslan, **Panoptikon- Gözün İktidarı**, İstanbul, 2008, s. 15

⁴⁰² Bentham, 2008, s. 15-16.

⁴⁰³ Bentham, 1995, s. 39

D. Panoptikon'un İşleyişi

Bentham'a göre gözetim altındaki kişiler ne derece düzenli şekilde gözetlenirse, kurum amacına o denli kusursuz bir şekilde ulaşacaktır. Önemli olan başka bir nokta, kişinin her an gözetlendiğine inanmış olmasıdır.⁴⁰⁴ **Bentham**'ın gözetim evi mekanizmasının oluşmasını sağlayanlar gözetim altında tutma, hapsedme, tecrit, çalıştırma ve eğitimidir.⁴⁰⁵

Bentham, planın en temel noktalarının, gözetmenin pozisyonunun merkeziliği ve görünmeden görme ilkesi olduğunu belirtmektedir. Binanın dairesel formu ise, temel bir özellik olmasa da, birçok amaç için en kullanışlı formdur. Zira gözetmen, dairesel form sayesinde, aynı anda, mükemmel bir görüşle, birçok hücreyi gözlemleyebilecektir. Gözetmen konumunu değiştirmeksizin hücrelerin yarısını aynı anda ve hücrelerin tamamını aynı mükemmellikte gözetleyebilmektedir. **Bentham**'a göre en önemli nokta, mahkûmların kendilerini her an gözetim altında hissetmeleri ve büyük bir olasılıkla da gözetim altında olmalarıdır.⁴⁰⁶ Mahkûmların gözetlenip gözetlenmediklerinden asla emin olamamaları, bir tür görünmeyen ilm-i mutlak düşüncesi yaratacak,⁴⁰⁷ alim-i mutlak cezaevi gözetmeni hücresindeki perdeler vasıtasıyla mahkûmların görüşünden sakınılacaktır.⁴⁰⁸ **Bentham**'a göre, söz konusu şekilde işleyen bir gözetleme sistemi ortaya çıkabilecek en az sorunla en fazla ıslahı gerçekleştirecektir. Kişinin gerçekten gözetim altında olması ihtimali ve

⁴⁰⁴ Bentham, 1995, s. 34.

⁴⁰⁵ Bentham, 2008, s. 13.

⁴⁰⁶ Bentham, 1995, s. 44.

⁴⁰⁷ S.B. Lang, **The Impact of Video Systems on Architecture**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Zurich, 2004, s. 52-53.

⁴⁰⁸ Geis, 1955, s. 169.

gözetlendiğine dair hissi yoğun olursa, en disiplinsiz kafalar dahi kendilerine çekidüzen vereceklerdir.⁴⁰⁹

Panoptikon'daki gözetleme sisteminin mahkûm üzerindeki etkisi otokontrol olarak kendini göstermektedir. Mahkûmlar kendi kendilerinin gardiyanları olmaktadır. Gözetleyen rolü esasında oldukça küçük ve herkesin icra edebileceği bir roldür. Ancak sistemin işleme ihlalin önlenmesi ve ceza vadinin yerine getirilmesi için son derece önemlidir. Gözetleyen olmadan mahkûmlar kendilerini denetim altında tutacak mekanizmayı işletmeyeceklerdir. Dolayısıyla, gözetleyen rolü küçük ve basit olmasına karşın, otokontrol sisteminin işleme açısından son derece hayatidir.⁴¹⁰ **Bentham**, küçük ama hayati olan gözetleme görevinin kimin tarafından yerine getirileceğinin önemli olmadığını belirtmiştir. Gözetmen locasında yaşayan aile bireylerinden her biri aynı görevi icra edebilecektir. Herhangi biri, gözetmen, ailesi veya ziyaretçiler, gözetleme görevini icra edebilirler.⁴¹¹ **Bentham**, gözetmen locasının gözetmen ve ailesinin yaşamasına elverişli halde olması gerektiğine dikkat çekmektedir. **Bentham**, gözetmenin ailesiyle birlikte locada yaşamasına olumlu yaklaşmaktadır. Böylelikle tek bir kişiye ücret verildiği halde, aile üyesi sayısınca kişi gözetleme işini yapacaktır. Çoğunlukla gözetleme dışı işlerle uğraşsalar bile, işlerine ara verdiklerinde konumlarından ötürü kaçınılmaz olarak gözetleme işi içinde bulunacaklardır. Aile üyeleri için gözetleme, pencereden dışarı bakma eylemi gibi bir eğlence sağlayacaktır.⁴¹²

⁴⁰⁹ Bentham, 2008, s. 15-16.

⁴¹⁰ B. Simon, "The Return of Panopticism Supervision, Subjection and the New Surveillance", **Surveillance & Society**, Vol. 3, No. 1, 2005, s. 6, 7, 11.

⁴¹¹ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, 2013, s. 298.

⁴¹² Bentham, 2008, s. 15-16.

Planın **Bentham** için diğer avantajları gözetmen sayıları ve yardımcı gözetmenlerin denetimi üzerinedir. **Bentham**'a göre, plan gözetmen sayısında fazlalık gerektirmeyecektir. Zira gözetleme işini tek bir kişi yerine getirebilir. Yardımcı gözetmenler söz konusu olduğunda ise, Panoptikon'un denetim yönünden avantajı ortaya çıkmaktadır. Birçok cezaevinde düşük rütbeli görevlilerin mahkûmlara karşı baskıcı tavırlarını önlemek için çok az olanak varken, Panoptikon'da gözetmen yardımcılarının da en az mahkûmlar kadar baş gözetmenin denetimi altında olması, bahsedilen sorunların varlığını önleyecektir. Diğer yandan hem baş gözetmen hem de gözetmen yardımcıları daha önce görev yerlerinden ayrılmaları sebebiyle cezalandırıldıkları zamanlara göre daha rahat bir çalışma ortamındadırlar. **Bentham**'ın, Panoptikon'da denetimin sağlıklı işleyeceğine dair daha fazla dayanak gösterdiği görülmektedir. Cezaevine teftişe gelen bir müfettiş, herhangi bir cezaevine gittiğinde tek tek hücreleri ziyaret edecek ve bir hücreyi ziyaret ettiğinde diğer hücrelerde, gerçek durumu gizleyen hazırlıklarla denetime uygun halin alınması için zaman kazanılacaktır. Ancak Panoptikon'da müfettiş, hücreleri tek tek ziyaret etmeye gerek kalmaksızın, gözetmen locasını ziyaret edecek ve gelir gelmez bütün hücreler olduğu gibi müfettişin görüşüne açılacaktır. **Bentham**, cezaevinin yalnızca müfettişlere değil, aynı zamanda ziyaretçilere de açık olması gerekliliği üzerinde durarak, bir tür kamuya açıklık niteliği öngörmektedir. Plan yapmaksızın meraklarını gidermek amacıyla da olsa cezaevine gelen ziyaretçiler saf dışı edilmemelidir. İşleyişin bozulmaması ve rahatsızlığın engellenmesi gibi düzenlemelerle bağlı olmaları sağlanacak şekilde, meraklı kişilere cezaevinin kapıları açık olmalıdır.⁴¹³ Panoptikon böylelikle kendi sistemi üzerinde de denetim

⁴¹³ Bentham, 2008, s. 25-28.

oluşturmaktadır. Müdür, kuleden emri altındaki personelleri denetleyebilecek ve aynı zamanda kendi de denetlenebilecektir. Sadece mahkûmların değil, ayrıca gözetmenlerin de halkın denetime tabi oluşu, Panoptikon'da icra edilen iktidarın tiranlığa dönüşmesi tehlikesini bertaraf edecektir. Denetime tabi olan iktidar şeffaflaşacaktır.⁴¹⁴

Bentham, Panoptikon'un güvenliği için iddialı bir söylemde bulunmuştur: "Şimdiye dek takip edilen bütün planlarda, en kalın duvarların kimi zaman işe yaramaz olduğu görülmüştür, ancak bu plan için en ince duvarlar bile yeterli olacaktır." **Bentham**, gardiyanları alt etmek için mahkûmların işbirliğiyle hareketinin gerektiğini, ancak girişten itibaren sürekli bir gözetime tabi tutulduklarından dolayı herhangi bir işbirliğinde bulunmalarının zor olacağını belirtmiştir. Mahkûmların tünel kazma işlemi, hiçbir müdahale olmaksızın kesintisiz ve uzun bir çalışmayı gerektirecektir. Hücrelere kapatılmış ve bedeninin her hareketiyle yüzünün her kası gözlenen mahkûmun herhangi bir numaraya kalkışması mümkün değildir.⁴¹⁵ Panoptikon yoluyla, mahkûmun diğer mahkûmlarla gerçekleştireceği kaçış teşebbüsleri ve yeni suç işleme girişimleri baltalanmış, sistem güvenceye alınmıştır. Panoptikon'da söz konusu olan, kalabalıktan ziyade kitle özelliğini yitirmiş bireyler topluluğudur. Gözetmen, bir kitle yerine sayılabilir ve denetlenebilir bireylerden oluşan bir toplulukla karşı karşıyadır.⁴¹⁶

Bentham, Panoptikon'un birbiriyle bağlantılı amaçları olduğunu belirtmektedir. Panoptikon'un amaçları, cezalandırma, ıslah etme ve finansman

⁴¹⁴ Foucault, 2013, s. 301, 305.

⁴¹⁵ Bentham, 1995, s. 48-49.

⁴¹⁶ Foucault, 2013, s. 296-297.

sağlamaktır. **Bentham**'a göre, tecrit ıslah amacının gerçekleşmesinde doğası itibariyle etkilidir.⁴¹⁷ Mahkûmun ıslahı, hem ceza hem de ödül mekanizmasıyla sağlanacaktır. Birey hapsedilmişse, ceza kapsamında, endüstriyel bir ortamda varlığını sürdürmesini sağlayacak rutinelere ve faaliyetlere alıştırlacaktır. Suç niteliğinde olmayan eylemleri, yönetimce ödüllendirilecektir.⁴¹⁸

Bir hapisanede hastane işlevi görecek, en azından hastalığın teşhisinin yapılabileceği, bir yer de bulunmalıdır. Öte yandan, **Bentham**, bir cezaevinin sadece güvenli bir hapisane olarak tasarlanmaması gerektiğini, aynı zamanda mahkûmların ıslah amacıyla çalıştırıldığı bir işyeri olarak da dizayn edilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁹ Önerisine göre cezaevinin idaresi bir sözleşmeyle mahkûmları istihdam edecek bir müdüre bırakılmalıdır. Böylece cezaevinin topluma herhangi bir masrafı olmayacaktır. **Bentham**'ın tasarımında, müdürün cezaevi idaresinde başarısı oranında ödüllendirilerek kârdan pay alacağı, başarısız olması veya yasal olarak kanıtlanabilen hatalar yapması halinde ise görevden alınacağı bir sistem söz konusudur. En iyi şartları sunan müdürle söz konusu sözleşme yapılabilir. Müdürün iyi bir pazarlık teklifi sunması için, çıkarına olan bütün yetkilerle donatılması gerekir. Ancak, müdür sözleşmesinin kötüye kullanılması hususunda bazı şartlarla bağlı tutulmalıdır.⁴²⁰

Bentham, müdür için, cezaevi yönetiminin işleyişine dair raporları basıp, yayınlama yükümlülüğü getirmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Söz konusu kamuya açıklığı gerek görmesinin nedenlerinden biri, müdür başarısız olduğunda,

⁴¹⁷ Bentham, 2008, s. 30.

⁴¹⁸ Draper, 2002, s. 17.

⁴¹⁹ Bentham, 1995, s. 48.

⁴²⁰ Atkinson, 1905, s. 85; Bentham, 2008, s. 31-32.

yerine gelen kişiye yapılan hataların nedenlerini ortadan kaldırma veya engelleme imkanının sağlanmasıdır. **Bentham**, müdürün kârını arttırmak için her türlü tedbiri almasının önüne geçilmesi için de, söz konusu yayın yükümlülüğünün gerekli olduğunu belirtmiştir.⁴²¹

Bentham, mahkûmların mesleklerinin seçiminde sulh ceza komitelerinin karar vermesi gerektiğini belirterek bazı ölçütler sunmuştur. **Bentham**'a göre, mahkûmların meslek seçimi cezaevi yönetimine bırakılmamalıdır. Mahkûmlar, onlardan en fazla faydanın sağlanabileceği işlerde çalıştırılmalıdır. Sulh ceza yargıçları mahkûmları kâra en çok katkı sağlayan işlerde konumlandırılmalıdır. **Bentham**, müdürler yerine sulh yargıçlarına meslek seçimini bırakmasının sebebini, müdürlere duyduğu güvensizlik olarak göstermektedir. **Bentham**, onuncu mektupta meslek seçimini yalnız sulh ceza komitelerine bırakmışken, on üçüncü mektupta karar yetkisi büyük oranda sulh ceza komitelerine ait olsa da, mahkûmlara da bir parça söz hakkı verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.⁴²²

Söz konusu mesleklerin neler olduğunun daha iyi anlaşılması için **Bentham** mahkûmları dört gruba ayırarak değerlendirme yapmıştır. İlk grup hapse girmeden önce bir işletmeye sahip olan iş sahipleridir. İkinci grup kendi başına henüz bir işi yürütecek kapasitede olmasa da aynı amaçla yetiştirilmiş olanlardır. Üçüncü grup ise bir iş yürütmek için yetiştirilmiş olmayıp belli branşlar için yetiştirilmiş olan hamal, kömür taşıyıcısı, bahçıvan ve çiftçi mesleklerinden olan mahkûmlardır. Dördüncü grup endüstrinin herhangi bir branşı için yetiştirilmemiş olan mahkûmlardır.

⁴²¹ Bentham, 2008, s. 32-33.

⁴²² Bentham, 2008, s. 35, 37, 47.

Bentham, ilk gruba iyi eller, ikinci gruba becerikli eller, üçüncü gruba ümit vaat eden eller ve dördüncü gruba aylaklar adını vermeyi tercih etmiştir.⁴²³

İyi eller, hapishaneden evvel yürüttükleri işlerine, hapishaneye faydalı olacak şekilde mahkûmiyetinde de devam etmelidirler. Becerikli eller, birtakım işleri öğrenmeye yatkın olduklarından onlara iyi ellerin işleri öğretilir.⁴²⁴ Müdür ilk iş olarak iyi elleri işlerine yerleştirmeli ve becerikli elleri de iyi ellere eklemelidir. Ümit vaat eden eller ve aylaklarla kendisi herhangi bir şey üzerine üretim başlatabilir.⁴²⁵

Bentham'ın, İngiltere'de geçerli olan Hard-Labour Bill'deki hâkim düşünce ve maddeleri, Panoptikon mektupları dahilinde eleştirdiği görülür. Söz konusu yasada rastlanan mahkûma sevmediği bir işin verilmesi gerektiği, aksi halde verilenin bir ceza olmayacağı yönündeki görüşü eleştirmektedir. Kişinin ıslah yanında cezalandırmanın ön plana çıkarılması ekonominin başka bir yanını ihmal etmektir. Mahkûmun işini sevmesinin, severek yapmasının hiçbir zararı olmayacaktır. **Bentham**, kâr için çalışmanın işçi için daha az ıslah edici olacağı iddiasına da karşı çıkmaktadır. Mahkûmlar gözetim evinde her türlü kötülükten uzak olarak çalışmaktadır ve işlerinin artan fiyatı ve miktarı onlar için en sağlam ıslah etme yöntemini sağlayacaktır.⁴²⁶

Bentham, mahkûmlara verilen işlerin sayısının arttırılmasının gereksiz olduğundan bahsetmektedir. Mahkûmlar arasında işbirliği olmalıdır. İş ne kadar bölünürse, o kadar avantaj elde edilecektir. Çok sayıdaki iş kadar, iyi belirlenmiş tek

⁴²³ Bentham, 1995, s. 55.

⁴²⁴ Bentham, 1995, s. 55.

⁴²⁵ Bentham, 2008, s. 36.

⁴²⁶ Bentham, 2008, s. 37-38.

bir iş de aynı amacı karşılayacaktır. **Bentham**, Hard-Labour Bill’de belirlenen işleri tek tek değerlendirmiş ve çoğunu faydasız olarak görmüştür. En ağır koşullarda çalıştırılacak işçilere verilecek olan çarkla değirmeni döndürmek ve vinç kullanmak diğer işlerden fazlaca farkı olan bir iş değildir. Kenevir işlemek de basit, faydasız ve kârsız bir iştir. Ağaç kesmek kâr getirebilse de doğal temel kuvvetler tarafından daha faydalı bir şekilde icra edilebilir bir iştir. Kağıt işlemekte akarsuların faaliyeti, insan emeğinden daha avantajlıdır. Önerilen diğer işler kereste doğramak, maden eritmek ve demirhanede çalışmaktır. **Bentham**, bahsedilen işlerin büyük bir alanı gerektirdiğinden ve mahkûmların söz konusu işler için gereken aletleri silah olarak kullanabilecekleri tehlikesinden bahsetmektedir. Hafif işler kapsamında yer alan ip üretimine itirazının sebebi imalatının çok yer gerektirmesidir. Çuval dokuma, iplik eğirme ve ağ örmek işlerine ise daha faydalı, daha kolay öğrenilen ve daha az alan işgal eden başka işlerle kolayca ikame edilebilir oldukları gerekçesiyle sıcak bakmamıştır.⁴²⁷ **Bentham**, mektuplarında, cezaevinde yürütülecek iş önerilerine itiraz etmekle yetinmiş, alternatif meslek önerilerinde bulunmamıştır.

Bentham, müdürün mahkûmları çalışmaya ikna etmek için neler yapabileceği üzerinde de durmuştur. Neler yapabileceklerini belirlemeden evvel, neler yapamayacakları sorununa eğilmeyi uygun görmüştür. Müdür, mahkûmları çalışmaya ikna etmek için onları açlıktan öldürmemelidir. **Bentham**, müdürlerin denetim altında olmadıkları durumlarda, mahkûmları açlıktan öldürebileceklerini ileri sürmüştür. Müdürlerin parasını ödeyemediği yiyeceklerden mahkûmları yoksun bırakması faydasız bir tutumluluk olacaktır. **Bentham**, kusursuz işleyen gözetleme sistemi sayesinde, müdürün işçilere şiddet uygulamasının söz konusu olmayacağını

⁴²⁷ Bentham, 2008, s. 40-42.

iddia etmiştir. Şiddetin denetim altında tutulması için her cezalandırma olayının kaydı bir ıslah defterinde tutulmalı ve yeterli olmadığı düşünüldüğünde ceza uygulanırken icra eden kişinin yanında şahitlerin bulunması sağlanmalıdır.⁴²⁸

Bentham, müdürün, mahkûmun bakımını gerekli ölçüde sağlama yükümlülüğünün bulunduğunu belirtmiştir. Müdür ayrıca, gereken bakımı sağlayıp sağlamadığına bakılmaksızın, ölen her mahkûm için ödeme yapma şartına tabi tutulmalıdır. Sözleşme yapılırken kendisinden fazla bir iş beklenemeyecek olan kişiler için müdüre ödeme yapılacaktır. Ancak söz konusu kişiler öldüğünde müdürden ödenen para geri alınacaktır. Söz konusu para cezaları, Panoptikon mahkûmları üzerinde iyi bir yönetimin icra edilmesi için düşünülen önlemlerdir. Müdür, yıl sonunda ölen işçiler sebebiyle para kaybetmeyi göze alamayacağından, işçi mahkûmların bakımlarını gereğince üstlenecektir.⁴²⁹

Bentham, gözetim evinde, müdürün, mahkûmları çalışmaya ikna etmek için girişimde bulunmaya ihtiyacı olmayacağını belirtmektedir. Mahkûm, kimseyle iletişiminin olmadığı ve yapacak işinin bulunmadığı bir ortamda zaman geçireceği bir meşgale arayacaktır. Her zamanki yiyeceği olan su ve ekmek yerine, kazancıyla et ve bira tüketmesini sağlayan, bir anlamda onu ödüllendiren bir işe direnmeyecektir. **Bentham**, mahkûma sunulan kazancın veya ödülün miktarının çok büyük olmasının gerekmediğini belirtmiştir. Mahkûmun çabasının ödüllendirileceğine ikna olması yeterlidir. Bulduğu koşullarda müdürün tekeli söz konusudur ve mahkûmun başka bir piyasada başka bir iş arama gibi bir şansı yoktur. Gözetim evindeki çalışma düzeninde, mahkûm ve müdür karşılıklı fayda elde

⁴²⁸ Bentham, 2008, s. 44.

⁴²⁹ Bentham, 2008, s. 44-45; Geis, 1955, s. 169.

ettikleri bir anlaşma içindedirler. Hapishane işçisi ne kadar çok kazanırsa, müdür o kadar kâr elde edecektir. Faydaları uzlaşılı halindedir. Elde edilen faydayı maksimize etmek için, mahkûmun en çok kâr getiren işe her iki tarafın rızasıyla aktarılması uygun olacaktır. Mahkûmlar tahliye olduktan sonra da geçinmek için bir iş edinmek isteyecekler ve muhtemelen sabıklarından veya kötü ünlerinden dolayı başka bir yerde iş bulamayacaklarından eski işverenleri olan müdürlerle iş ilişkilerini sürdüreceklerdir. Müdür de özgür işçiden, cezaevindeyken elde ettiği faydadan daha fazlasını elde edecektir.⁴³⁰

Bentham, gözetim evinden elde edilecek kazancın bütün masrafları karşılamaya yeteceğini, gözetim evinin başka herhangi bir işletmeden çok daha fazla avantajlı noktasının bulunabileceğini belirtmiştir. Mahkûmların hapishaneye ulaşımı masrafları, yolculuk masrafları, kâr elde edinceye dek bakımları ve gözetim evinin inşası için gereken masraflar sermayeden karşılanacaktır. Mahkûmun getirmeye başladığı kâr, beslenme masraflarını, giyim masraflarını, gözetim evi personelinin maaşlarını, depodaki malların aşınma ve yıpranmalarını, malların satın alınması için gereken sermayenin faizini, bina için harcanan paranın basit faizini ve arazi alımında harcanan paranın faizini karşılamaya yetecektir. Diğer kurumlarla gözetim evi, masraflar da dahil olmak üzere karşılaştırıldığında, gözetim evinden kâr elde edildiği ayırt edilebilecektir. Müdür de, herhangi bir işletmenin üreticisine göre birçok bakımdan kazançlı durumdadır. Diğer üreticilerin, böyle kolay bir denetim sistemine sahip olmadıkları, işçileri yeterince çalışmadığı için onları açlıktan öldürecek

⁴³⁰ Bentham, 2008, s. 37, 47, 48.

raddeye geldikleri bir gerçektir. Hiçbir üretici gözetim evi müdürü gibi, gerçek anlamda sürekli olarak gözetim altında olan işçilere sahip değildir.⁴³¹

Gözetim evinin masrafları herhangi bir işletmeninkine göre oldukça az olacaktır. Bir işletme, sözgelimi halat üretme yeri veya kereste deposu, merkezi ve muazzam büyüklükte bir araziye ihtiyaç duyarken, gözetim evi herhangi bir yerdeki çorak, 18-20 dönümlük araziden fazlasına ihtiyaç duymayacaktır. Herhangi bir işletmede, çalışanların dua etmeleri, çalışmalarını için ayrı binalar gerekirken, gözetim evinde mahkûm, hücrelerinde hem kalacak, hem çalışacak hem de dua edecektir. Gözetim evi farklı faaliyet alanlarını tek bir bütünde ihtiva etmektedir. Değirmen, demirhane, depo gibi yapılar ise yapının alanı içinde olacağından fazla masraf gerektirmeyecektir.⁴³²

Bentham, hakkında henüz mahkûmiyet kararı verilmemiş olan sanıklara tahsis edilmiş olan nezarethanelerde de gözetim evi yapısının geçerli olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak kısıtlama, nezaret altındakiler için yeterli cezayı sağlayacağından ayrıca tecride gerek yoktur ve işlerini görmeleri ve savunmalarını hazırlamaları için sanıklar dostları ve yasal yardımcılarıyla da görüştürülmelidir. Çalışmaya zorlama, mahkûm olmuş kişilerin cezalandırmasının bir parçası olduğundan, henüz mahkûmiyetine karar verilmemiş olan sanıklara uygulanmamalıdır.⁴³³

Bentham'ın Panoptikon'u faydacı argümanlar temelinde haklı çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. **Bentham**'a göre Panoptikon sayesinde suçluların ahlaki

⁴³¹ Bentham, 2008, s. 50-53.

⁴³² Bentham, 2008, s. 54, 55, 58.

⁴³³ Bentham, 2008, s. 59-60.

ıslahı sağlanacak, sağlıkları korunacak, endüstri güçlenecek, toplumun yükü hafifleyecek, ekonomi yerli yerine oturacak ve sosyal yardım yasalarının kördüğümü çözülecekti. İşsizlik sorunu bertaraf edilecek ve mahkûmlara kâr getiren meslekler öğretilenecekti.⁴³⁴ Panoptikon, daha az masraf ve kaynakla, daha etkili bir ceza uygulaması icra edecekti.⁴³⁵ Panoptikon'un sağladığı her an müdahale imkanı ve sürekli baskı, hataların yapılmasından ve suçların işlenmesinden önce tesir edecek, önleyici işlevi yerine getirecekti.⁴³⁶ Cezasını çeken mahkûmun, kamuya açık imgesi, ibret yoluyla, caydırıcılık fonksiyonunun toplum üzerinde de işlerliğini sağlayacaktı.⁴³⁷

Bentham, Panoptikon'un despotik olduğu yönündeki iddiaları yanıtlarken, getirdiği ceza sisteminin yerleştiği kesin ve temiz denetime vurgu yapmaktadır. Panoptikon **Bentham**'a göre belirsiz ve kanlı bir ceza sistemi yerine, temiz ve kesin bir denetim yerleştirir. **Foucault**'ya göre eski dönemde toplumsal kontrolün başarısızlığı kamuya açık ve şiddetli cezayla sonuçlanırken modernite temiz ve rasyonel bir toplumsal kontrol ve ceza yöntemi yaratmıştır. Panoptikon, modernitenin toplumsal disiplin biçimine örnek teşkil etmektedir.⁴³⁸

E. Panoptikon'un İktidarı

Bugün **Bentham**'ın Panoptikon vasıtasıyla yarattığı kapalı alan kontrolü modern dünyada da gözetleme olarak karşılığını bulmuş, Panoptikon'un mimari

⁴³⁴ Geis, 1955, s. 169.

⁴³⁵ Simon, 2005, s. 6.

⁴³⁶ Foucault, 2013, s. 304.

⁴³⁷ Draper, 2002, s. 14-15.

⁴³⁸ D. Lyon, **The Electronic Eye, The Rise of the Surveillance Society**, Minneapolis, 1994, s. 65-66.

yapısı hastanelerin, okulların, fabrikaların planı üzerinde etkili olmuştur.⁴³⁹ Panoptikon iki yüzyıl boyunca gözetleme, kontrol ve disiplinin sembolü olma statüsünü muhafaza etmiştir. Proje olarak yarı yolda kalsa da, toplumsal pratik ve söylemde oldukça iz bırakmıştır. 1970'lerin ortalarından bu yana, araştırmacılar, Panoptikon'un her türlü gözetlemenin sembolü olarak görülmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.⁴⁴⁰ Panoptikon gerçekte az sayıda insanın görmüş olduğu bir yapı olsa da ününü her zaman korumuş ve etkisinin modern dünyada varlığını sürdürdüğü iddia edilmiştir. Bugün güvenlik kamerası ve dil laboratuvarı gibi modern buluşlar **Bentham**'ın yaratımının mirası olarak görülmektedir.⁴⁴¹ Seyredilip seyredilmediğinden emin olmayan kişinin, seyredildiği varsayımıyla sağladığı otokontrolün modern toplumun gözetleme sisteminin de belkemiğini oluşturduğu düşünülmektedir. Modern toplumun gözetleme sistemine varan sürecin başlangıç noktasının Panoptikon, ikinci aşamasınınsa 1984 romanındaki kontrol sistemi olduğu üzerinde dahi durulmuştur. Gözetleme teknolojisinin geçirdiği üç aşamanın birinci evresinde, gözetleme aracı özel olarak tasarlanmış bir bina, ikinci aşamasında bir televizyon ağı, üçüncü ve dolayısıyla içinde bulunduğu aşamada ise elektronik izleme sistemidir. **Bentham**'ın Panoptikon vasıtasıyla, günümüzde yaygın olan gizli kameralarla gözetleme teknolojisinin yolunu açmış olduğu ileri sürülmektedir. Panoptikon toplumu mükemmelleştirmeyi amaçlarken, günümüz gözetleme teknolojisi gerekçesini güvenlik olarak sunmaktadır. Ara devre olan 1984'te tele ekranlarla kurulan denetim ağının amacı ise mutlak bir tiranlığın uygulanmasıdır.⁴⁴²

⁴³⁹ Lang, 2004, s. 53.

⁴⁴⁰ Dobson-Fisher, 2007, s. 308

⁴⁴¹ Pease-Watkin, 2003, s. 1.

⁴⁴² Dobson-Fisher, 2007, s. 308.

Orwell'ın distopik Panoptikizm sunduğu iddia edilen romanı 1984'te de aynı mekanizmanın işleyişi, üzerinde oldukça durulan bir benzerliktir.⁴⁴³ **Bentham**'ın ütopyasıyla modern gözetleme toplumu distopyası olan 1984 romanı arasında sıklıkla irtibat kurulduğu görülmektedir. 1984, **Lyon**'a göre, Panoptikon'un bir kritiği olarak yazılmıştır.⁴⁴⁴ Romanın, **Bentham**'ın Panoptikon'undan etkilendiği iddiaları bir yana, evlerin her odasına varıncaya dek, bütün mekanlara yerleştirilmiş olan tele ekranlar yoluyla inşa edilmiş gözetleme mekanizmasının, Panoptikon'un sistemiyle olan benzerliği dikkat çekicidir. "Herhangi bir anda seyredilip edilmediğinizi anlayabilmeniz olanağı yoktu. Düşünce Polisinin, ne kadar sık ya da nasıl bir sistemle kimin fişini taktığı bilinemezdi. Ama her an, canları ne zaman dilerse fişinizi takabilirlerdi."⁴⁴⁵

Günümüz elektronik gözetleme sisteminin hangi özelliklerinin Panoptik bir karakter sergilediği konusunda bir uzlaşma yoktur. Bilgisayarlarla yaratılan görünmez denetim ve kendi kendini denetleyen gözetlenen gibi özelliklerin, elektronik denetleme sisteminde tekrar beliren Panoptik özellikler olduğu öne sürülmüştür.⁴⁴⁶

Bentham'ın Panoptikon'a dair gerçek planlarının asla hayata geçmediği iddia edilirken, **Foucault** Panoptikon'un hayata geçen bir vizyon olduğunu iddia etmiş, Panoptikizmin kurallarının işlediği bir toplumda yaşadığımızı belirtmiştir. **Lyon**'un

⁴⁴³ Simon, 2007, s. 5.

⁴⁴⁴ Lyon, 1994, s. 58.

⁴⁴⁵ G. Orwell, 1984, Çev. N. Akgören, İstanbul, 1984, s. 9.

⁴⁴⁶ Lyon, 1994, s. 67.

da belirttiği gibi, **Bentham** için özlem olan şey, **Foucault** için toplumsal bir gerçektir.⁴⁴⁷

Foucault'nun iddiaları modern dünyanın Panoptik özelliklere sahip olduğu söylemiyle sınırlı kalmamıştır. **Foucault**'ya göre, Panoptikon'un getirdiği disiplin mekanizması yeni bir iktidar modeliydi. Diğer yandan, **Simon Werret**'ın Panoptikon'u ortaya çıktığı şartlar içinde inceleyerek, Panoptikon'un aslında yeni bir iktidar biçimi üretmediği, Rus mutlakiyetçi iktidarının izlerini taşıdığı yönündeki iddiasının, **Foucault**'nun söyleminin öne çıkan alternatiflerinden olduğu söylenebilir.

Foucault'ya göre Panoptikon, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan yeni bir iktidar biçiminin, disiplin toplumunun, temsiliydi. **Foucault**'ya göre, Panoptikon, fiziki bir güç aygıtı kullanmadan, bireyler üzerinde etki etmektedir. Panoptikon'un önleyici etkisi, daimi işleyişi ve otomatik mekanizması iktidarın etkinliğini pekiştirerek, yeni, kapsamlı ve kusursuz bir iktidar modeli getirmiştir. Panoptikon, iktidar mekanizmasını, cezalandırma, eğitim, üretim, tedavi gibi belli işlevler içinde icra etmedir. Panoptikon'un temsil ettiği mekanizma, hem bir iktidar yoğunlaştırıcı hem de belli bir işlevin uygulayıcısıdır. İktidar, hem yoğunlaştırılır, hem de toplumun en küçük birimine dek yayılarak, sürekli bir şekilde icra edilir. Mutlakiyetçi iktidarın hem mekanla hem de zamanla sınırlı iktidarının aksine, yeni Panoptik iktidar, kralın bedeninden çıkararak, toplumu kat etmiştir. Panoptikon, amacı hükümlerlik değil, disiplin olan yeni bir iktidar modeli çizer. Panoptik iktidarla birlikte, disiplinin kapalı alanlardan, kışlalardan, hastanelerden ve atölyelerden çıkarılarak, toplumsal bünyeye dağılması ve muhtelif amaçlara yönelik icra edilmesi söz konusu olmuştur. **Foucault**'ya göre, Panoptikon tipi disiplin mekanizması, on

⁴⁴⁷ Dobson-Fisher, 2007, s. 249,251; Lyon, 1994, s. 67.

sekizinci yüzyılda, toplumu kuşatmış durumdadır. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda, yayılan disiplin mekanizmalarıyla toplum dönüşüm geçirmiş ve disiplinsel toplum ortaya çıkmıştır. **Bentham**, Panoptikon vasıtasıyla, söz konusu disiplinsel iktidarı saptamış ve temsil etmiştir.⁴⁴⁸

Foucault'ya göre ortaya henüz çıkan disiplinsel iktidarın içeriği, klasiğin dışındadır. Bir disiplin mekanizmasından, o zamana dek beklenen, tehlikeleri zararsız hale getirmek iken, on sekizinci yüzyılla birlikte kişileri faydalı hale getirme işlevinin de beklendiği görülmektedir. Atölyelerden beklenen, işçilerin saygısını, itaatini sağlamak ve hırsızlığı önlemekle sınırlı olmaktan çıkmıştır. Atölyelere çalışanların hızının, veriminin ve sonuç olarak kârın arttırılması görevinin de yüklendiği görülmektedir. Disiplin, artık faydalı bireyler yaratan mekanizmalar olarak da görülmektedir.⁴⁴⁹ **Foucault**'nun örneği hapishanelere uygulandığında, bir cezaevinden beklenenin, mahkûmun toplumdan dışlanmasıyla sınırlı olmadığı, yeni disiplin mekanizmasıyla, cezaevinden, mahkûmun toplum için faydalı bir homo-economicus'a dönüştürülmesinin de beklendiği, çıkarımına varmak mümkün görünmektedir.

Foucault'ya göre disiplin mekanizması, disiplin kurumlarının, kurumsal sınırlar dışına, toplumda serbest dolaşıma, çıkmalarıyla yayılmıştır. Sözgelimi, Hıristiyan okulları, sadece öğrencileri değil, fakat onların ailelerini de disiplinine tabi tutmaya başlamıştır. Ebevenlerin yaşam tarzı, inancı, gelir durumu gibi bilgileri edinmeye çalışarak denetimini mekansal sınırları dışına taşırabilmiştir. Aynı şekilde hastaneler, dış toplumu denetimine tabi kılmış, bölgesel sağlık durumuna dair bilgi

⁴⁴⁸ Foucault, 2013, s. 304-308.

⁴⁴⁹ Foucault, 2013, s. 309-310.

edinme, dispanserler açma, bulaşıcı olan veya olmayan hastalıkları gözetim altında tutma işlevini yüklenmiştir.⁴⁵⁰

Disiplin mekanizmalarının devletleştirilmesi, **Foucault**'nun üzerinde durduğu başka bir husustur. Spesifik olarak, polis teşkilatı üzerinden ilerleyen **Foucault**, denetim mekanizmalarının polis teşkilatı elinde toplanarak, topluma yayılışını analiz etmektedir. Polis teşkilatının icra ettiği iktidar, her şeye ulaşmak durumundadır. Daimi olmak, her şeyi görünebilir kılmak ve her an harekete geçmeye hazır olmak durumundadır. Diğer yandan kendini görünmez kılma vasfını ihmal etmemelidir. Toplumsal alana yayılmış, dikkat kesilmiş, komiserler, müfettişler, gözlemciler, muhbirler, ihbarcılardan oluşan hiyerarşik bir şebekenin icra ettiği gözlem, raporlar ve sicillerde somutlaşarak toplumu kuşatmaktadır. On sekizinci yüzyılda, polis aygıtının organizesi, bir disiplin genelleşmesini işaret etmektedir. Disiplin, **Foucault**'ya göre, yeni ortaya çıkmış ve hiçbir kurumla özdeşleşmemiş olan iktidar biçimidir. Çeşitli kurumlar tarafından, özellikle disiplini toplum geneline yayma konusunda öncelikli bir işlevi olan polis teşkilatı tarafından benimsenmiştir. On sekizinci yüzyılda, kapalı ve sınırlı disiplinden, Panoptikon modeli toplumsal disipline geçilmiştir. Toplum, gözetim toplumdur, bedenler kuşatılmıştır ve Panoptikon aygıtının içindedir.⁴⁵¹

Werret, **Foucault**'nun başını çektiği kimi yazarların, Panoptikon'un yeni bir iktidar biçimi ürettiği yönündeki yorumlarına karşı, Panoptikon' un aslında

⁴⁵⁰ Foucault, 2013, s. 311-312.

⁴⁵¹ Foucault, 2013, s. 314, 315, 317.

tasarlandığı yer olan Rusya'nın mutlakıyetçi rejiminin izlerini taşıdığını savunmaktadır.⁴⁵²

Werret'a göre **Bentham**'ın kardeşi **Samuel**'in elinden çıkan Panoptikon, Rus mutlakıyetçiliğinin izlerini içermektedir. **Werret**'in dayandığı argümanlardan ilki, klasik bir Rus malikâne yapısının, Panoptikon'un planına yansımış olduğudur. Rus soyluların ikamet ettiği malikâne merkezde iken, etrafında soyluların emri altındaki köylü işgücü bulunmaktadır. **Samuel**'e malikâne sorun çıkarıcı yöneticileri denetleme olanağı sağlayacak olan gözetleme, Rus soylularının köylüler üzerinde denetim kurma imkanından türemiştir.⁴⁵³ **Werret**'a göre Panoptikon, Rus aristokrasinin köylü tabaka üzerinde, malikâne sınırları içinde, icra ettiği iktidarın benzerini üretmiştir.

Werret'a göre Panoptikon, Ortodoks mimarisinden de izler taşımaktadır. Ortodoks Kiliseleri'ndeki kubbelerde, gözlerini cemaate doğrultmuş olan **İsa** ikonaları, dünyaya yukarıdan bakan uhrevi Tanrı'nın gücünü, dünyevi kilisede hissettirmektedir. Bahsi geçen açıdan Panoptikon, **Werret**'a göre, Ortodoks Kilisesi'ndeki iktidarın, seküler bir versiyonunu da ihtiva etmektedir.⁴⁵⁴

⁴⁵² Werret, 2008, s. 88-89.

⁴⁵³ Werret, 2008, s. 99-100.

⁴⁵⁴ Werret, 2008, s. 101, 103.

SONUÇ

Bentham'ın döneminde zalimane ve ağır cezaların suçları önlemede etkili olduğu düşünüldüğünden, var olan yasaların içerdiği şiddetin ihmal edildiği ifade edilmektedir. Eylemlerin suç ve kabahatler ayrımının gelişigüzel yapılması, suiistimal ve adaletsizliğin kaynağı olarak gösterilmektedir. Masum insanların mantıksızca uygulanan cezaların kurbanı olmasından ve suçluların cezasız kalma hayallerinin sıklıkla gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. **Bentham**'ın ceza teorisi, bahsedilen ortamda, yasa dışı eylem üzerinde hedonistik hesaplama, en büyük mutluluk, acı, haz ve fayda gibi kavramlarla etki ederek bilimsel bir ceza sistemi ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır.⁴⁵⁵

Bentham'ın ceza teorisinde de, ahlak teorisi ve hukuk teorisinde olduğu gibi fayda prensibini ölçüt olarak belirlediği görülmektedir. Bu bağlamda eylemler fayda prensibi dahilinde değerlendirilmiş, kişilerin davranışlarının neden olduğu faydalı ve zararlı sonuçlar sınıflandırılarak zararlı, ve dolayısıyla, suç niteliğindeki eylemler, objektif olarak saptanmaya çalışılmıştır. **Bentham**'ın teorisinde, suçların saptanmasında, sübjektif nedenlerin rol oynamaması gereğinin bilhassa vurgulandığı görülmektedir.⁴⁵⁶ **Bentham**, eylemin yarattığı zararın miktarını veya kapsamını tamamıyla sonuca göre değerlendirerek, fayda prensibine dayanan bilimsel bir ceza hukuku sistemi gereğince ilerlemeye çalışmıştır.⁴⁵⁷ **Bentham**'ın teorisinde, hedonistik hesaplama sadece ahlaki eylemleri ve hukuki edimleri değil, ayrıca yasal cezalandırmayı da belirlemiştir. Bir eylemin toplumun mutluluğuna zarar verdiği

⁴⁵⁵ Geis, 1955, s. 161-162.

⁴⁵⁶ Güriz, 2011, s. 248.

⁴⁵⁷ Draper, 2000, s. 194.

oranda, ceza talebini yarattığı kabul edilmiştir.⁴⁵⁸ Mutsuzluğa, zarara sebep olmadığı sürece bir eylemin suç olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir.⁴⁵⁹

Bentham'ın ceza teorisinde, eylemin suç olarak sınıflandırılmasında olduğu gibi, cezasının saptanmasında da fayda prensibinin belirleyici olduğu görülmektedir. Cezayı, çağdaşlarına göre daha bilimsel bir açıdan ele almaya çalışmış olan **Bentham**, cezayı bir bireyin suç niteliğindeki eyleminin sonucu olan bir tür acı olarak değerlendirmiştir.⁴⁶⁰ Ceza toplumun mutluluğu için zorunlu olsa da, doğası gereği cezanın acıyı arttırıcı ve hazzı azaltıcı bir edim olması, faydacılık düşüncesinde cezanın kendiliğinden kötü olduğu kabulünü ve haklılaştırılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple **Bentham**, cezanın amacını, diğer deyişle, caydırıcı olduğu miktarı, aşmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Caydırıcı etkide bulunabilecek, mümkün olan en az miktarda cezanın saptanmasını gerekli görmüştür.⁴⁶¹ **Bentham**'ın ceza teorisinde, suçun sebep olduğu acı miktarı hesaplanmalı ve söz konusu acıyı içeren, dolayısıyla toplumsal mutluluğa katkıda bulunan bir ceza uygulanmalıdır.⁴⁶²

Bentham, cezanın işlevinin işlenmiş bir suçun intikamını almak değil, suçun işlenmesinin önüne geçmek olduğu görüşünde ısrar ederek ceza hukukunun rasyonalize edilmesinde önemli bir role sahip olmuştur.⁴⁶³ Aynı suçun tekrarlanmayacağı kesin olarak bilinebilseydi, **Bentham**'ın faydacı yaklaşımı

⁴⁵⁸ Tunick, 1992, s. 70.

⁴⁵⁹ Geis, 1955, s. 166.

⁴⁶⁰ Draper, 2002, s. 8.

⁴⁶¹ Copleston, 2000, s. 19.

⁴⁶² Draper, 2000, s. 193.

⁴⁶³ Geis, 1955, s. 165.

dahilinde, cezayı uygulamak için hiçbir haklı sebebin bulunamayacağı iddia edilmektedir. Ceza ve verdiği acı, **Bentham** için, mutluluğu vaat etmediği sürece olumsuz bir anlama sahiptir.⁴⁶⁴

Bentham, döneminde, cezaların şiddetine, hapisane şartlarının kötülüğüne dikkat çekmiş ve faydacı bir perspektiften alternatif ceza modelleri ve bir cezaevi planı geliştirmiştir. Ancak teorik çalışmalarından ziyade, eleştirilerinin pratik sonuçları **Bentham**'ın düşüncesinin simgeleri olarak tarihte yerini almıştır. **Bentham**, bu sebeple iyi bir filozoftan ziyade iyi bir reformcu olarak anılmaktadır.⁴⁶⁵ Ceza hukukunda, **Bentham** ve parlamento üyesi dostu **Romilly**'nin uğraşları sonucunda kadınlara uygulanan kırbaç cezaları, kolonilere sürgün cezası ve teşhir cezası gibi şiddetli cezalar ortadan kaldırılmış, yüzden fazla suçta ceza olarak uygulanan idam cezası ise sadece insan öldürme ve ihanet suçları için uygulanır hale gelmiştir.⁴⁶⁶ **Bentham**'ın, cezaevleri koşullarının iyileştirilmesi, ceza hukukunun insanileştirilmesi ve cezaların hafifletilmesi hususundaki düşünceleri, hem ülkesi İngiltere'de, hem de Avrupa'da uygulanmaya çalışılarak söz konusu alanlarda gelişmeler kaydedilmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Draper, 2002, s. 14.

⁴⁶⁵ Geis, 1955, s. 171.

⁴⁶⁶ Ebenstein, 2009, s. 290.

⁴⁶⁷ Güriz, 1963, s. 104.

KAYNAKÇA

Alexander A., 2003, "Bentham, Rights and Humanity: A Fight in Three Rounds", **Journal of Bentham Studies**, Vol. 6, s. 1-18.

Albee, E., (1902), **A History of English Utilitarianism**, New York, The Macmillan Co.

Atkinson, C. M., (1905), **Jeremy Bentham: His Life And Work**, London, Methuen&Co.

Beccaria, C., (2013), **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. S. Selçuk, Ankara, İmge Kitabevi.

Bedau, H. A., 1983, "Bentham's Utilitarian Critique of Death Penalty", **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 74, No. 3., s. 1033-1065.

Bedau, H., 2004," Bentham's Theory of Punishment: Origin and Content", **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 7., s. 1-15.

Ben-Amittay, J., (1983) **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev. M. A. Kılıçbay- L. Köker, Ankara, Savaş Yayınları.

Bentham, J., (1831), **To His Fellow Citizens of France on Death Punishment**, London, Yayıncı: Robert Heward.

Bentham, J., (1891), **A Fragment on Government**, Oxford, Clarendon Press.

Bentham, J., 1958, "The Good As Pleasure", **Philosophic Problems: An Introductory Book of Reading**, New York, The Macmillan Company, s. 372-379.

Bentham, J.,1987, “Nonsense Upon Stilts”, **Bentham, Burke, and Marx on the Rights of Man**, Ed. J. Waldron, London, Methuen, s. 46–69.

Bentham, J., (1995), **The Panopticon Writings**, New York, Verso Books.

Bentham, J., (2000), **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Kitchener, Batoche Books.

Bentham, J., 2003, “Utilitarianism”, **Classical Utilitarians Bentham and Mill**, United States of America, Hackett Publishing, s. 92-93.

Bentham, J., 2008, “Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş”, Çev. A. Doğan, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 57, S. 4., s. 382-390.

Bentham, J., 2008, “Panoptikon Ya Da Gözetim-Evi”, Çev. Z. Özarlan, **Panoptikon- Gözün İktidarı**, İstanbul, Su Yayınları, s. 9-75.

Bentham, J., (2011), **Yasamanın İlkeleri**, Çev. B. Arsal, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

Berg, M., 2010, “Death Penalty and Happiness in the States. Was Jeremy Bentham Right?”, **Journal of Social Research & Policy**, No. 1., s. 137-152.

Burns, J. H., 2005,“Happiness and Utility: Jeremy Bentham’s Equation”, **Utilitas**, Vol. 17, No. 1, s. 46-61.

Coker, F. W., (1914), **Readings in Political Philosophy**, The Macmillan Company, New York.

Collard, D., 2006, “Research on Well-Being Some Advice From Jeremy Bentham” **Philosophy on the Social Sciences**, Vol. 36, No. 3, s. 330-354.

Copleston, F., (2000), **Felsefe Tarihi: Yararcılık ve Pragmatizm**, Çev. D. Canefe, İstanbul, İdea Yayınevi.

Del Vecchio, G., (1952), **Hukuk Felsefesi Dersleri**, Çev. S. Erman, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Dezhbakhsh , H., Rubin, P. H., P. H., Shepherd, J. M., 2003, “Does Capital Punishment Have a Deterrent Effect? New Evidence from Postmoratorium Panel Data”, **American Law and Economics Review**, Vol. 5, No. 2., s. 344-376.

Dobson, J. E., Fisher, P. F., 2007, “The Panopticon’s Changing Geography”, **The Geographical Review**, Vol. 73, No. 3, s. 307-323.

Draper, A. J., 2000, “Cesare Beccaria’s influence on English discussions of punishment, 1764–1789”, **History of European Ideas**, Vol. 26, s. 177-199.

Draper, T., 2002, “An Introduction to Jeremy Bentham’s Theory of Punishment”, **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 5., s. 1-17.

Ebenstein, W., (2009), **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, Çev. İ. Özel, İstanbul, Şule Yayınları.

Encyclopedia Britannica, “September Massacres”,
<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/535103/September-Massacres>,
(Erişim: 07.11.2013)

Eshleman, M., College, C., 1956, “Utilitarianism”, **Encyclopedia of Morals**, Ed. V. Ferm, New York, Philosophical Library, s. 620-636.

Foucault, M., (2013), **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi.

Furtun, A., (1997), **İngiliz Analitik Pozitivizmi, John Austin'in Hukuk ve Devlet Teorisi**, Ankara, Seçkin Yayınevi.

Geis, G., 1955, "Pioneers in Criminology VII-Jeremy Bentham(1748-1832)", **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 4, No. 2., s. 159-171.

Gökberk, M., (1961), **Felsefe Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Graham, W., (1919) **English Political Philosophy From Hobbes To Maine**, London, Edward Arnold.

Gregory, C.N., 1900, "Bentham And The Codifiers", **Harvard Law Review**, Vol. 13, No. 5, s. 1-16.

Gürbüz, A., (2012), **Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisinin Eleştirisi**, İstanbul, Beta.

Güriz, A., (1963), **Faydacı Teoriye Göre Ahlâk ve Hukuk**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Güriz, A., (2011) **Hukuk Felsefesi**, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Hobbes, T., (2011), **Leviathan**, Çev. S. Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Howard, J., (1777), **The State of the Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and Account of Some Foreign Prisons**, Warrington, Yayıncı:William Eyres.

Hughes, R., (1988) **The Fatal Shore, The Epic of Australia's Founding**, United States of America, Vintage Books.

Hume, D., (1965), **A Treatise of Human Nature**, Oxford, The Clarendon Press.

Internet Encyclopedia of Philosophy, "Jeremy Bentham, (1748-1832)", <http://www.iep.utm.edu/bentham/>, (Erişim: 26.06.2013)

Jones, W. T., (1941), **Masters of Political Thought Volume Two: Machiavelli to Bentham**, Boston, Houghton Mifflin Company.

Kelly, J. M., (1992), **A Short History of Western Legal Theory**, Oxford, Clarendon Press.

Lang, S. B., (2004), **The Impact of Video Systems on Architecture**, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Swiss Federal Institute of Technology Zurich.

Laski, H. J., (1920) **Political thought in England from Locke to Bentham**, Henry Holt and Company, New York.

Lieberman, D., 1999, "Economy and Polity in Bentham's Science of Legislation", **UC Berkeley Public Law and Legal Theory Working Paper**, No: 99-3, s. 1-40.

Lobban, M., 2007, "The Age of Bentham and Austin", **A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, Vol 6: A History of the Philosophy of Law From the Ancient Greeks to Scholastics, Vol 7: The Jurists' Philosophy of Law From Rome to Seventeenth Century, Vol 8: A History of the Philosophy of Law in the Common Law World, 1600-1900**, Ed. E. Pattaro, F. D. Miller Jr, P. D. Stein, A. Padovani, Springer, s.733-765.

Locke, J., (2013), **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, Çev. V. Hacıkadiroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.

Lundin, H.G., 1920, “The Influence of Jeremy Bentham on English Democratic Development”, **University of Iowa Studies, Studies on the Social Science**, Vol. 7, No. 3, s. 7-84.

Lyon, D., (1994), **The Electronic Eye, The Rise of the Surveillance Society**, Minneapolis, University of Minnesota Press.

Mill, J. S., 2003, “Essay on Bentham”, **Utilitarianism and On Liberty**, Ed. M. Warnock, Blackwell Publishing, Oxford.

National Library of Australia, “Prison Hulks”, <http://www.nla.gov.au/research-guides/convicts/convict-hulks>, (Erişim: 24.11.2013)

Orth, U., 2003, “Punishment Goals of Crime Victims”, **Law and Human Behavior**, Vol. 27, No. 2

Orwell, G. (1984), **1984**, Çev. N. Akgören, İstanbul, Can Yayınları.

Özkurt, H., (2013), **Jeremy Bentham’ın Faydacı Ahlak ve Hukuk Teorisi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

Pease-Watkin, C., 2003, “Bentham’s Panopticon and Dumont’s Panoptique”, **UCL Bentham Project: Journal of Bentham Studies**, Vol. 6., s. 1-8.

Plamenatz, J., (1966), **The English Utilitarians**, Oxford, Basil Blackwell.

Posner, R. A., 1985, “An Economic Theory of the Criminal Law” **Columbia Law Review**, Vol. 85, No. 6, s. 1193-1231.

Russell, B., (1945), **A History of Western Philosophy**, New York, Simon and Schuster.

Sabine G., (1991), **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Ö. Ozankaya, Ankara, Gündoğan Yayınları.

Sahakian, W., (1997), **Felsefe Tarihi**, Çev. A.Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi.

Schofield, P., 2003, “Jeremy Bentham, the Principle of Utility, and Legal Positivism”, **Current Legal Problems**, Vol. 56, s. 1-39.

Schofield, P., 2004, “Jeremy Bentham, the French Revolution and political radicalism”, **History of European Ideas**, Vol. 30, s. 381–401.

Schofield, P., (2006), **Utility and Democracy, The Political Thought of Jeremy Bentham**, Oxford, Oxford University Press.

Simon, B., 2005, “The Return of Panopticism Supervision, Subjection and the New Surveillance”, **Surveillance & Society**, Vol. 3., s. 1-20.

Sorley, W. R., (1951), **History of English Philosophy**, Cambridge, Cambridge University Press.

Stephen, J. F., (1883), **A History of the Criminal Law of England Volume II**, Macmillan and Co.

Stephen, L., (1900), **The English Utilitarians Volume I**, London, Duckworth and Co.

Tunick, M., (1992), **Punishment: Theory and Practice**, Berkeley: University of California Press.

Webb, S., Webb, B., (1906), **English Prisons Under Local Government**, New York, Longsman, Green and co.

Werret, S., 2008, “Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve On Sekizinci Yüzyıl Rusyasında Mutlakiyetçi Mimari”, Çev. B. Çoban-Z. Özarıslan, **Panoptikon-Gözün İktidarı**, İstanbul, Su Yayınları, s. 87-110.

ÖZET

Bentham'ın ceza teorisi, faydacı ahlak kuramı temelinde gelişmiş ve yaşadığı dönemin reformlarının ilham kaynağı olmuştur. **Bentham**, fayda ilkesi doğrultusunda toplumun mutluluğunu arttıracak yasaların çıkarılmasını talep etmiş, toplumun mutluluğunu azaltan uygulamaların son bulması çağrısında bulunmuştur. Toplumun mutluluğuna katkıda bulunmayan hukuk düzenlemeleri gibi, toplumun zarar görmesini, mutsuzluğunu önlemeyen ceza düzenlemelerini ve uygulamalarını da eleştirerek ilga edilmeleri önerisinde bulunmuştur. Cezanın temel işlevi olan önleyiciliği yerine getirmeyen ve caydırıcılığın ötesinde şiddet içeren cezaların kaldırılmasını savunmakla yetinmemiş, faydacı ceza anlayışına dayanarak geliştirdiği Panoptikon projesiyle zamanının cezaevi zihniyeti ve koşullarında da değişime ihtiyaç olduğunu savunmuştur.

ABSTRACT

Bentham's penal theory which was based on his utilitarian ethics inspired the reformations of his time. Conform to principle of utility, he appealed to bring in regulations which augment the happiness of the society and to annul the laws which diminish the happiness of the society. Likewise he suggested to abrogate the penal codes and practices that were not able to prevent mischief of the society. He did not just defend to abrogate the punishments which were not able to prevent crimes and contained harshness beyond the deterrence, but also claimed with his Panopticon Project which based on his utilitarian punishment thought, the mentality and the conditions of the penitentiary system of his time needed to be changed.